

Csóti András

A büntetőjog változásainak hatása a büntetés-végrehajtási szervezetre *

A tavalyi év a változások éve volt a büntetés-végrehajtási szervezet életében. Az országgyűlési választásokat követően kialakult új kormányzati struktúra alapvetően módosította a központi közigazgatás szervezeti rendjét, a büntetés-végrehajtás 47 év elteltével ismét a Belügyminisztérium felügyelete alá került. Feladataink több területen módosultak, megnövekedtek, mégis elmondható, hogy megtaláltuk a helyünket, szerepünket ebben az új helyzetben.

A feladatrendszeret érintően új kihívást jelentettek a büntetőjogi változások és a közbiztonsági törvénycsomag. A büntetőjogi változások esetében az ügynevezett „három csapás” törvény, illetve a középérték alkalmazásának lehetőségére kell gondolnunk. Feltételezzük, hogy ezáltal dinamikusan nőni fog a fogvatartotti létszám, hosszabbá válik a fogvatartási idő és a fogvatartotti állomány összetétele kedvezőtlen irányban változik.

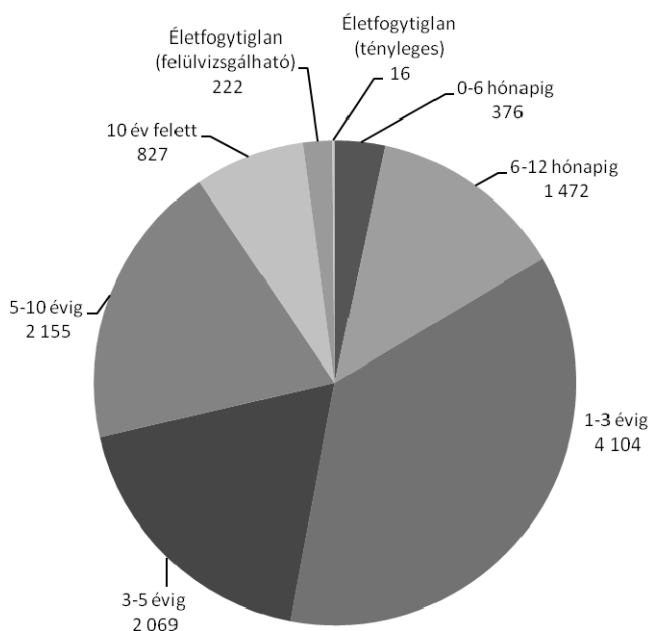
A törvény előkészítése kapcsán jeleztük, és azóta is azt hangsúlyozzuk, hogy a tavalyi büntetőjogi változások a jelenlegi fogvatartotti létszám növekedését nem magyarázzák, ugyanis a jogszabályi háttér változásának a hatása az általunk elemzett példák alapján általában 5-7 év után jelenik csak meg, ugyanis mindenféleképp a rendszerbe bekerült volna az a bűnelkövető, akit azután más megítélés alapján ítélnék el a bíróságok.

A közbiztonsági törvénycsomaggal kapcsolatosan el kell mondanom, hogy eddig is hajtottunk végre szabálysértési elzárást, itt tehát alapvető változás nem volt. Ami különös hangsúlyt kapott az egyrésztől az, hogy az elkövetők dolgozzanak is, vagyis lehetőleg mindenki végezzen valamilyen hasznos munkát, vagy oktatásban, képzésben vegyen részt. Másrésztől pedig, miután a szabálysértési jogkövetkezmények változása miatt a büntetés-végrehajtási intézetekbe bekerültek 14-18 éves fiatalok is, a legnagyobb kihívást az ő oktatásuk megszervezése jelentette. Szakmai szempontból úgy gondoljuk, elsődleges az a cél, hogy azalatt a rövid időintervallum alatt, ami a rendelkezésünkre áll, a fiatalok elkövetők iskoláztatása folytatódjék. A problémát bonyolítja, hogy a fiatalok anyaiskolájából nem lehet átjelentkezni 30 napon belül, hogy nem lehet a szükséges okmányokat beszerezni, mi azonban annak a rendszerét teremttük meg, hogy ezalatt a 30 nap alatt is óralátogatással, egyéni felkészítéssel oldjuk meg az oktatás folyamatosságát.

* „A szankciórendszer változásainak hatásai a börtönnépesség alakulására és ennek következményei a büntetés-végrehajtás feladatainak végrehajtására” című, a Magyar Kriminológiai Társaság szervezésében – az Országos Kriminológiai Intézetben 2011. március 9-én – megtartott ke-rekasztal-beszélgetésen elhangzott korreferátum szerkesztett változata.

A „három csapás” és a középérték alkalmazásának hatásához még hozzátartozik az is (a hosszabb büntetési időn és az erőszakos bűnelkövetők számának növekedésén kívül), hogy az életfogytiglani szabadságvesztésre ítélték létszáma, illetve – ami magyar sajátosság – a ténylegesen életfogytiglanra ítélték száma is növekedni fog. Egy nemzetközi vizsgálat alapján ezek az elítéltek a legegészségesebb fogvatartottak, tehát a várható élettartamuk viszonylag hosszú, nagyon sokára „pörögnek ki” a rendszerből, és – ami a tényleges életfogytiglanosokat illeti – ne is kerüljenek ki, mert az sajnos a halálukat jelentené.

Az elítéltek ítéleti idő szerinti megoszlása

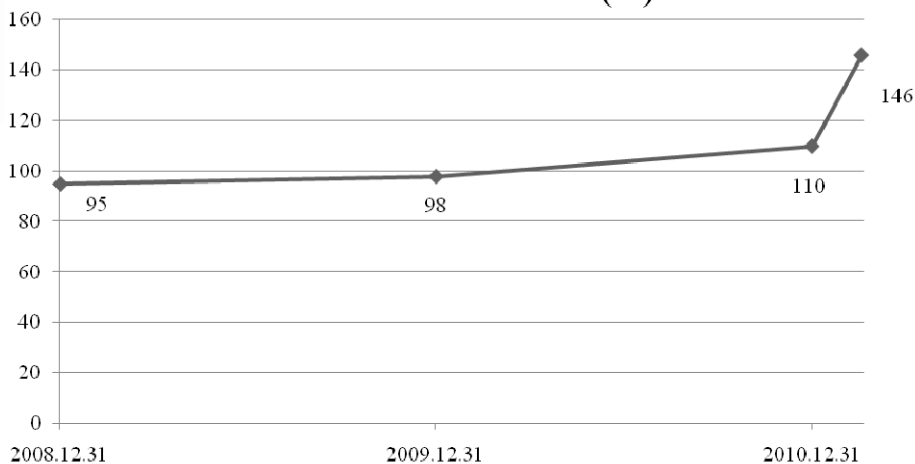

Jelen pillanatban Magyarországon 222 fő tölti életfogytiglani szabadságvesztés-büntetését. Ez a szám azért is fontos, mert ezek a büntetések már nem 15-20-25 éves életfogytiglani büntetést jelentenek, jelentős részük 30 éves és az azt meghaladó szabadságvesztés-büntetés. Ha az elkövető életkorát és az életfogytiglani szabadságvesztés hosszát, illetve a feltételes szabadságra bocsátás várható idejét vesszük figyelembe, akkor ez együttesen majdnem kiteszi az elítélt élettartamát, vagyis a büntetés közelíti a tényleges életfogythoz.

Napjainkban 16 jogerős, továbbá egy nem jogerős elítélt tölti tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetését Magyarországon. Az ebbe a kategóriába tartozó elítéltek száma is növekszik, a jogintézmény első három évében mindössze egy fogvatartottat ítélt tényleges életfogytiglanra a bíróság.

Az elzárásra ítélték számát illetően lényeges növekedés nem tapasztalható. A korábbi években 100-110 volt az elzárásra ítélt személyek száma, ez a tavalyi évben 146-ra ment fel. A tulajdon elleni szabálysértésekért elítéltek az összes elzárásos 20%-át teszik ki. A tavalyi évben a rendszerben 7 fiatalkorú fordult meg. Az elzárásra ítéltés átlagos ideje 20 és fél nap volt az összes elítélt figyelembe vételével. A fiatalkorúak esetében az ítéletek ideje alacsonyabb.

Elzárásra beutaltak (fő)

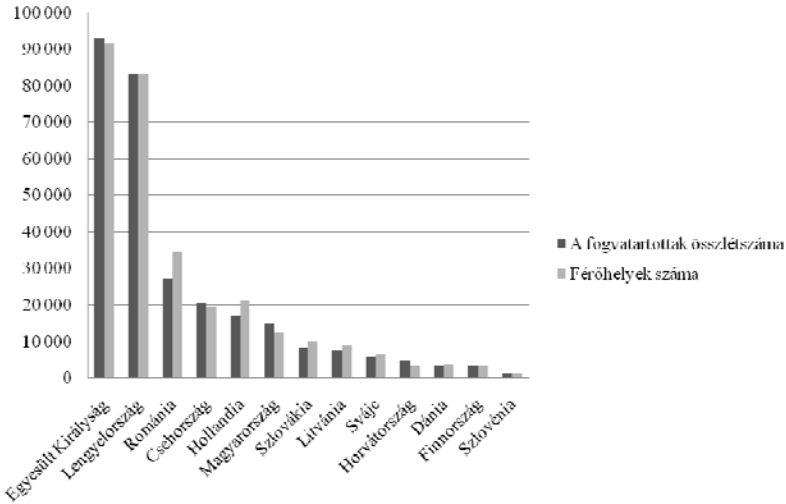
A szabálysértési elzárással sújtott személyek elhelyezésére való felkészülés jegyében nyitottuk meg újból tavaly az Állampusztai Országos Bv. Intézet solti objektuma két ideiglenesen bezárt körletét. (A két körlet bezárására 2009-ben takarékosági okokból került sor.)

Az elzárással kapcsolatosan meg kell jegyeznünk, hogy a foglalkoztatási feltételek biztosítása abban a rendszerben, amelyben most már csak 55% körül van a foglalkoztatásban részt vevő fogvatartottak aránya, nagyon nehezen megoldható, főleg ilyen rövid ítéletű, ilyen motivációval, előképzettséggel rendelkező populáció esetében. Az elzárásra ítélt fiatalkorúak oktatásának nehézségeire pedig már fentebb kitértem.

Összehasonlításképpen, hogy a magyar büntetés-végrehajtás helyzetét értékelni tudjuk, érdemes tennünk egy rövid nemzetközi kitekintést.

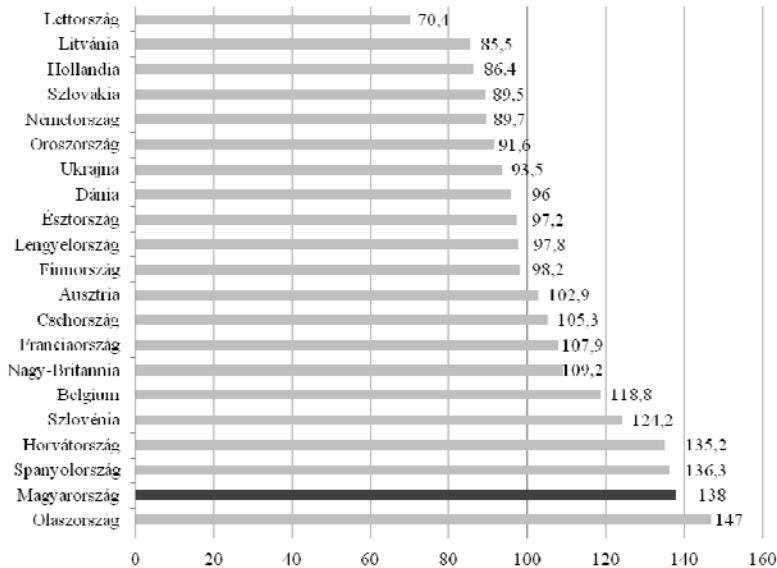
A fogvatartottak összlétszámát és a rendelkezésre álló férőhelyek számát tartalmazó grafikon alapján megállapíthatjuk, hogy az európai országok döntő többségében a túlszűfolttság ma még nem okoz jelentős problémát, de kivételt képez ez alól például az Egyesült Királyság és hazánk is.

A fogvatartottak összlétszáma és a férőhelyek száma néhány európai országban

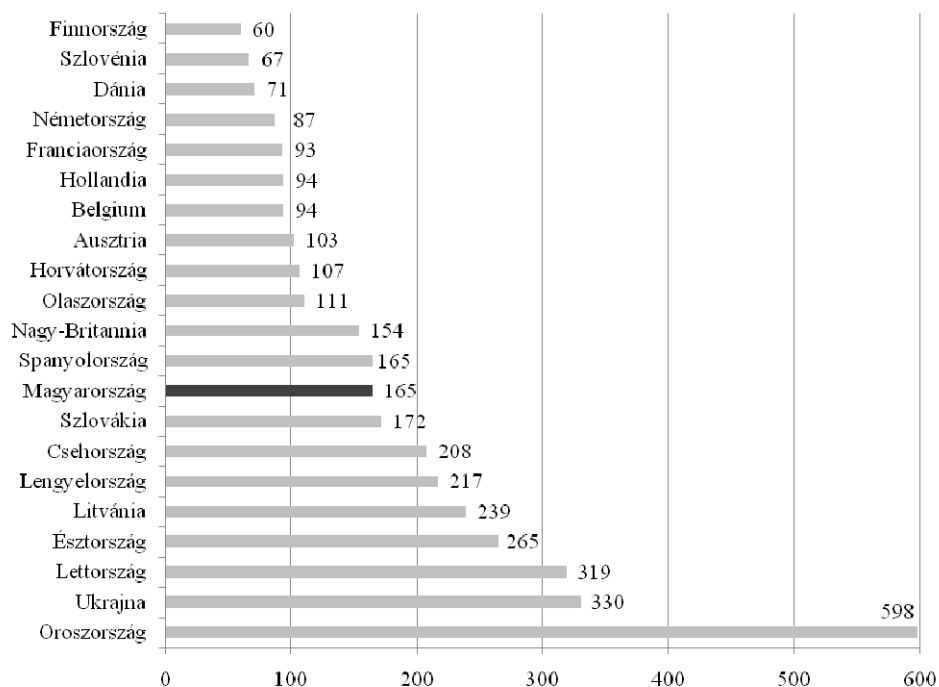

A bebörtönzési rátát tekintve a középmezőnyben helyezkedünk el. Ami börtönügyi szempontból igazán problematikus, az a telítettségi szint, ezen a téren csak Olaszország van rosszabb helyzetben nálunk.

Telítettségi szint (%)

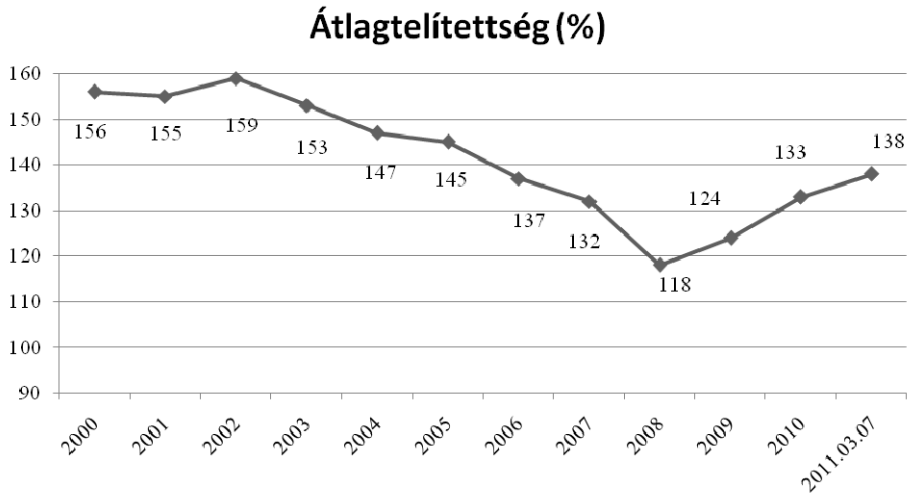
Bebörtönzési ráta

Fontos megjegyezni, mindig figyelembe kell venni, hogy a magyar büntetés-végrehajtásnak befogadási kötelezettsége van. Tehát mi a bíróságok határozatát, ítéletét kötelesek vagyunk végrehajtani, függetlenül attól, hogy éppen a területi ráta hogyan alakul, tehát ezt a számot befolyásolni nem tudjuk.

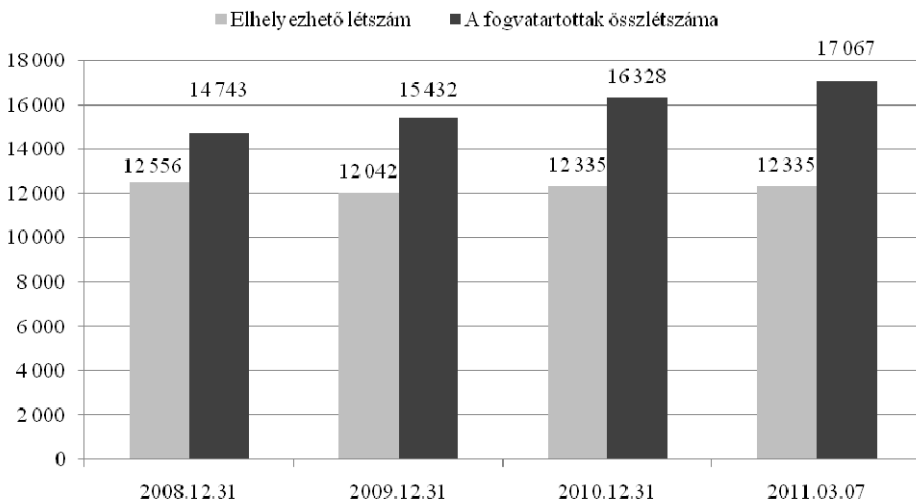
Amiben viszont előrelépést tervezünk, és azt a „Felelősen, felkészülten” programunkban is első helyen szerepeltettük, hogy a visszaesők számát szeretnénk az elkövetkező 10 évben 5%-kal csökkenteni.

Az átlagtelítettség terén a 2002-es év volt a csúcsidezőszak, 159%-kal. A PPP-programban épült két büntetés-végrehajtási intézet jelentősen csökkentette a telítettségünket, amely azonban 2008 óta újból folyamatosan emelkedik, a mai adat szerint már 138%-on vagyunk.

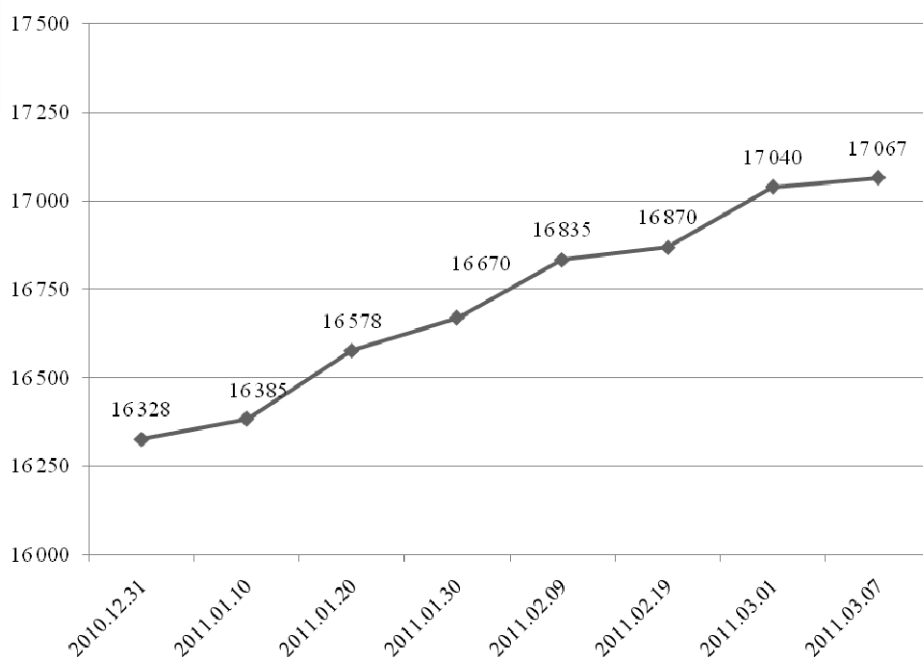
Ez az emelkedés elsősorban nem abból az okból történt, hogy a büntetőpolitikában milyen változások következtek be, úgy tapasztaljuk, hogy a hazai börtönépesség létszáma azoktól függetlenül is jelentősen emelkedik. A rendszerváltás óta 1995-ben volt a legalacsonyabb a fogvatartotti létszám: 12 455 fő. Ezt a számot tekintve ma 4 612 fővel vagyunk többen. A büntetés-végrehajtási szervezetnek tehát hagyományosan az egyik legnagyobb problémáját a túltelítettség okozza.

A fogvatartotti létszám alakulása

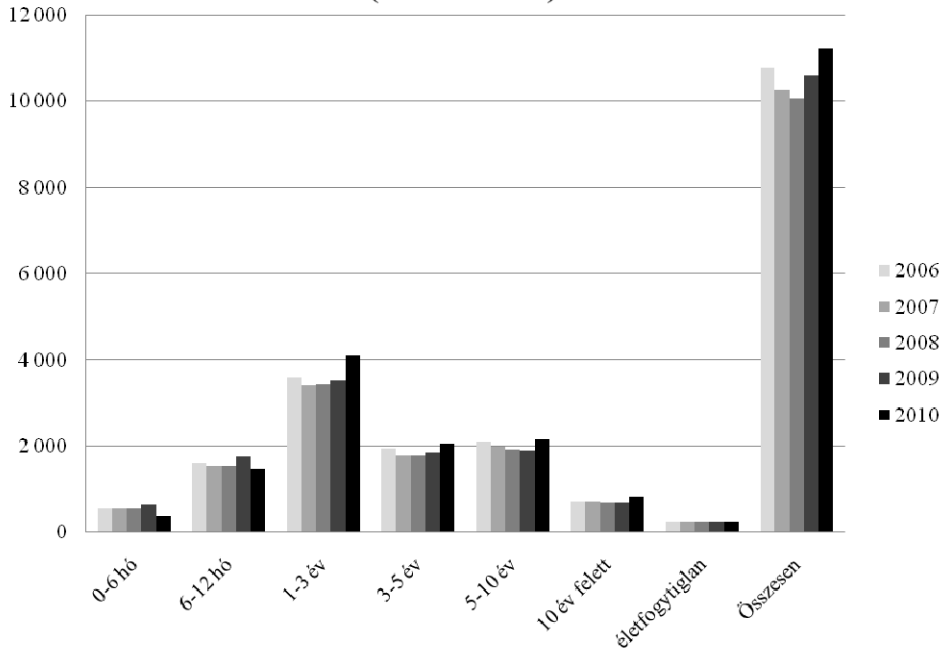
A fogvatartotti létszám tekintetében az idei évet 16 328 fővel kezdtük, és 2011. március 7-én 17 067 fő volt a létszám. Folyamatosan, nagyságrendekkel növekszik a büntetés-végrehajtási intézetben lévő bűnelkövetők száma, ez a növekedés 10 naponként is megfigyelhető. Ha ez az emelkedés így marad, akkor a hazai börtönpopuláció a 18 500 főt is meg fogja haladni az év végére.

A fogvatartotti létszám alakulása 2011-ben

A büntetőjogi szabályok változása nyomon követhető „Az elítéltek ítéleti idő szerinti megoszlása” című grafikonon, amelyben az elmúlt 5 év adatait dolgoztuk fel. Az utolsó évben, tavaly a rövidtartamú ítéletek száma csökkent, viszont az ennél hosszabb (1-3 év, 3-5 év, 5-10 év és a 10 év feletti) ítéletek száma egyaránt emelkedett. Vélhetően az a prognózis, amely szerint a börtönnépesség összetétele az ítélezési gyakorlatnak megfelelően a hosszabb ítéleti idejű, illetve az erőszakos cselekményeket elkövetők felé tolódik el, bekövetkezni látszik.

Az elítéltek ítéleti idő szerinti megoszlása (2006-2010)

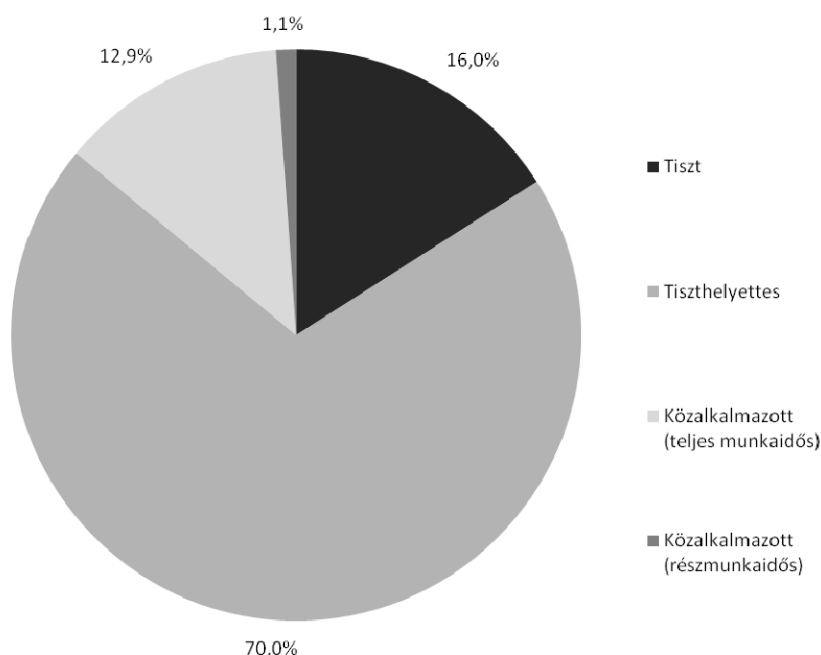
Véleményem szerint ahhoz, hogy a büntetés-végrehajtás jól működjön, öt tényező szükséges. Az első a jogszabályi háttér. A munkánkat alapvetően meghatározó jogszabály, az 1979. évi 11. tvr. túlélte az elmúlt évtizedek változásait, ugyan toldozva, foltozva van, de a megfelelő jogszabályi kereteket rögzíti. A második az intézményrendszer, amiről már szó volt, a harmadik a személyzet, a negyedik az elegendő mértékű költségvetés, az ötödik pedig a megfelelő számú elítélt, mert – bármilyen hihetetlen – a „smasszerájhoz” fogvatartottak is kellenek.

Magas színvonalú feladatellátás csak jól képzett, felkészült és elkötelezett személyi állomány jóvoltából lehetséges, részletesebben szeretnék tehát szólni a büntetés-végrehajtás személyi állományáról.

Az engedélyezett költségvetési létszámunk 2010-ben 8 236 fő, a tényleges létszámunk 7 771 fő, a feltöltöttség 94,3%-os volt. Az utóbbi években meg kellett tanulnunk, hogy van státusz és van bérrel fedezett státusz, ebből is adódik, hogy a létszámunkat nem sikerült jobban feltöltenünk.

A személyi állomány megoszlását tekintve úgy gondolom, hogy a fegyveres testületek között nekünk a legjobb az állománytábla szerinti piramisunk: a tiszt-helyettesek aránya magas a tisztekéhez képest.

A személyi állomány megoszlása

A nemek szerinti arány (férfi: 71,2%, nő 28,8%) nemzetközi összehasonlításban is jó. A személyi állomány képzettsége az utóbbi években lényeges változásokon ment keresztül: a felsőfokú végzettségűek aránya közel 22%-ot tesz ki.

Ha alacsony a személyzet létszáma és sok a fogvatartott, akkor stratégiai szempontból egy dolgot lehet megtenni: a képzés magasabb szintre emelését. Az elmúlt két és fél évben a személyi állomány oktatására helyeztük a hangsúlyt, és ezt teljes egészében saját erőből oldottuk meg.

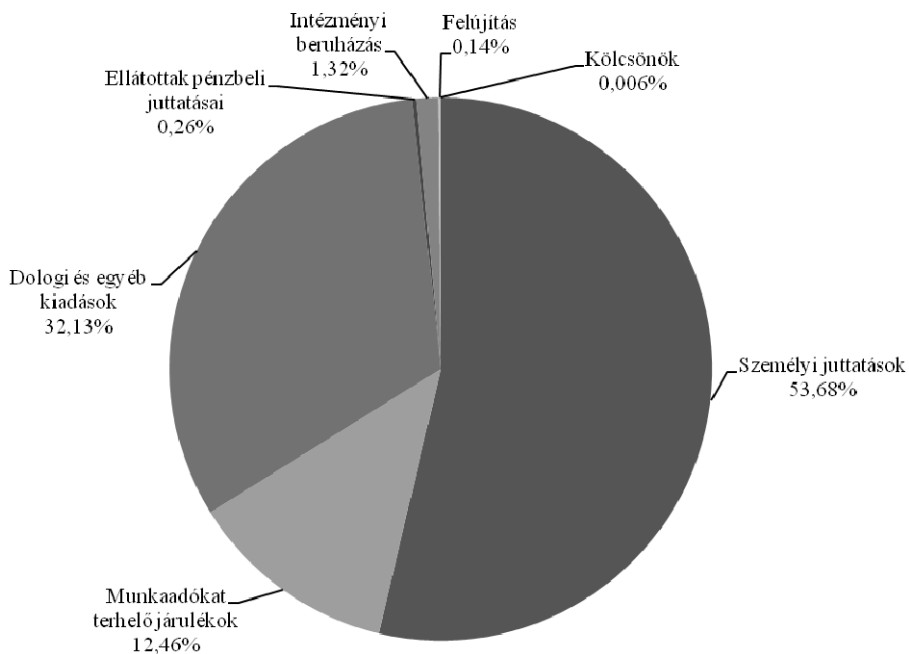
Az alap- és középfokú képzés a Büntetés-végrehajtás Oktatási Központjában zajlik. Alapképzésünket jelentős mértékben átalakítottuk: a négyhetes képzési időt sikerült felemelnünk 16 hétre. A moduláris képzés 2012-es bevezetésével a képzési rendszer vélhetően úgy alakul át, hogy valóban felkészült kollégákat küldhetünk a fogvatartottak közé.

Hosszú évek után vokális képzésben elindítottuk a büntetés-végrehajtási felügyelői szakképzést, jövő évben indítjuk a főfelügyelői képzést, illetve teljesen speciális kérdéseket is bevezettünk, amelyeket egyre több kollégánk véggez el. Ezek a Bv-KIT, amely büntetés-végrehajtási túsztárgyaló tanfolyam, valamint az SHRT, amely pedig egy, az extrém stresszhelyzetek kezelésére kialakított képzési modul.

A felsőfokú képzés a Rendőrtiszti Főiskola Büntetés-végrehajtási Tanszékén folyik, ugyanott a mesterképzés is elindult. A Belügyminisztériumhoz történt visszatérésünk a vezetőképzés, önvédelmi képzés terén, úgy gondolom, kedvező lehetőségeket jelenthet számunkra.

Engedjék meg, hogy a büntetés-végrehajtás gazdálkodásáról is ejtsek néhány szót. A büntetés-végrehajtási szervezet nehéz pénzügyi helyzetben, 1,7 milliárd Ft tartozásállománnyal kezdte a tavalyi évet, folyamatos likviditási nehézségek mellett végezte munkáját. Költségvetésünk kiadási főösszege 40 781,5 mFt volt.

A költségvetési kiadások megoszlása

Tartozásainkat az év végén kapott minisztériumi támogatás segítségével sikerült rendeznünk. A 2011. év pozitív többlettámogatással indult, remélhetően az idei évet is problémamentesen fogjuk tudni zárni.

2008-ban készítettük el a „Felelősen, felkészülten” stratégiai fejlesztési programunkat, amely mindenfajta műfaji követelményeknek megfelelt, és államigazgatási szinten elfogadásra, illetve elismerésre került. Ebben a 120 oldalas dokumentumban – részletes bontásban, indikátorokkal, feladattervekkel – öt alappillért dolgoztunk ki. Ezek a következők voltak: „Rend és biztonság”, „Integráció, reintegráció”, „Európai színvonalú személyzet”, „Konzolidáció”, „Racionalizáció”.

A program végrehajtása 2010-ben zárult le. A program legnagyobb eredményének egyrészt egy újfajta gondolkodás elterjedését, másrészt pedig a fejlesztésre szolgáló többletforrásokat tekinthetjük. A büntetés-végrehajtáshoz beáramló pluszforrások kivétel nélkül európai uniós vagy hazai pályázati pénzek voltak. Ha ezeket a számokat összeadjuk, akkor megállapíthatjuk, hogy több mint 2,5 milliárd forintot sikerült a büntetés-végrehajtásba bevonnunk, és olyan, évek óta elhalasztott fejlesztéseket sikerült végrehajtanunk, mint például az informatikai rendszer teljes átalakítása.

A kormányzat a tavalyi év végén hozott egy határozatot, amelynek alapján a büntetés-végrehajtási szervezetet a nemzetközi elvárások figyelembe vételével vizsgálat alá kellett venni, és fejlesztési programot kellett meghatározni. Ezt a feladatot elvégeztük, a Kormány az előterjesztésünket február 23-i ülésén tárgyalta, és elfogadta. Ez számunkra a „Felelősen, felkészülten” program folytatását, az úgynevezett „FF-2” programot jelenti. Ennél is fontosabb, hogy a megszületett kormányhatározat [A Kormány 1040/2011. (III. 9.) Korm. határozata] átfogó intézkedéseket ír elő a büntetés-végrehajtás fejlesztésére, és ezek kibontásába, megvalósításába a különböző minisztériumokat is bevonja.

A kormányhatározatban első helyen szerepel a büntetés-végrehajtási férőhelyek létesítése, amely nem PPP-rendszerű, hanem állami beruházásokat jelent. Ez egyrészt a lehetőségek kihasználásával, a meglévő intézet- és intézményhálózat bővítésével, másrészt – a háttértervek szerint – három új országos börtön építésével valósulhat meg. A program jelen pillanatban elfogadott konkrétumokat még nem tartalmaz, de mi 5 200 új férőhellyel tervezzük.

Ahhoz, hogy a személyi állománnyal kapcsolatos költségek csökkenthetőek legyenek, hiszen a költségvetésünk igen jelentős részét a személyi juttatások töltik ki, bizonyos elitéltsoportok őrzésekor nem feltétlenül szükséges a hivatásos állományú személyzet szolgálatba állítása. A kormányhatározat számol ezzel a lehetőséggel.

Cél a fogvatartottak teljes körű foglalkoztatása. Örömmel számolhatok be arról, hogy az új kormányzat a létrejötte óta eltelt viszonylag rövid idő alatt megteremtette annak a lehetőségét, amit mi 10 éve szeretnénk, hogy bizonyos állami megrendeléseket a büntetés-végrehajtás gazdasági társaságai teljesíthessenek – megvalósítva az elítéltek foglalkoztatását. A fegyveres testületeken kívül azok a nagy állami cégek, amelyek valamikor hagyományosan a partnereink voltak, mint például a MÁV, a honvédség vagy a különböző egészségügyi intézmények, szintén a büntetés-végrehajtási kft.-k megrendelőivé válhatnak.

A fogvatartottak ellátásának normatív finanszírozása nagyon régi probléma. Gondot jelent számunkra, ha nincs, mert azt a fejünkhöz lehet verni, és gondot jelent az is, ha van, mert akkor a megszabott normatívát oda kellene adni, ami viszont nem mindig áll rendelkezésre.

Kívánatos lenne egy nyitott keret, amely folyamatossá tenné a finanszírozást, így nem jelentene nehézséget az fajta elitélthullámmás, ami az idei évben is történik, hogy a nyitott keret révén – a negyedévi elszámoláson felül – legalább azt az

alapellátásra fordítható pénzösszeget kapja meg a szervezet, ami a folyamatos működés szempontjából fontos. A büntetés-végrehajtási szakmai munka az elmúlt három évben már lassan nem a szakmáról szól, hanem a „pénzkeresetről”, meg arról, hogy ki tárgyal a pékkel, a vízművekkel és egyéb szolgáltatókkal. Évről-évre folyamatos tapasztalat, hogy a költségvetési keretünk nagyon korán elfogy, és az energiáink nagy részét a mozgósítható források előteremtése köti le.

Nagyon jó ütemben halad – régi elképzelésről van szó – az elektronikus felügyelet bevezetése, amely a büntetés-végrehajtás vonatkozásában elsősorban az előzetesek, másodsorban a szabadságvesztés-büntetésüket töltő, arra érdemes elítéltek esetében kerülhetne bevezetésre. Ezáltal bizonyos mértékig csökkenne a börtönnépeség, továbbá költségcsökkentést lehetne megvalósítani.

Tervezésünk során a biztonságos őrzéshez szükséges tárgyi feltételek biztosítására viszonylag jelentős pénzeszközöket állítottunk be. A szükséges tárgyi feltételek közé a személyzet alapfelszerelésétől kezdve, a kommunikációs eszközön, fémkereső kapukon, csomagvizsgálókon keresztül, a gépjárműparkig rendkívül sokféle eszköz tartozik.

Nagyon bízunk abban, hogy a program beindulását követően ütemezetten és a fejlesztési igényekhez kapcsolódóan meg tudjuk teremteni azokat a – ha nem is ideális, de jobb – feltételeket, amelyeket nagyon régóta szeretnénk megvalósítani.

Churchill ismert mondása szerint egy ország színvonalát, állapotát le lehet mérni a börtöneiről. Régóta dolgozom a büntetés-végrehajtásban, de nem szeretnék olyan országban élni, amelyik a börtönügyére büszke. Azt se szeretném azonban, hogy a hazai börtönök állapota ne változzon meg, hogy a börtönügy folyamatos problémát okozzon úgy hazai, mint nemzetközi szinten. Ezzel a programmal is azt szeretnénk elérni, hogy a büntetés-végrehajtási intézeteinkben egy, a kiegyensúlyozott szakmai munkát támogató környezet jöjjön létre.

Pallo József – Törőcsik Balázs

A magyar büntetés-végrehajtás szabályozási környezete az európai elvárások tükrében (1. rész)

A Bv. Kódex 1993. évi módosításával¹ a jogalkotó egyértelművé tette, hogy a magyar büntetés-végrehajtási jogot azon értékek mentén kívánja fejleszteni, amelyek középpontjában az európai szabályozás elvei állnak. Az elmúlt tizen-nyolc év eredményeit is elismerve elmondható, hogy mérföldkövet jelent a magyar börtönügy számára az a kormányzati törekvés,² hogy egy nemzetközi összehasonlító elemzést követően meghatározta azokat a kitörési pontokat, amelyeken keresztül hosszútávon is biztosítottnak látszik a büntetés-végrehajtási szervezet, illetve a vonatkozó joganyag modernizációja, ezzel is előmozdítva az európai normákhoz való közelítést.

I. Az európai (uniós) elvárások beágyazottsága

Az Európai Unióról szóló szerződés (EUSZ) 3. cikke szerint „Az Unió egy belső határok nélküli, a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló olyan térséget kínál polgárai számára, ahol a személyek szabad mozgásának biztosítása a külső határok ellenőrzésére, a menekültügyre, a bevándorlásra, valamint a bűnmegelőzésre és bűnüldözésre vonatkozó megfelelő intézkedésekkel párosul.”³ Ez a cikk lényegében lefedi, illetve megreformálja a Lisszaboni Szerződés 2009. december 1-én megtörtént hatályba lépése előtt fennállt ún. „pilléres szerkezet” harmadik elemét. Ezt megelőzően az Európai Unión belül megkülönböztették a gazdasági integrációt jelentő I. pillért, a közös kül- és biztonságpolitika területét jelentő II. pillért, valamint a rendőri és a büntetőügyekben folytatott igazságügyi együttműködés jogi és intézményi hátterét, azaz a III. pillért, amely még nem „kínálta a polgárai számára”, csupán célul tűzte ki az európai integráció elé az egységes igazságszolgáltatási térség megteremtését.

A Lisszaboni szerződés hatályba lépésével az Európai Közösség teljes egészében beleolvadt az Európai Unióba, megszűntetve ez által a közösségi és az uniós joganyag relatív elkülönültségét és a már említett pilléres szerkezetet. Ezt a változást fejezi ki a Szerződés az Európai Közösség létrehozásáról (közkeletűbb nevén: Római Szerződés) átkeresztelése az Európai Unió működéséről szóló szerződésre (EUMSZ). A pilléres szerkezet felszámolásából következően a tagállamok és az Unió között *megosztott hatáskörbe tartozó* bűnügyi igazságügyi együttműködés⁴ körében – amely *magában foglalja a tagállamok törvényi, rendeleti*

¹ Az 1993. évi XXXII. törvényről van szó, amely a Bv. Kódex átfogó (novelláris) módosítása volt.

² 1040/2010. (III. 9.) Kormányhatározat

³ Az Európai Unió Hivatalos Lapja (C 83) 2010. március 30-i számában kiadott szöveg alapján.

⁴ EUMSZ 4. cikk (2) bekezdés j) pontja

és közigazgatási rendelkezésének közelítését is! – az Európai Parlament és a Tanács ezen túl rendes jogalkotási eljárás keretében

- *intézkedéseket állapíthat meg* (értsd: az EUMSZ 288. cikkében meghatározott jogi aktusokat: rendeleteket, irányelveket, határozatokat fogadhat el) a tagállamok igazságügyi vagy annak megfelelő hatóságai közötti *együttműködés megkönnyítésére és a határozatok végrehajtása terén*⁵;
- *szabályozási minimumokat tartalmazó irányelveket fogadhat el a személyek büntetőeljárásai jogainak, valamint a büntetőeljárás egyéb olyan külön aspektusainak vonatkozásában, amelyeket a Tanács határozatában előzetesen ilyenként meghatározott.*

Mindezidáig a bűnügyi igazságügyi együttműködés elmélyülése ellen hatott az a tény, hogy a büntetőjog területén a tagállamok ragaszkodtak a szuverenitásból fakadó büntetőhatalmukhoz. Ezt az Európai Bíróság egyik eseti döntése is megerősítette, amelyben kimondatott, hogy „a jognak a büntetőjog útján történő végrehajtása kizárólagosan a tagállamokat illeti meg.”⁶ A rendőri és büntetőügyekben folytatott igazságügyi együttműködés ezért „megmaradt a kormányközi együttműködés terepének, amelyben közösségi jog nem születik, s így annak elsőbbségéről és közvetlen alkalmazhatóságáról sincs szó.”⁷

Nyilvánvaló, hogy a tagállamok ezen túl sem szívesen mondanak le a szuverén büntetőpolitika alakításáról és e jogukat a megosztott hatáskör keretei között továbbra is gyakorolni kívánják, ám azt is látni kell, hogy az Unió mozgásterét a bűnügyi igazságügyi együttműködés terén jelentősen kiszélesedett, és hogy ez immáron a büntetés-végrehajtási jogot is érintheti. Itt utalnánk a Bizottság által még 2004-ban kidolgozott jogalkotási programra, amely a *Zöld könyv a büntetőjogi jogkövetkezményeknek az Európai Unióban történő egymáshoz való közelítéséről, kölcsönös elismeréséről, valamint kikényszerítéséről*⁸ címet viseli, és amely többek között kifejti, hogy „a büntetésekkel és azok kikényszerítésével kapcsolatos büntetőjogi szabályok egymáshoz való közelítése, minthogy növeli a kölcsönös bizalmat, szintén segít biztosítani az ítéletek kölcsönös elismerésének elfogadását. De a jogközelítés nem sine qua nonja a kölcsönös elismerésnek, sokkal inkább az a helyzet, hogy ez két, egymást kiegészítő rendszere az európai igazságosság elérésének. A tagállami jogszabályok egymással való összeegyeztethetősége így módon könnyebb lenne [...], és javulna a tagállami hatóságok között a határozatok végrehajtása során történő együttműködés. [...] A büntetés-végrehajtás körülményeinek a tagállamok közötti egymással való összeegyeztethetősége elősegítené a személyek rehabilitálását, azzal, hogy lehetővé tenné számukra büntetésüknek az elítélés helyétől eltérő tagállamban való letöltését.”⁹

⁵ EUMSZ 82. cikk (1) d), illetve (2) b) és d) pontja

⁶ Case 186/87 Cowan (Ian William) v. Trésor Public [1989] ECR 195, [1990] 2 CMLR 613. – Idézi: Ligeti Katalin: Az európai közösség büntetőjoga. Állam és Jogtudomány, XXXIX. évfolyam, 1998. 3-4. 334. old.

⁷ Európai közjog és politika. Szerk. Kende Tamás, Szűcs Tamás. Budapest, Osiris, 2003. 166. old.

⁸ Green Paper on the approximation, mutual recognition and enforcement of criminal sanctions in the European Union. 30. 04. 2004. COM (2004)334 final – Zöld Könyv

⁹ Zöld Könyv, 1.1. második bekezdés

Továbbá „Nem elég, például, megállapítani a tagállamokban alkalmazható büntetési szintek hasonló szintjét, ha a kiszabott büntetés végrehajtása az egyik államban rugalmasabb, a másokban szigorúbb.”¹⁰

A bevezetésben eddig a jövő lehetőségeiről szóltunk, ám ezek már nem annyira távoli, elvont lehetőségek, hiszen a jogi feltételei konkrétan fennállnak annak, hogy maholnap akár már a büntetés-végrehajtást érintő uniós szabályozással találjuk szembe magunkat. A továbbiakban azonban értelemszerűen csupán a mostani helyzet taglalásáról lehet szó, s így az elkövetkezendőkben ismertetésre kerülő követelményeket (elvárásokat), már csak az egyszerűség kedvéért is csupán az „európai” jelzővel illetjük, az „uniós” szó használata nélkül. A jelenleg hatályban lévő, a büntetés-végrehajtás számára releváns európai aktusoknak két nagy csoportja van: az *Európa Tanácshoz és az Európai Unióhoz kötődő jogforrások*.

Az előbbi kategóriába tartozik először is két, büntetés-végrehajtási jogi relevanciával bíró, emberi jogi tárgyú nemzetközi egyezmény: az 1953-ban hatályba lépett Emberi Jogok Európai Egyezménye („Egyezmény”)¹¹ és az 1987-ben elfogadott A kínzás és embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés megelőzéséről szóló európai egyezmény.¹² Továbbá számos, az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága által elfogadott, politikai jelentőséggel bíró, de kötelező jogi erővel nem rendelkező *határozat*, illetőleg a kormányok számára megfogalmazott, konszenzuson alapuló *ajánlás* van érvényben.¹³ Az ajánlások közül külön kiemelkedik az „Európai büntetés-végrehajtási szabályokról szóló” dokumentum, ismertebb nevén az „Európai Börtön szabályok.”¹⁴

Az Egyezmény végrehajtását az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) hivatott biztosítani, míg a Kínzás elleni egyezményt a Kínzás, Embertelen, Megalázó Eljárás vagy Büntetés Elleni Európai Bizottság (CPT), ebből következően a releváns európai aktusok első csoportjához kell még sorolni az EJEB büntetés-végrehajtást érintő esetjogát és a CPT jelentéseket, ajánlásokat is.

Itt jegyezzük meg, hogy az Európa Tanács és az Unió jogforrási rendszere közötti határvonal elmosódóban van, hiszen a Lisszaboni Szerződés alapján maga az Európai Unió is csatlakozott az Egyezményhez.¹⁵

Az Európai Unióhoz kötődő jogforrások rangsorában első helyen kell megemlíteni az Európai Unió Alapjogi Chartáját („Charta”), amely Lisszaboni Szerződés hatályba lépése óta ugyanolyan jogi kötőerővel bír, mint a Szerződések,¹⁶ és amelyet a Charta 53. cikkelye alapján Egyezménnyel összhangban kell értelmezni. A Charta végrehajtását az Európai Bíróság (EB) hivatott biztosítani. Az EU nem kötelező erejű jogforrásai körében találjuk jelenleg az *Európai Parlament határozatait*.

¹⁰ Zöld Könyv, 1.1. ötödik bekezdés

¹¹ Magyarországon kihirdetve az 1993. évi XXXI. törvénnyel.

¹² Magyarországon kihirdetve az 1995. évi III. törvénnyel.

¹³ Az ajánlásokat és a határozatokat angol jogi terminológiával „soft law”-nak is szokás nevezni.

¹⁴ Európa Tanács Rec (2006) 2. sz. ajánlása

¹⁵ EUSZ 6. cikk (2) bekezdés

¹⁶ EUSZ 6. cikk (1) bekezdés

A továbbiakban immár rátérünk a konkrét, hatályban lévő ajánlásokban megfogalmazott elvárásokra és kötelező erejű jogforrásokban támasztott követelményekre, valamint ezek magyarországi érvényesülésének kérdésére.

A nemzeti jogrendszerek büntetés-végrehajtási jogi jogforrási rendszerét illetően az Európai Parlament határozata az Európai Unión belüli fogvatartási körülményekről fogalmazott meg elvárást még 1998-ban, és kérte, hogy „az Unió minden tagállama alaptörvényt dolgozzon ki a büntetés-végrehajtási intézetekről. Ennek alapján olyan keretet határoz meg, amely egyszerre szabályozza a belső jogi (anyagi) rezsimit, és a külső jogi rezsimit, a kifogásolás jogát, továbbá a fogvatartottak kötelezettségeit, és olyan független ellenőrző szervet hoz létre, amelyhez a fogvatartottak fordulhatnak jogaik megsértése esetén.”¹⁷

Mint ismeretes: a magyar büntetés-végrehajtási jog sajnos még mindig híján van egy *egységes, a bv. egészét átfogó kódex*nek. Kérdés azonban, hogy egy egységes bv. kódexnek mennyiben kell átfognia az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályait. Az EP határozata inkább a teljes egységességet sugallja, ám ez még nem feltétlenül jelenti azt, hogy a Bv. tvr. mostani jogi dogmatikai megoldása megfelelne a nemzetközi standardoknak. Erre vonatkozóan sem az Európai Börtön szabályok, sem más Európa tanácsi ajánlás nem ad pontos eligazítást, viszont támpontul szolgálhatnak az egyes uniós tagállamok által alkalmazott strukturális megoldások, amelyekben gyakorlatilag az ENSZ egyes ajánlásaira (pl. az 1988-ban kibocsátott, a „Letartóztatás vagy a szabadságvesztés bármely formájában lévő személyek védelmére szóló alapelvei katalógus”) támaszkodnak a tekintetben, hogy az előzetes letartóztatásban lévők jogállását élesen elválasztják az elítéltek jogállásától.

Németországban a *Büntetőeljárás kódex (Strafprozessordnung, StPO)* tartalmazza az előzetes letartóztatásban lévő fogvatartott elhelyezésére, a szabadidő eltöltésére, a velük szemben alkalmazható kényszerítő eszközökre és egyéb korlátozó intézkedésekre vonatkozó alapvető szabályokat. Emellett a *részletszabályokat egy önálló jogszabály (Untersuchungshaft Vollzug Ordnung, UVollZo)* tartalmazza, amelynek személyi hatálya alá kizárólag az előzetes letartóztatásban lévők tartoznak.

Az UVollZo 1. §-a kimondja, hogy „kerülni kell annak látszatát,” hogy az előzetes letartóztatásban lévő „büntetésből tartják fogva.” Látható tehát, hogy a német szabályozási minta eleve arra épít, hogy az előzetes letartóztatás fogantatása során elviekben nem büntetés-végrehajtás történik, s így az intézkedés „nem büntetés” karakterét a szabályozás struktúrájában is igyekeznek kifejezésre juttatni. Ugyanakkor általánosságban az is elmondható, hogy a szabályozás tartalmát tekintve is jóval kedvezőbb, mint a magyar Bv. tvr., vagy a Bv. Szabályzat irányadó rendelkezései.¹⁸

¹⁷ Vókó György: *Európai büntetés-végrehajtási jog*. Budapest – Pécs, Dialóg Campus 2006. 73. old.

¹⁸ Herke Csongor: *Az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályai a magyar és a német jogban*. Magyar Jog, 2000. 4. 226. old.

A német modellnek több követője is van. Dániában pl. szintén az ún. „Ítélet-végrehajtási” törvénytől (*Straffuldbyrdsloven*) különböző jogszabályokban: a Büntetőeljárás törvényben (*Retsplejeloven*) és az „Előzetesen fogvatartottak kezelési szabályairól” szóló törvényben (*Varetægtsbekendtgørelsen*) szabályozzák az előzetes letartóztatást.¹⁹

A német megoldáshoz képest egészen más szabályozási logikát követ a pragmatista, a gyakorlatot az elmélet fölé helyező angolszász hagyományokból táplálkozó angol jog. Itt a kiindulópont az, hogy a fogvatartást Ófelsége Börtönszolgálat (Her Majesty's Prison Service) hajtja végre, akár elítélt (*convicted prisoner*), akár még nem elítélt (*unconvicted prisoner*) fogvatartottról van szó. Ehhez igazodik a három alapvető jogszabályon nyugvó szabályozási struktúra, még hozzá a következőképpen. Először is van egy, a magyar büntetés-végrehajtás szervezeti törvényéhez hasonló jogszabály (*Prison Act 1952*), amely a fogvatartás végrehajtásának módját érintő rendelkezéseket is tartalmaz (pl. a zárkákkal szembeni alapvető követelményeket), van továbbá egy részletes, a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtását egyaránt átfogó törvény a felnőttkorú fogvatartottakra nézve (*The Prison Rules 1999*). És végül van egy speciális, csak a fiatalkorúakra vonatkozó kódex (*The Young Offender Institution Rules 2000*).²⁰ Jól látható tehát, hogy a magyarhoz hasonlóan az angol szabályozás is meglehetősen szerteágazó, ám érdemes szemügyre venni az általuk alkalmazott jogtechnikai megoldást.

A „*The Prison Rules*” dogmatikailag úgy épül fel, hogy a szabályai mindig egy konkrét kérdés köré csoportosulnak (pl. munkáltatás, ruházat), amelyek így együtt alkotnak egyetlen szakaszt. A szakaszokon belül azonban külön privilegizáló rendelkezéseket helyezett el a jogalkotó az előzetesen letartóztatottak számára, kivétel az olyan kérdések esetét (pl. élelmezés), amelyek rendezése minden fogvatartottra nézve egyformán kell, hogy történjen. A tekintetben nincs egyértelmű szabályszerűség, hogy egyetlen szakaszon belül éppen melyik fogvatartotti csoportra vonatkozó normákat veszi előrébb a jogalkotó (pl. a munkáltatás szabályainál az elítélteket, míg a ruházatnál az előzetesen fogvatartottakat).

II. A büntetés-végrehajtási szervezet kialakítására és kontrolljára vonatkozó elvárások

Az Európai Börtön szabályokban szereplő „független ellenőrző szerv” feladatait hazánkban az Ügyészség látja el. Ez pedig nem csupán megfelelő, hanem mintaszerű megoldás az európai elvárások tükrében. Az Európai Tanács szakértői ugyanis 1996-ban az „Európai Börtönök Törvényességi Felügyeletéről” című tanácskozásukon kifejezetten ajánlásként fogalmazták meg a tagál-

¹⁹ Rentzmann, William: Prison policy, prison regime and prisoners' rights in Denmark. In: Prison policy and prisoners' rights. Proceedings of the Colloquium of the IPPF. (Stavern, Norway, 25-28 June 2008.) Nijmegen, Wolf Legal Publishers, 2008. 292. old.

²⁰ Szemben a német szabályozással, ahol nincs elkülönítve a fiatalkorúak büntetőjoga, s így a fiatalkorúakra vonatkozó speciális szabályokat az UVollZo végén találjuk.

lamok számára a magyar megoldást, jelesül az ügyészség kontrollszerepét a büntetés-végrehajtás vonatkozásában.²¹

Az ENSZ Közgyűlése 2002 decemberében fogadta el a kínzás és más kegyetlen, embertelen és megalázó bánásmódról és büntetésről szóló 1984. évi egyezmény fakultatív jegyzőkönyvét (Optional Protocol to the Convention Against Torture, OPCAT)²². A dokumentum 2006. június 22-én lépett hatályba, amit az Unió 22 tagállama már aláírt, ebből 15 ratifikálta hazájában. Magyarország mindezig nem csatlakozott a fakultatív jegyzőkönyvhöz. Az OPCAT a kínzás és egyéb bántalmazás megelőzése érdekében nemzetközi és nemzeti szinten megvalósuló, független testületek létrehozását írja elő, melyek a fogvatartás végrehajtására szolgáló intézetekben tett rendszeres látogatásokon keresztül vizsgálják a fogvatartottakkal való bánásmódot. A fakultatív jegyzőkönyvet aláíró országoknak egy nemzeti megelőző mechanizmusnak (NMM) nevezett intézményt kell létrehozniuk a dokumentum ratifikálásától számított egy éven belül, amely rendszeres monitorozó látogatásokat tesz a fogvatartásra szolgáló helyszíneken. Az NMM rendszeresen megvizsgálja a szabadságuktól megfosztott személyekkel szemben foganatosított bánásmódot a fogvatartás helyszínén, ajánlásokat tesz a megfelelő hatóságoknak a szabadságuktól megfosztottakkal való bánásmód és a fogvatartás körülményeinek javítása érdekében, illetve javaslatokat vagy észrevételeket nyújt be meglévő vagy tervezett szabályozásokkal kapcsolatosan. A látogatások gyakoriságát az NMM saját hatáskörében dönti el.

Az OPCAT a tagállamok döntésére bízta, hogy új intézmény létrehozásával vagy egy már meglévővel teljesítik a nemzeti megelőző mechanizmus feladatait. Az Európai Unió tagállamainak többsége az ombudsmanhoz telepíti a nemzeti megelőző mechanizmus működtetését. Nálunk is ez a megoldás körvonalazódik.

A büntetés-végrehajtási szervezet struktúrájára és a bv. intézetek igazgatására vonatkozóan nincsenek részletes elvárások. Az Európai Börtönszabályok csupán annyit mond ki, hogy a bv. intézeteknek hatóságok felelőssége alatt kell működniük, és hogy el kell választani a büntetés-végrehajtás szervezeti rendszerét más fegyveres- és rendvédelmi szervezetektől, valamint a bűnügyi nyomozástól.

A személyi állománnyal kapcsolatos normák kapcsán még idézünk néhány érdekes pontot a Börtönszabályokból: „A bérezésnek elégségesnek kell lennie a hozzáértő személyi állomány toborzásához és megtartásához”, valamint „A szociális juttatásokat és az alkalmazási feltételeket a rendfenntartó szolgálat keretében végzett munka erős igénybevételt kívánó jellegének figyelembe vételével kell meghatározni.”²³

²¹ Vókó György: A magyar büntetés-végrehajtási jog. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó. 1999. 398. oldal; Lajtár István: Jogállami biztosítékok a hazai végrehajtásban, a garancia és kontrollrendszer komplexitása és fejlesztésének lehetséges irányai. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest, 2008. 19. oldal

²² Az ENSZ közgyűlésének A/RES/57/199. számú határozata

²³ Börtönszabályok 79. 1 és 79. 2. Szabály

Remélhetőleg ennek a szempontnak és elvárásnak a jelenleg kialakítás alatt álló rendvédelmi életpályamodell rendszere és rendelkezései képesek lesznek eleget tenni.

III. A fogvatartottak jogi helyzetére vonatkozó követelmények és elvárások

III. 1. Az emberi méltóság védelme mint a legfőbb védett érték

Az EJEB tekintélyes mennyiségű, a büntetés-végrehajtást érintő esetjoga alapvető jelentőséggel bír a fogvatartottakat érintő jogkorlátozások módja és mértéke szempontjából. E döntések elsősorban a fogvatartottak élethez és emberi méltóságához való jogával, polgári és politikai szabadságjogaikkal, valamint a gazdasági, szociális és kulturális (ECOSOC) jogaikkal foglalkoznak. A tanulmány e részében terjedelmi és tartalmi korlátok miatt többnyire a Magyarországot közvetlenül érintő strasbourgi ügyekre koncentrálunk, de más tagállamok ügyei közül is érinteni fogunk néhány fontosabb esetet.

Az abszolúte korlátozhatatlan alapjogok családjába tartozó emberi méltósághoz való jog negatív megfogalmazásban (lényegében) a kínzás, az embertelen és megalázó bánásmód tilalmát jelenti. Magyarország vonatkozásában eddig három alkalommal állapította meg az EJEB eme tilalom megszegését. A *Kmetty*-ügyben²⁴ azért marasztalták el hazánkat, mert a kérelmezőnek az őt ért állítólagos rendőrségi bántalmazásra vonatkozó *panaszait nem vizsgálták ki megfelelően*.

Az EJEB többek között azzal indokolta döntését, hogy a nyomozás során nem hallgatták meg azt az orvost, aki a kérelmezőt megvizsgálta azt követően, hogy a rendőrkapitányságra szállították, és ott feljelentést tett, illetve hogy nem szembesítették a gyanúsítottakat és a kérelmezőt. Alá kell tehát húzni, hogy az EJEB gyakorlatában már az is kimeríti az emberi méltósághoz való jog sérelmét, ha az ezzel kapcsolatos panaszok kivizsgálása elmarad, vagy nem megfelelő módon történik. A magyar szabályozás formailag megfelel ennek a követelménynek, hiszen semmiféle jogi akadályba nem ütközik, hogy a fogvatartott büntető feljelentést tegyen, illetve a Bv. tvr. 6. és 7. §-a biztosítja a fogvatartottak számára, hogy a fogvatartással összefüggő más, jogilag szabályozott eljárásra nem tartozó jogsérelem esetén panasszal éljenek.

Egy másik, az *M. P. kontra Magyarország*²⁵ ügyben az Emberi Jogok Európai Bizottságának (Bizottság) jelentése embertelen bánásmódnak minősítette a 100%-osan munkaképtelen és állandó gondozásra szoruló elítélt számára biztosított fogvatartási körülményeket, amelynek jogsértő jellege a kérelmező gondozásának általános elégtelenségében állt. A fogva tartó intézet többek között elmulasztotta biztosítani a speciális helyzetben lévő panaszos személyes higiéniájának feltételeit, többek között nem kapott megfelelő segítséget a tisztálkodáshoz, nem pelenkálták rendszer-

²⁴ 1999. december 21-én benyújtott 57967/00 sz. kérelem.

²⁵ 1993. november 3-án benyújtott 23636/94 sz. kérelem.

resen, és megfelelő felfekvés elleni kezelésben sem részesítették. Az ügy külön figyelemre méltó momentuma, hogy a Bizottság *nem fogadta el* a Kormány azon védekezését, miszerint a kérelmező bizonyos gondozási technikákkal szembeni vonakodásával maga idézte elő az embertelen körülményeket.

Ugyancsak egy súlyosan mozgáskorlátozott elítélt volt a panaszos az Engel-ügyben,²⁶ amelyben szintén elmarasztalták Magyarországot. Az EJEB lényegében két tényezővel indokolta a döntését:

- a *paraplégiás elítélt orvosi vizsgálathoz való késedelmes hozzáférése összeegyeztethetlen* a 3. cikk alapján a hatóságokra háruló azon kötelezettséggel, hogy megfelelő vizsgálatot folytassanak le az állítólagos bántalmazások kivizsgálására;
- *nem megengedhető, hogy csupán a mozgáskorlátozott elítélt zárkatársainak jóindulatán muljjon*, hogy az illető megkapja a szükséges gondozást.

Véleményünk szerint mind M. P. ügye, mind pedig az Engel-ügy kulcsponthoz az, hogy a fogyatékossgal élő fogvatartottak olyan mértékben hátrányos helyzetűek, akik számára pozitív intézkedések szükségesek ahhoz, hogy – fogvatartott társaikhoz képest – a fogyatékossgukból fakadó hátrányaik csökkenjenek, illetve megszűnjenek. A fogyatékossgal élő fogvatartottakat tehát speciális egyszemélyes zárkákban kell elhelyezni, ahogy erre végülis a konkrét esetben is sor került, amikkor is a panaszost átszállították a Sopronkőhidai Fegyház és Börtönbe, ahol e célból megfelelő infrastruktúrát alakítottak ki. Kívánatos lenne azonban a *pozitív diszkriminációs intézkedéseket törvényi szinten is szabályozni*.

Viszonylag gyakran felmerülő alapjogi kérdés a kapcsolattartás (levelezés, telefonbeszélgetés lefolytatása, látogató fogadása, valamint csomag küldése, fogadása) korlátozásának problémája. A Börtönsszabályok szerint a korlátozásra bűnüldözési, nyomozási vagy áldozatvédelmi okból, illetve a biztonság és az intézet rendjének fenntartása céljából kerülhet sor.²⁷ A Börtönsszabályok nem szólnak kategórikusan a családtagokkal való kapcsolattartás abszolút módon való korlátozhatatlanságáról, viszont kimondja, hogy a korlátozások mellett is lehetővé kell tenni „*a kapcsolattartás elfogadható minimumát*.”²⁸ A Bv. tvr. 36. § (1) által engedélyezett havonkénti minimum egyszeri látogatás, csomagküldés és fogadás, valamint a rácsos beszélő tehát összhangban van az európai követelményekkel.

Az EJEB előtt több olyan ügy is volt, amelyben vizsgálni kellett a korlátozás jogosságát. Ezek között egy magyar vonatkozású ügy volt. A *Sárközi-ügy*²⁹ tanulsága szerint *nem korlátozható az elítélt nemzetközi emberi jogi fórumokkal folytatott levelezése*. Ezzel összhangban a Bv. tvr. 36. § (5) bekezdése is kimondja, hogy hatóságokhoz és a nemzetközi szervezetekhez küldött leveleket a büntetés-végrehajtási intézet nem ellenőrizheti. Ám a „korlátozhatatlanság” ennél többet jelent, a bv. hatóságoknak ugyanis *minden szükséges intézkedést meg kell tenniük, hogy a leveleket mihamarabb kézbesíthessék*.

²⁶ 2006. szeptember 21-én benyújtott 46857/06 sz. kérelem.

²⁷ Börtönsszabályok, 24. 2. Szabály

²⁸ Börtönsszabályok, 24. 2. Szabály

²⁹ Vö. Vókö György: Európai büntetés-végrehajtási jog. Budapest – Pécs, Dialóg Campus 2006. 124. old.

A magánszférához fűződő joggal kapcsolatban mind gyakrabban vetődik fel még az ún. „intim együttlétek” engedélyezésének kérdése. A jelenleg irányadó strasbourgi álláspont szerint a rendszeres szexuális kapcsolat létesítésének biztosítása nem tartozik bele a magánélethez való jogba,³⁰ vagyis a nemzeti jogalkotó szervek mérlegelhetik ennek a lehetőségét. Ugyanakkor az is kimondatott, hogy az elítélteket is megilleti az Egyezmény 12. cikkében megfogalmazott házasságkötéshez való jog, a *Draper*-ügyben³¹ hozott döntés szerint még akkor is, ha a fogvatartottat életfogytiglani szabadságvesztésre ítélték.

Magyarországon több olyan intézet is van, ahol az ilyen együttléteknek a körülményei ki vannak alakítva, de a jogszabályi környezet ennek gyakorlati kihasználását egyelőre nem támogatja. Mindezekon túl megjegyzendő, hogy az efféle kapcsolattartásnak komoly szakmai kockázatai is lehetnek, bár az is igaz, hogy a nemzeti élet lehetőségétől való megfosztás adott esetben sértheti az emberi méltóságot.

III. 2. A fogvatartottak választójoga

A politikai természetű polgári szabadságjogok fontos alapjogi intézménye az aktív és passzív választójog, illetőleg a népszavazásokon való részvétel joga. Ezt a jogot a fogvatartás ténye önmagában nem korlátozhatja, elvonása csakis közügyektől való eltiltást kimondó jogerős bírói határozatban lehetséges. Ennek értelmében a Börtön szabályok és „A fogvatartottak választási, polgári és szociális jogai” elnevezésű [Rec (62) 2. számú] tanácsi ajánlás 6. pontja is arra hívja fel a tagállamok figyelmét, hogy „*csupán a fogvatartás ténye nem akadályozza a fogvatartottat abban, hogy személyesen vagy képviselő közvetítésével gyakorolja polgári jogait.*”³²

A választójog kérdésével már az EJEB is foglalkozott a *Hirst kontra Egyesült Királyság* ügyben.³³ Ítéletében a strasbourgi bíróság megállapította, hogy a szabadságvesztésre ítélt automatikus kizárása a szavazásból a választójog aránytalan, tehát az Egyezményt sértő korlátozást jelent, noha egyébként ez a jog egy demokratikus társadalomban közérdekből éppenséggel korlátozható. A bíróság így arra a következtetésre jutott, hogy a törvényhozásnak el kell döntenie, hogy a szavazati jog korlátozását meghatározott bűncselekményhez, illetve bűncselekmények meghatározott súlyához köti-e, vagy például a büntetést kiszabó bíróság számára széles mérlegelési jogkört biztosít-e az elítélt személy szavazati jogtól való megfosztása tekintetében. Mint ismeretes: az Alkotmány 70. § (3) bekezdése, a Btk. 41. § (3) bekezdése, a Bv. tvr. 36. § (6) bekezdés d) pontja, valamint az országgyűlési képviselők választásáról szóló 1989. évi XXXIV. törvény 2. § (2) bekezdés c) pontja alapján hazánkban a szabadságvesztésüket töltő elítéltek vá-

³⁰ Vö. uo. 127. old.

³¹ Vö. uo. 122. old.

³² Határozat (62) 2. A fogvatartottak választási, polgári és szociális jogai, 7. pont. In: Az Európa Tanács börtönügyi és egyes büntetőjogi határozatai, ajánlásai. (Szerk. Deák Ferenc). Budapest, BVOP Módszertani Igazgatóság, 1998. (Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtár.1998/3.) 5. old.

³³ *Hirst v. the United Kingdom* (No. 2) (Application no. 74025/01)

lasztójoga automatikusan szünetel a végrehajtás ideje alatt. Indokolt volna tehát a felsorolt törvényi rendelkezések módosítása.

Ugyanakkor a választójog kérdésének vonatkozásában a jogalkotó figyelembe veheti a fent említett speciális tanácsi ajánlást is, amely a büntetés-végrehajtási hatóságok számára diszkrecionális jogkört kíván biztosítani azáltal, hogy kimondja: „A büntetés-végrehajtási hatóság ellenezheti, hogy a fogvatartott polgári jogait gyakorolja, ha e joggyakorlás összeegyeztethetetlen a fogvatartás céljával vagy a büntetés-végrehajtási kezelés céljaival.”³⁴

III. 3. A társadalombiztosítási jogviszonyhoz köthető anomália

A fogvatartottak alapjogi helyzetének van még egy különösen neuralgikus pontja, nevezetesen a fogvatartottak társadalombiztosítási viszonyának kérdése. Tudvalevő, hogy a Tb. tv. 8. § d) szerint a fogvatartás ideje alatt szünetel a társadalombiztosítási jogviszony. Ezzel szemben a Börtönszabályok kimondja, hogy a munkát végző fogvatartottakat lehetőség szerint be kell vonni a társadalombiztosítás nemzeti rendszerébe,³⁵ ellenkező esetben ugyanis az elítélteket a szabadságelvonáson túlmenő hátrány érné, ami pedig sérti a Börtönszabályok 2. pontjában megfogalmazott alapelvet, miszerint a szabadsághoz való jog elvesztése nem vonhatja maga után a szabadságvesztés célját nem érintő egyéb jogok – jelen esetben: a szociális jogok – csorbítását.

A *Stummer kontra Ausztria*³⁶ ügyben az EJEB egyhangúlag elfogadhatónak nyilvánította egy volt osztrák elítélt beadványát, aki a panasz benyújtásakor már mintegy 28 éve dolgozott a büntetés-végrehajtási jogviszonya keretein belül, ám az osztrák bíróságok elutasították abbéli kérelmét, hogy a foglalkoztatás ezen formáját beleszámítsák a panaszos nyugdíjjogosultságát megalapozó szolgálati időbe.

Idézhetnénk még „A fogvatartottak választási, polgári és szociális jogai” elnevezésű ajánlást is, mely szerint: „Meg kell hozni a szükséges intézkedéseket avégett, hogy a fogvatartott [...] amennyire csak lehetséges, megőrizze”³⁷ a társadalombiztosítási juttatásokhoz való jogosultságát.

A fogvatartottak jogai érvényesülésének alapvető garanciája a jogi tanácsadás igénybe vétele. A Börtönszabályok ezt a fogvatartottak büntetés-végrehajtási jogviszonyból származó jogaként fogja fel, és előírja a büntetés-végrehajtási hatóságok számára, hogy nyújtsanak segítséget a fogvatartottaknak, hogy ezt igénybe vehessék, lett légyen szó büntető- vagy magánjogi kérdésről.³⁸ Az ajánlás megszövegezése arra enged következtetni, hogy itt többről van szó annál, hogy ne akadályozzák az ügyvéddel való kapcsolattartást, hanem adott esetben civil, vagy az intézet által nyújtott jogsegély szolgáltatások működésének biztosításáról.

³⁴ Határozat (62) 2. A fogvatartottak választási, polgári és szociális jogai, 8. pont. In: Az Európa Tanács börtönügyi... 5-6. old.

³⁵ Börtönszabályok, 26. 16. Szabály.

³⁶ *Stummer v. Austria* (Application no. 37452/02)

³⁷ Határozat (62) 2. A fogvatartottak választási, polgári és szociális jogai, 9. pont. In: Az Európa Tanács börtönügyi... 6. old.

³⁸ Börtönszabályok, 23. 1. Szabály.

IV. A fogvatartottak nevelésével kapcsolatos ajánlások

IV. 1. A börtönrezsím jellemzői és a magyar rendszer kritikája

A fogvatartottak nevelésének kerete a börtönrezsím. A börtönrezsím a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának módját jelenti, amely magába foglalja a fogvatartott életmódjának, életrendjének, a bánásmódnak, a jogok és kötelezettségek terjedelmének és gyakorlatának milyenségét. Az európai gyakorlatokat tekintve alapvetően négyféle börtönrezsím különíthető el: szigorúan őrzött, magas biztonsági fokozatú, illetve közepes biztonsági fokozatú zárt rezsím; valamint félig nyitott és teljesen nyitott rezsím. A börtönrezsímek fizikai elkülönítése megvalósulhat az intézetek, illetve egyazon intézet egymástól elválasztható részei között.³⁹

Az Európai Parlament 1998-as határozatában felhívta a tagállami hatóságokat, „hogy *ne tétlenkedjenek a félig vagy teljesen nyitott büntetés-végrehajtási intézetek jogszabályba foglalt, pontos működési feltételeinek tisztázásában, és támogassák az ilyen intézeteket, hogy az ezekre vonatkozó szabályokat az állampolgárok biztonságát és az elítéltek felelősségét egyaránt garantáló körülmények között lehessen alkalmazni.*”⁴⁰ Nyilvánvaló azonban, hogy komoly felvilágosító munkára van szükség ahhoz, hogy az állampolgárok megértsék és elfogadják a nem zárt rendszerű rezsímek funkcióját.

A börtönrezsímek egymáshoz való viszonyát egyszerre kell jellemeznie a fogvatartottak csoportosításán (klasszifikációján) alapuló elkülönültségnek és a progresszivitásnak. A progresszivitás (vagy átjárhatóság) azt jelenti, hogy a szabadságvesztés végrehajtása során együttműködést tanúsító rabok nem szenvedhetnek hátrányt a korábbi besorolásuk miatt. A kijelölt rezsímet egy *meghatározott eljárás keretében, időről időre felül kell vizsgálni*, és ebbe lehetőség szerint a fogvatartottat is be kell vonni.⁴¹ A szabadságvesztés végrehajtásának progresszivitását csak az segítheti elő, ha az elítélt előrehaladása nem automatizmusok útján történik, nem alanyi jogként kapja az elítélt a kedvezményeket, hanem maga a végrehajtási rendszer ösztönöz a pozitív változásra.

Magyarországon az alkalmazott büntetés-végrehajtási rezsímrendszer kerekeit a Btk.-ban meghatározott végrehajtási fokozatok adják. Ennek megfelelően a klasszifikáció csak a végrehajtási fokozat keretein belül lehetséges. Az elítéltek csoportba sorolását a Bv. tvr. 33. § b) pontja szabályozza, mely szerint az elítélt „köteles eltérni a más nemű és más fokozatú elítéltektől való elkülönítést, az életkori, kriminológiai, biztonsági, nevelési és egészségügyi szempontok szerinti csoportba sorolását”. A Bv. Szabályzat már részletesebben szabályozza az egyes elítéltecsoportok elhelyezését, elkülönítését; a biztonsági csoportba sorolást; illetve az egyes speciális csoportokat (átmeneti csoport, gyógyító-nevelő csoport, ká-

³⁹ Börtönrezsím, 104. 1. Szabály.

⁴⁰ Határozat az Európai Unió belüli fogvatartási körülményekről. (Átváltoztatások és helyettesítő büntetések). Börtönügyi Szemle, 1999. 3. 9-10. old.

⁴¹ Börtönrezsím, 104. 2. Szabály.

bírószék-prevenációs részleg, különleges biztonsági körlet), továbbá bevezette a „felkészítő részleg” jogintézményét. Összességében azonban megállapítható, hogy a jelenlegi klasszifikációs rendszerben a *kriminológiai és biztonsági szempontok* dominálnak, a kezelési szempontok érvényesítése csupán esetleges.⁴² A *klasszifikáció alapuló progresszív végrehajtás* követelményének érvényre juttatása viszont csak a kezelési szempontok előtérbe helyezésével lehetséges, ami együtt jár a nem zárt típusú rezsimek alkalmazásával. A magyar szabályozást illetően elmondható, hogy hiányoznak a félig nyitott és nyitott intézmények, viszont emelkedett az enyhébb fokozatba helyezés iránti kérelmek száma.⁴³

Az új Börtön szabályok egyik igen merésznek ítélnélhető rendelkezése *megkérdőjelezi a nemek és az életkor szerinti szigorú elkülönítésnek azt minden körülmények között való merev alkalmazását*, amelyet a Bv. Szabályzat 39. § (1) is előír. Az ajánlás szerint mindentől el lehet térni, amennyiben az érintettek ezzel egyet értenek és a büntetés-végrehajtási hatóság ezt kifejezetten hasznosnak tartja.⁴⁴ Nyilvánvaló, hogy ez a „hasznosság” nem értelmezhető úgy, hogy a túlsúlyosság mérséklése szempontjából előnyös, itt kizárólag a nevelési szempontokra gondoltak az ajánlás megalkotói.

Az Európai Parlament már említett határozata ugyancsak csatlakozik ehhez a radikálisan új szemlélethez, amennyiben figyelembe veendő elhelyezési szempontként, „Mégkívánja [...], hogy ha a házastársakat egyidejűleg tartják fogva, azok közös fogvatartása megoldható legyen, kivéve, ha terápiai vagy biztonsági okokból ez a megoldás nem javasolt.”⁴⁵

IV. 2. A magánelzárás kérdései

A rezsimrendszer mellett a nevelés másik sarkalatos kérdése a fegyelmezés. A magánelzárás Európa-szerte elfogadott, ám feltételes alkalmazható szankciófajta. *Kiszabása előtt az orvos írásban igazolja*, hogy az általa lefolytatott vizsgálat alapján az elítélt fizikailag és pszichikailag egyaránt alkalmas a büntetés kiállítására,⁴⁶ továbbá napi *rendszerességgel ellenőrzi a fogvatartott fizikai, szellemi állapotát*, és amennyiben azt szükségesnek találja, javasolnia kell a börtönigazgatónak a büntetés befejezését, illetve megváltoztatását.⁴⁷ Ehhez képest a Bv. tvr. 42. § (9) szűkszavúan csak annyit mond, hogy ha az orvos az elítélt egészségi állapota miatt a magánelzárás végrehajtásának folytatását nem javasolja, a magánelzárás végrehajtását félbe kell szakítani.

⁴² Garami Lajos: A klasszifikáció. In: A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve - 2009. II. kötet. 287. old. - http://bunmegelozes.easyhosting.hu/dok/tamop_tk_2_aldseg+reintegr.pdf

⁴³ A 2006. évi LXI. törvény 274. §-a módosította a Bv. tvr. 7. § (2) bekezdését, amely szerint nemcsak a bv. intézet tehet 2006. IV. 1-jétől előterjesztést a fokozatváltoztatásra, hanem az elítélt és a védője is kérheti ezt. A következő évben többszörösére emelkedett az e tárgyban hozott bv. bírói határozatok száma.

⁴⁴ Börtön szabályok, 18. 9. Szabály.

⁴⁵ Határozat az Európai Unió belüli fogvatartási körülményekről (Átváltoztatások és helyettesítő büntetések). Börtönügyi Szemle, 1999. 3. 7. old.

⁴⁶ Börtön szabályok, 43. 3. Szabály.

⁴⁷ Börtön szabályok, 43. 2. Szabály.

A fegyelmi büntetések alkalmazásához kapcsolódó probléma az az esetkör, amikor is a fegyelmi eljárást lefolytató hatóság – jellemzően első alkalommal előforduló, kisebb súlyú fegyelmi vétség esetén – eltekint a szankcionálástól, és megelégszik egy informális figyelmeztetés (fegyelmi kioktatás) megtételével. Az ilyen típusú aktusok effektíve ugyan nem minősülnek fegyelmi büntetésnek, de mivelhogy éppen ezért jutalomból sem törölhetők, „mindörökre” nyomuk marad az elítéltek nevelési anyagában, s így egy feltételes szabadságra bocsátásra vagy fokozatváltásra irányuló döntés esetén jelentősen ronthatják az elítéltek esélyeit. *A figyelmeztetések rögzítése tehát azért aggályos, mert ez a gyakorlat egy informális szankciórendszert hoz létre, amely ellentétes a fegyelmi büntetések egyértelmű rögzítésének követelményével.*⁴⁸

A Börtön szabályok a fegyelmi eljárások tekintetében is lehetőnek tartja, sőt szorgalmazza (a magyar bv. jogban ismeretlen) különböző helyreállító, illetve mediációs mechanizmusok alkalmazását, amelyek révén elkerülhető a fegyelmi büntetés kiszabása. E technikák alkalmazására jellemzően a fogvatartottak által egymás sérelmére elkövetett, csekélyebb súlyú szabályszegések esetén kerülhet sor.⁴⁹

IV. 3. A munkáltatás problémái

A távlatibb célú nevelési eszközök között mind az európai, mind a magyar büntetés-végrehajtási jogi szabályozásban a munkáltatás foglalja el a központi helyet. A büntetés-végrehajtási hatóságoknak arra kell tehát törekedniük, hogy a fogvatartottakat *elegendő és hasznos munkával lássák el*. Hasznosnak az a munka tekinthető, amely fejleszti, vagy legalábbis szinten tartja a fogvatartott azon fizikai és szellemi képességeit, amelyek segítségével a szabadulás után érvényesülhet a munkaerőpiacon – szól a Börtön szabályok.⁵⁰ Érdemes ezt összevetni a Bv. tvr. 44. §. (2) bekezdésével, amely bár ugyancsak a hasznosságra helyezi a hangsúlyt, de nem a fogvatartott, hanem a társadalom szempontjából: a munkának társadalmilag kell hasznosnak lennie, s így az egyén számára való hasznosság csak a (3) bekezdésben jelenik meg, mintegy kiegészítő szempontként.

A hasznos munka biztosításán túlmenően a Börtön szabályok *arról már nem rendelkezik, hogy vajon a munkavégzést kötelezettségként vagy jogosultságként kell meghatározni*. A kérdés nyitva hagyásában az tükröződik, hogy a tagállamok szabályozásaiban e téren komoly eltérések vannak.

Németországban például a fogvatartottak munkára vannak kötelezve, vagy arra, hogy a munkaidőt szakképzésben, illetve oktatásban való részvétellel töltsék ki (német Bv. Kódex. 41. §). Fegyelmi büntetés alkalmazható azokkal szemben, akik megfelelő indok nélkül kibújnak a munkakötelezettség alól. A büntetés-végrehajtási munkáltatásban való részvétel megtagadása esetén a

⁴⁸ Ld. Vókö György kommentárját. – Új európai börtön szabályok és magyarázatuk. Összeáll. Vókö György. Budapest, Ügyészek Országos Egyesülete, 2007. 106. old.

⁴⁹ Börtön szabályok, 56. 2. Szabály.

⁵⁰ Börtön szabályok, 26. 2. Szabály.

fogvatartottól megvonhatják a dohányárura, a televíziókészülék bérlésére, a telefonkártya, bélyeg, valamint más, az intézeten belül forgalmazott termékre vásárlására fordítható összeget.⁵¹

Ezzel szemben például Görögországban a fogvatartottak számára a munka önkéntes alapon biztosított, révén, hogy rendkívül tágan értelmezik a görög alkotmány 22. cikkelyét, amely kimondja a kényszer-, illetve a kötelező munka tilalmát. A görög büntetés-végrehajtási politikában ezért különös hangsúlyt kap a fogvatartottak különböző ösztönzők segítségével történő motiválása, amelyek közül a korábban történő szabadulás lehetősége a legfontosabb. A görög szabályozás szerint 1 napi munkavégzés 2, vagy 1 és háromnegyed, avagy másfél nap szabadságvesztésnek felel meg – a végzett munka típusának megfelelően (görög Bv. Kódex 46. §).⁵²

A francia jogban az 1987. évi 22. törvény törölte el a fogvatartottak munkakötelezettségét. A büntetés-végrehajtási hatóságok azonban kötelesek valamennyi olyan fogvatartott számára munkavégzési lehetőséget biztosítani, akik valamilyen tevékenységet kívánnak folytatni (termelőmunka, általános szolgáltatások, szakképzés). A tevékenységeket pedig figyelembe veszik a fogvatartottak magatartásának és reintegrációjának értékelésénél.

Egységesség mutatkozik azonban a tekintetben, hogy a büntetés-végrehajtási munkáltatás esetében nem munka-jogviszonyról van szó, hanem a büntetés-végrehajtási jogviszony keretein belül megvalósuló munkavégzésre irányuló speciális jogviszonyról. Mindazonáltal a szabályozás tartalma – tekintettel arra, hogy a börtönmunka nem kényszerszermunka – nem lehet ellentétes a nemzeti munkajogi normák lényeges tartalmával. Magyarán a börtönmunkára is ugyanúgy vonatkoznak – és ebben a magyar szabályozás teljességgel megfelel az európai elvárásoknak! – a nemzeti munkajogok diszkriminációt tiltó rendelkezései, valamint a törvényes munkaidő kereteire, a pihenőidőre, a munkavédelemre és a munkáltatói kártérítési felelősségre vonatkozó szabályok.⁵³

Ha a munkáltatást a szabadságvesztés-büntetés pozitív elemének fogják fel, akkor abból két dolog következik: egyrészt az, hogy a munkáltatás megszervezése *nem elsősorban munkatermelékenységi szempontok alapján történik*,⁵⁴ másrészt pedig az, hogy a munkavégzés *nem rendelhető el külön büntetésként*.⁵⁵ Mindez kiegészül azzal, hogy a fogvatartottak által végzett többletmunka mértékének nagy általánosságban meg kell felelnie a „szabad társadalom” viszonyainak, vagyis a fogvatartottakat is ugyanúgy megilleti a méltányos összegű munkabér,⁵⁶ függetlenül attól, hogy egyébként a munkabér meghatározását illetően nincsenek alkupozícióban.

⁵¹ Boetticher, Axel – Feest, Johannes: German criminal and prison policy. In: Prison policy and prisoners' rights. Proceedings of the Colloquium of the IPPF. (Stavern, Norway, 25-28 June 2008.) Nijmegen, Wolf Legal Publishers, 2008. 373. old.

⁵² Lambropoulou, Effi: Correctional policy in Greece. In: Prison policy and prisoners' rights. Proceedings of the Colloquium of the IPPF. (Stavern, Norway, 25-28 June 2008.) Nijmegen, Wolf Legal Publishers, 2008. 399. old.

⁵³ Börtönszabályok, 26. 4. Szabály és 26. 13-16. Szabály.

⁵⁴ Börtönszabályok, 26. 8. Szabály

⁵⁵ Börtönszabályok, 26. 1. Szabály.

⁵⁶ Börtönszabályok, 26. 10. Szabály.

A „méltányos összegű” munkabér terminus esetében a Börtön szabályok egy meglehetősen bizonytalan tartalmú fogalommal operál, ezért a Bv. Szabályzat hatályos alpmunkadíj-szabályát [124. § (2)] illetően megválaszolatlanul kell, hogy hagyjuk a kérdést, hogy vajon a magyar szabályozás e tekintetben mennyire kielégítő. Mindazonáltal érdekességképpen és összehasonlítási alapként álljanak itt a nyugati szomszédunknál alkalmazott bérezési normák.

Az osztrák Bv. Kódex 52. szakaszának értelmében a börtönmunkáért járó összeg ekvivalens egy 18. életévét betöltött képzetlen fémmunkás bruttó átlagkeresetével. A fogvatartotti jövedelem 75%-át pedig levonják a fogvatartás költségeinek fedezésére.⁵⁷

Ausztriában a javadalmaztatási rendszer – amelyen belül 5 szintet különböztetnek meg: alacsony adóterhű kiegészítő munka, magasabb adóterhű kiegészítő munka, kisipari kézműves munka, szakmunka, valamint művezetői típusú munka – alapján a 0,89 eurós nettó minimum szinttől 1,33 euróig terjedhet a keresmény összege. A bruttó órabérek 4,18 és 6,27 euró között mozognak. Az önhibájukon kívüli okból munkanélküli személyeket munkaóránként 0,22 euró illeti meg, a hét pedig 30 munkaórából áll. Összességében véve a fogvatartottak által végzett munka típusától függően a javadalmaztatások az osztrák fémmunkások bruttó bérének 60-90%-át teszik ki.⁵⁸

Egyes különleges munkák elvégzéséért az osztrák fogvatartottak rendkívüli juttatásokban is részesülnek, amelyeknek éves értéke a legmagasabb fizetési osztályba tartozók havi keresményének legfeljebb kétszerese. Mindezekon felül az elítéltek a magánmunkáltatóktól extra juttatásokat is kaphatnak.

A Börtön szabályok szerint a fogvatartott munkáltatója lehet közvetlenül a büntetés-végrehajtási hatóság vagy egy magánvállalkozó, esetleg egy társas vállalkozás.⁵⁹ Az első esetben a büntetés-végrehajtási szervezeten belül hoznak létre kizárólagos állami tulajdonban lévő gazdasági társaságot. A másik megoldás pedig az, hogy szigorúan megkövetelt garanciális szabályok szerződésbe foglalása mellett a büntetés-végrehajtási intézet megállapodást köt egy vagy több munkáltatóval a fogvatartottak külső munkahelyen történő munkavégzéséről. A garanciáknak főleg két területen kell érvényesülniük: először is szigorúan be kell tartani a fogvatartottak külső munkavégzésére vonatkozó összeférhetlenségi szabályokat, másodsor pedig a külső munkahelyen is garantálni kell a külvilágtól való elkülönítést.

A munkáltatás kérdéskörét lezárandó érintünk még egy érdekes aspektust: a kompenzáció nélküli vagy a csak nagyon csekély kompenzációval járó önkéntes munkavégzés lehetőségét. Bár ezzel a kérdéssel a Börtön szabályok nem foglalkozik, de Európában nem ismeretlen gyakorlatról van szó. Jól illusztrálja

⁵⁷ Gratz, Wolfgang: The enforcement of deprivation of liberty in Austria. In: Prison policy and prisoners' rights. Proceedings of the Colloquium of the IPPF. (Stavern, Norway, 25-28 June 2008.) Nijmegen, Wolf Legal Publishers, 2008. 213. old.

⁵⁸ I. m. 226. old.

⁵⁹ Börtön szabályok, 26. 9. Szabály.

ezt a lengyel büntetés-végrehajtási intézetek és hospice otthonok együttműködése révén megvalósult kezdeményezés, amelynek prezentációs anyaga a közelmúltban a Bizottság és az Európa Tanács által létrehozott „Igazságszolgáltatás Kristálmérlege” díjban részesült. A projekt lényege, hogy elítélt-önkéntesek társadalmi munkában végeznek egészségügyi segítségnyújtást a hospice otthonok lakói számára. A kezdeti nehézségek ellenére a kezdeményezés végül a lengyel büntetés-végrehajtás sikertörténetévé vált. 2008-ban már ország-szerte több mint 60 büntetés-végrehajtási intézetben ültették át a gyakorlatba, miközben az együttműködő fogvatartottak száma akkora már meghaladta a 800-at.⁶⁰ A programban részt vevő fogvatartottak közül később sokaknak sikerült munkát találniuk az egészségügyben.

Nem kerülhető meg az arra való utalás, hogy a munkáltatás szabályszerűsége a magyar PPP-konstrukcióban épült bv. intézetek tekintetében élénk szakmai viták keresztüztüében áll, ezért a megfelelő új szabályok kimunkálása nem várthat sokáig magára, illetve az ilyen rendszerű intézetek helyzetének újragondolása is felvetődhet.⁶¹

IV. 4. A szabadidős tevékenységek szerepe

A nevelés kérdésköréhez kapcsolódóan nem hagyható figyelmen kívül a szabadidős tevékenységek szabályozása sem, amely magában foglalja a - lehetőségeknek megfelelő - minimum napi egy óras szabadtéri testmozgást, az aktív pihenési formákat (például: a sportot), a különböző kulturális programok megszervezését, valamint a szabadidő bármilyen más, hasznos módon való eltöltését és annak tárgyi feltételeit.⁶² A Börtön szabályok nem határozta meg, hogy mekkora az az időtartam, amelyet a fogvatartottaknak szabadidős tevékenységgel kellene eltölteniük, ugyanakkor a *CPT napi 6-8 óra, zárkán kívüli értelmese elfoglaltságot tart megfelelőnek*.⁶³ A magyar bv. intézetekben folytatott vizsgálatok tapasztalatai szerint a CPT ajánlásának ezen elvárása a fogvatartottak jelentős részének esetében nem érvényesül megfelelően, a zárkákban biztosított tv-nézési lehetőséggel mindez nem pótolható. A fogvatartottak zárkán kívüli programokon és egyéb elfoglaltságokon való részvétele különösen a hétfégi és a munkaszüneti napokon korlátozott. Ennek legfőbb oka az, hogy a bv. intézetek ezeken a napokon nem tudnak a jelenleginél több program szervezéséhez elegendő létszámú személyzetet szolgálatba állítani, a szabályozás pedig nem célorientált, hiszen a Bv. tvr. 36. §-a (1) a különböző szabad-

⁶⁰ „The Crystal Scales of Justice” Prize. The European prize for innovative practice contributing to the quality of criminal justice, 2009 Edition. (JEJC.2009.13.) - <http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/events/edcj/cristal/2009/13Crystal2009Poland.pdf>

⁶¹ A PPP-konstrukció és a hozzá kapcsolódó jogi megoldások a polgári jog égisze alatt akár jól is működhetnek, azonban ha ezek átnyúlnak az állami büntetőjogi feladat dimenziójába, akkor a két jogterület között egyes jogintézmények tekintetében szinte kibékíthetetlen, kezelhetetlen feszültség keletkezik. Ennek szemléletes példája a büntetés-végrehajtási munkáltatás.

⁶² Börtön szabályok, 27. 1., 27. 4. Szabály.

⁶³ Csordás Sándor - Vókó György: A fogvatartottakkal való bánásmód elvei és gyakorlata. Börtönügyi Szemle, 2004. 4. 12. old.

idős tevékenységeket a bv. intézet lehetőségeihez köti.⁶⁴ Bár a bv. szakemberek közül többen szorgalmazzák a napi 1 órás testmozgás kötelezővé tételét, erre vonatkozóan nincs semmiféle európai szintű elvárás.

A szabadidős tevékenységekkel kapcsolatban külön kiemelendő még, hogy a Börtönszabályok kívánatosnak tartja, hogy ezeket a programokat ne csupán az intézet nevelésért felelős alkalmazottai, hanem maguk a fogvatartottak is szervezhessék, vagyis a büntetés-végrehajtás adjon minél nagyobb teret az öntevékenységnek.⁶⁵

A Börtönszabályok a „Külvilággal való kapcsolatok” című részben szabályozza a hagyományos tömegtájékoztatási eszközökhöz (írott sajtó, rádió, televízió) való hozzájutást, tekintettel arra, hogy a fogvatartottak döntően ezek révén kapnak tájékoztatást a közügyekről. A rádiózás, a tévézés és a napilapok, folyóiratok olvasása a szabadidő eltöltésének egyik kulturált formáját jelentik, de e tevékenységek gyakorlása szintén korlátok közé szorított: először is az intézetek házi- és napirendje által, másrészt egyedi eseteken a bíróság meghatározott időtartamra eltilthatja a fogvatartottakat a médiumokhoz való hozzájutástól.⁶⁶ A Börtönszabályok alapján azonban úgy tűnik, hogy az európai elvárások tükrében *nem elfogadható, hogy a magánelzárásukat töltő fogvatartottaktól automatikusan megvonják a sajtótermékekhez való hozzájutás lehetőségét, mint ahogyan azt egyébként a Bv. tvr. 42. § (6) bekezdés d) pontja előírja.*

⁶⁴ Aleku Mónika – Csordás Sándor – Pacsek József: A fogvatartottak foglalkoztatásának és programlehetőségeinek jelenlegi helyzete. Börtönügyi Szemle, 2006. 1. 76. old.

⁶⁵ Börtönszabályok, 27. 6. Szabály.

⁶⁶ Börtönszabályok, 24. 10. Szabály.

Maurer Péter

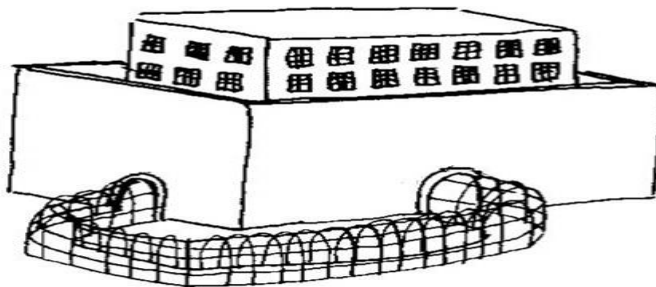
Az oktatás helyzete a büntetés-végrehajtási intézetekben – a katedra két oldalán állók szemszögéből

„Nem azért vagyunk az emberek mellett,
hogy mi mondjuk meg, mire van szükségük nekik,
hanem azért, hogy meghallgassuk őket.”

(Jean Vanier)¹

Gyakran idézem Jean Vanier e gondolatát, amikor a büntetés-végrehajtásban folyó oktatói, nevelői munka eredményességén vagy eredménytelenségén, illetve annak értelmén kezdünk gondolkodni.

A cél mindenki számára egyértelmű: visszavezetni a társadalomba az elítélteket úgy, hogy ne váljanak visszaesővé. Az eredményesség legfontosabb kulcs-eleme maga az ember: az elítélt, a tanár, a nevelő, a fegyőr. Ha nem hallgatjuk meg őket, ha nem ismerjük meg és nem értjük meg a tapasztalásaikat, élményeiket, nem fogunk tudni hatékony rendszert működtetni.

Egy osztrák elítélt rajza

Több mint tíz éve – amikor dr. Mankó Mária főiskolai tanár vezetésével e terület vizsgálódásába kezdtem – még nem volt megszokott, hogy a neveléstudomány területével foglalkozó civilek zárt intézetben kutatást végezzenek.

Ma azt tapasztalhatjuk, hogy e terület egyre inkább a figyelem középpontjába kerül. A kutatási terület specifikumai erősen meghatározzák, szabályozzák a lehetőségeket. Mégis a rendszert javító szándékkal „megközelítő”, talán időnként kissé naivnak tűnő bölcsészeket a büntetés-végrehajtási rendszer vezetői, dolgozói pozitívan fogadják. Köszönet érte! Segítségük, támogatásuk nélkül továbbra is csak a karosszékben, íróasztal mellett, vagy egyetemeken, főiskolák katedráin, szemináriumi csoportokban ábrándozhatnánk a rendszerben rejlő, az elítélteket a társadalomba eredményesen visszavezető elméletekről.

¹ Vanier, Jean: A szeretet szavai. Budapest, Szent Gellért Kiadó és Nyomda. 112. p.

1998-ban Mankó Mária még úgy fogalmaz, amikor azt a megállapítást teszi, hogy „Igaznak mondhatjuk ki azt, hogy a társadalmi és szociális szempontból peremhelyzetben lévők képviseltetik magukat az elítéltek között. Peremhelyzetüket erősíti iskoláztatási hátrányuk, s ennek következménye, hogy 90%-ban funkcionális analfabétáknak tekinthetők. [...] Ez azért komoly gond, különösen az elítéltek esetében, mert eredeti szociokulturális helyzetük, s nem kezelt funkcionális analfabetizmusuk meghatározza perspektíváikat, rontja az esetlegesen meglévő társadalmi elvárásokhoz való alkalmazkodási szándékuk esélyeit. Ezen problémák kezelésének kriminálandragógiai szempontú kezdeményezéseit nem nagyon látom.”²

Ma már egyre nagyobb számban találkozunk a felsőoktatásban a neveléstudomány területén ismereteket megszerezni, elmélyíteni szándékozó büntetés-végrehajtási nevelőkkel az első- vagy másoddiplomás képzésben. Rendszeresen járnak a tanárképzésben résztvevő hallgatók a büntetés-végrehajtási intézetekbe tanulmányozni a rendszer működését, az ott folyó nevelő- és oktatói munka körülményeit, lehetőségeit. Ennek fő okát abban kereshetjük, hogy a reintegráció kognitív megközelítésének jelentősége megnőtt.

Rendkívül fontosnak tartjuk, hogy a jövő tanárnemzedéke felismerje a pedagógiai munkában rejlő felelősséget és lehetőséget. Hiszen a nem megfelelő oktatáspolitikai vagy a felkészületlenség, lelkiismeretlenség vagy alkalmatlanság pedagógiai patológiás eseteket, majd az iskolarendszerből történő korai lemorzsolódást eredményez – s ezek rövid idő alatt kriminalizálódáshoz vezetnek.

Andrulla Vasziliu, az oktatásügyért, kultúráért, többnyelvűségért és ifjúsáspolitikáért felelős európai biztos a közelmúltban felhívta a figyelmet arra, hogy Európában a 15 éves gyermekek közül jelenleg minden ötödik olvasási nehézséggel küzd, és minden hetedik idő előtt hagyja el az iskolát, így nem szerez megfelelő végzettséget, ami jelentősen rontja az életkilátásait.

A hátrányos helyzetűeknél tapasztalható leszakadás esélyét tovább növelte a társadalmi és tudományos akceleráció, amit tovább fokozott az úgynevezett kisiskolák bezárása. Az iskolai követelményben megjelölt ismeretanyag töredéke appercipiálható e réteg számára. Ennek egyértelmű következménye az iskolai kudarcok sorozata, amit az osztályközösségekben tapasztalható szegregáció is tovább fokozhat. Az alapfokú oktatást be nem fejezettekkel rövid idő alatt jó eséllyel találkozhatunk a zárt intézetekben.

A szabadságvesztés-büntetésre ítélt társadalomba való sikeres visszailleszkedésének egyik alapvető feltétele a megfelelő iskolai végzettség, illetve szakképzettség megszerzése. A fogvatartottak iskolázottság szerinti összetétele arányaiban nem változott az elmúlt évekhez képest, azonban a büntetés-végrehajtás feladatai között egyre erőteljesebben jelentkező igény, hogy az általános iskolai oktatás és a szakképzés biztosítása mellett a középiskolai végzettség megszerzésére is legyen lehetőség.

² Mankó Mária: *Sorsom a bűn. Tanulmányok a bűnről, a börtönről, a büntetésről*. Sopron, Euroqualitas Könyvkiadó, 2002. 103-104. p.

A felmérések azt mutatják, hogy a fogvatartottak 14%-a nem fejezte be az általános iskolát, ezért továbbra is fontos feladat az ilyen jellegű tanulmányok biztosítása. Jelentős eredmény, hogy a 2007/2008. tanévben 908 fogvatartott végzett eredményesen, a 2008/2009. tanévben pedig 974; 2009/2010-ben 896, 2010/2011-ben 1 020 fő folytatott, illetve folytat alapfokú tanulmányokat. Közülük fiatalok 2009/2010-ben 186 fő, 2010/2011-ben 254 fő volt.

A büntetés-végrehajtási szervezet kiemelt hangsúlyt helyez a középfokú oktatás megszervezésére. 2008-ban 15 büntetés-végrehajtási intézetben folyt középiskolai oktatás, 451 fő fejezte be eredményesen a tanévet. A fogvatartottak megfelelő tájékoztatásának, illetve tanulásra való ösztönzésének köszönhetően a 2008/2009. tanévben a beiskolázottak létszáma 63%-kal növekedett (715 fő), 2009 szeptemberében 933 fő fogvatartott iratkozott be a középfokú tanulmányok megkezdésére. Jelentős előrelépés, hogy 2010-ben a korábbi 15 helyszínhez képest már 20 intézetben folyt középiskolai oktatás.

Felsőfokú tanulmányokat a fogvatartottak – tekintettel speciális jogi helyzetükre – levelező képzés formájában folytathatnak, főiskolai és egyetemi képzésben tanévenként 18-20 fő vett, illetve vesz részt.

A fogvatartottak szabadulás utáni, munkaerőpiacon való elhelyezkedésére ma már döntően valamilyen szakképzettség birtokában van esély. Ezért kiemelt figyelmet kell fordítani a felnőttoktatás keretében megvalósuló, iskolarendszeren kívüli szakképzések megszervezésére, biztosítására. 2009/2010-es tanév során 21 tanfolyam indult 404 fogvatartott beiskolázásával, amely az előző évekhez képest – az anyagi források hiánya miatt – nagyarányú visszaesést jelent.³

Mitől lesz a rendszer eredményes? Ahhoz, hogy ezt megtudjuk, meg kell ismernünk az elítélteket. Több, eredményesen alkalmazható elmélet és gyakorlati módszer áll rendelkezésünkre, például a konstruktív életvezetés megalapozásának korrekciós-pedagógiai rendszere⁴, a Bábosik- és a Ross-féle koncepciók vagy a Zsolnai-féle értékközvetítő és képességfejlesztő program, az ÉKP. Bármelyik elméletet valósítjuk is meg a gyakorlatban, az az elítélt alapos megismerése nélkül eredménytelen lesz.

A 2009-ben végzett kutatásunk során 15 felnőtt korú elítélttel készítettünk fenomenológiai életútinterjút. (A 3-3 alkalommal történt találkozások alkalmával közel 850 percnyi hanganyag született.) A vizsgálat célja az volt, hogy megismerjük élettörténetüket, az interjúalanyok tapasztalatait, megértsük véleményeiket. Feltételeztük, hogy a kriminalizálódásban a környezet mellett az alapfokú tanulmányok idő előtti befejezése meghatározó szerepet játszott, hogy az alapfokú oktatásból való lemorzsolódást a pedagógiai patológia következtében kialakult kudarcélmények okozták.

³ Kőszegi Szilvia: A fogvatartottak oktatása, képzése. *Börtönügyi Szemle*, 2010. 3. 60. p.

⁴ Vö. Ruzsonyi Péter: A konstruktív életvezetés megalapozásának korrekciós-pedagógiai rendszere. *Börtönügyi Szemle*, 1997. 4. 82-93. p.

A kutatás módszerének kiválasztásánál döntő szempont volt, hogy legyen lehetőség az elítéltek alapos megismerésére, s ezáltal váljon világossá, hogy milyen személyes élmények, tapasztalások, motívumok, értékvesztések vezettek a bűnelkövetéshez. Azt szeretttük volna elérni, hogy az elítéltek rekonstruálják tapasztalataikat, hogy megismerhessük az így feltárt élmények értelmét és következményeit, továbbá, hogy legyen lehetőség a korábbi iskolai kudarcok, emberi kapcsolatok és az őket ért hatásokra adott viselkedési válaszok értékelésére. Kíváncsiak voltunk a szabadságvesztés végrehajtása során szerzett élményeikre, az oktatáshoz, a tanuláshoz való viszonyukra, valamint arra, hogy mi motiválja, illetve motiválhatja őket a tanulásra.

A büntetés-végrehajtás általános állapotát is tükrözi, hogy a megkérdezettek által a leggyakrabban említett „kedvezmény”, hogy gyakrabban fürödhetnek, hogy – csekély összegű – ösztöndíjat kapnak, illetve az, hogy civil emberrel beszélgethetnek.

Az elítéltekkel folytatott beszélgetés során kitűnt, hogy a fogvatartottakat viszonylag gyakran költöztetik egyik zárkából a másikba. Ez egyrészt a klasszifikáció kialakulatlanságára utal, másrészt a zárkában történő tanulás feltételeinek hiánya és a belső szabályok az órára történő felkészülést is nehezíthetik.

Az interjúkból az derült ki, hogy a tanulást leginkább hátráltató tényező a más intézetbe történő átszállítás. Ennek természetesen valós oka van, mint például a kihallgatás, a szembesítés vagy a tárgyalás. Ez azonban néha heteken át tartó távollétet jelent, vagy adott esetben a tanulmányok folytatásának teljes megszakítását eredményezi.

Az elítéltek a szabad életben hasznosítható ismeretanyag arányát keveslik. Számukra így a tanórák jelentős része unalmas, ezért a tanórai fegyelemmel is gyakran gondok vannak. Több elítélt szövegértési nehézségről számolt be, valamint arról, hogy a több éves, esetleg több évtizedes szünet után nehezen tanul.

A büntetés-végrehajtási intézetekben felnőtt korú elítélteket oktató tanárok többsége a felnőttképzés sajátosságaival, módszertani kérdéseivel csak a gyakorlatban szembesül, a tanárok a felnőttoktatói professzió műveléséhez szükséges ismereteket és kompetenciákat tapasztalati tanulás útján, autodidakta módon szerzik meg. Többen közülük semmilyen szakvizsgával sem rendelkeznek.

Ebben a speciális oktatási-nevelési közegben az oktatóknak a szakmai és tárgyi ismereteken túl a tanulók felé a szokásosnál nagyobb empátiával, érzékenységgel kell fordulniuk, mivel elengedhetetlen, hogy a tanári szerep gyakorlása mellett tanácsadóként is megjelenjenek. Ahhoz, hogy a tanári, oktatói hivatás professzionalizálódása ebben a szerepben is megvalósuljon, szükséges, hogy a szakemberek olyan továbbképzéseken vegyenek részt, ahol a szociális képességek fejlesztését és a tanulók tanulását segítő módszereket ismerhetik meg, és sajátíthatják el.

A büntetés-végrehajtásban oktató tanárok körében végzett felmérésünk⁵ is rávilágított arra a tényre, hogy a tanárok körében lenne igény továbbképzésekre.

⁵ 2009-ben 102 (40 férfi, 62 nő) a büntetés-végrehajtásban fő- és mellékállásban dolgozó – az alaps- és a középfokú oktatásban részt vevő – tanárral végzett kérdőíves felmérés.

A megkérdezett tanárok 24%-a érzi hatékonynak a munkáját, és csak 54%-a látja értelmét ennek a munkának. 46%-uk nyilatkozott úgy, hogy megfelelőnek tartja az osztálylétszámot. A felmérés szerint az osztálytermek általában kis méretűek és túlszűfoltak, a felszereltségük gyenge, illetve közepesnek mondható. E tekintetben komoly különbségek tapasztalhatók a PPP-konstrukcióban felépített és működtetett intézetek és a többi bv. intézet között.

Osztályterem egy korszerű bv. intézetben

A tanárok 90%-a nem ismeri az elítéltek előéletét, körülményeit. A tanulók tantárgyi előismereteit és korábbi tanulási kudarcának okát is csak 46%-uk mérte fel, illetve ismeri. Az elítéltek tanulási sajátosságainak megismerését a megkérdezettek 80%-a tartja fontosnak, de erre nincs igazán lehetőségük. Ezért szükségesnek érezzük, hogy a befogadási eljárás felmérési részeként a fogvatartottak tanulási sajátosságainak feltérképezése nagyobb hangsúlyt kapjon. Ugyanakkor a tanárok 84%-a lényegesnek érzi az oktatás individualizálását, az ehhez szükséges – gyógypedagógiai, pszichológiai, mentálpedagógiai, didaktikai – továbbképzést pedig a megkérdezettek 90%-a tartja fontosnak.

Legnagyobb problémának az eszközhiányt, az elítéltek figyelmének felkeltését, a figyelem fenntartását, a tanulók előképzettségének hiányát, felkészületlenséget, a magas fluktuációt, konfliktuskezelési nehézségeket, a tanulási szokások hiányát és a roma-nem roma konfliktus kezelését jelölték meg a megkérdezettek.

Az eddig önálló, egymástól elkülönült tantárgyak merev határainak feloldásával a cselekvés általi tanulásra nyílhatna lehetőség. Az ezzel együtt járó és feltételként jelentkező tanulás szervezési eljárások is nagyobb rugalmasságot, egyéni szükségletekhez igazítást tennének lehetővé. Amíg a pedagógia túlnyomóan a repetitív, az ismereteket súlykoló funkciót igyekszik ellátni, addig pozitív élményt továbbra sem fog biztosítani a tanulók számára. Érdemes lenne megfontolni, hogy egységes pedagógiai program érvényesüljön a büntetés-végrehajtási intézetekben, és azokban csak főállású oktatókat alkalmazzanak.

A büntetés-végrehajtási intézetekben a beiskolázást nem a korábban megszerzett iskolai végzettség, illetve az azt igazoló dokumentumok alapján kellene elvégezni, hanem sokkal inkább az elítélt tényleges ismereteire – amit természetesen

egy szintfelmérő teszt nem fog pontosan meghatározni – alapozva. Amennyiben pedig az elítélt kéri, hogy az általa már korábban elvégzett évfolyamot megismételhesse, amennyiben ez indokolt, akkor azt a vonatkozó jogszabály értelmében engedélyezzék számára.⁶ Lényegesnek látjuk, hogy nagyobb hangsúlyt fordítsunk az általános iskolát be nem fejezett felnőtt korú elítéltek motiválására, hogy pótolják elmaradt tanulmányaikat. Az továbbra is nyitott kérdés: a fogvatartott kötelezhető-e alapfokú tanulmányai pótlására a büntetése végrehajtásának időtartama alatt. Azt viszont leszögezhetjük, hogy az elítélt szabadulása után a tanulás folytatásának lehetőségét minden eszközzel támogatni szükséges.

Fontos lenne az iskolaérettség vizsgálatát a hátrányos helyzetűek körében nagyobb odafigyeléssel végezni, és adott esetben számukra iskolai előkészítőt – a lakhelyükhöz lehető legközelebb – biztosítani. A speciális nevelési feladatok, az oktatás mellett egyéb foglalkozások, tevékenységek megszervezése egyre nehezebben elképzelhető, valósítható meg a jelenlegi forrásokból, ezért meggyőződésem, hogy a speciális feladatokra, körülményekre való tekintettel kiegészítő támogatással lehetne segíteni a feladatot ellátó intézményeket – a még magasabb minőségű oktatás, illetve a megfelelő körülmények, a kellő felszereltség kialakítása és fenntartása érdekében.

A jogszabályban meghatározott osztálylétszámok mellett az eltérő nevelési igényű elítélteket eredményesen oktatni nem lehet. Sokszor szembesülhetünk olyan esettel, hogy újabb párhuzamos osztályt azért nem indítanak, mert nem lenne teljes létszámú – függetlenül attól, hogy indítása indokolt lenne. A sajátos nevelési igényű elítéltek esetében – többnyire erről kell beszélni – 15 fő feletti létszámmal hatékony, individualizált oktató-nevelő munkát nem lehet végezni.

A 2009-ben elvégzett kutatás eredményei alapján megfogalmazott gondolatok talán idealisztikusnak tűnnek. Tudnunk kell azonban, hogy a reintegráció feltételeinek megteremtéséhez az intézményi szabályok változtatása is hozzájárul, csakúgy, mint ha a jogalkotó teszi meg a szükséges jogszabályi változtatásokat, állásfoglalásokat.

⁶ Vö. 2003. évi LXI. törvény a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény módosításáról, 45. § (2) bekezdés.

Ruzsonyi Péter

Reflexiók „Az oktatás helyzete a bv. intézetekben...” című cikkhez

Maurer Péter tanulmányát kriminálpedagógiai szakemberként és az Európai Börtönnevelési Társaság (EPEA – European Prison Education Association) Magyarországi Szekciójának vezetőjeként egyaránt nagy örömmel olvastam. A szerző több mint egy évtizede foglalkozik a neveléstudománnyal, aktív résztvevője és esetenként előadója a büntetés-végrehajtással foglalkozó konferenciáknak és rendezvényeknek, ismereteit és álláspontját pedig a katedráról osztja meg tanítványaival.

A tanulmány – számomra – egyik legjelentősebb megállapításával indítja Maurer Péter a büntetés-végrehajtás területén végzett oktató- és nevelőmunka elemzésével kapcsolatos gondolatsorát: „Az eredményesség legfontosabb kulcseleme maga az ember: az elítélt, a tanár, a nevelő, a fegyőr.” Látásmódja komplex, nem zárja az érintetteket átjárhatatlan falanxokba. A cél egyértelműsítése („visszavezetni a társadalomba az elítélteket úgy, hogy ne váljanak visszaesővé”) után dicséretes alaposággal elemzi a jelenlegi helyzetet, és igyekszik megoldási javaslatokkal szolgálni.

Jelen cikkemben nem a dolgozat részletes elemzését tűztem ki célul. A szerző egyik megállapítását kívánom részletesebben exponálni, miszerint: „A büntetés-végrehajtási intézetekben felnőtt korú elítélteket oktató tanárok többsége a felnőttképzés sajátosságaival, módszertani kérdéseivel csak a gyakorlatban szembesül, a tanárok a felnőttoktatói professzió műveléséhez szükséges ismereteket és kompetenciákat tapasztalati tanulás útján, autodidakta módon szerzik meg. Többen közülük semmilyen szakvizsgával sem rendelkeznek.” Maurer Péter megállapításai a hazai viszonyokat tükrözik, de igazak az európai gyakorlatra is.

Kontinensünkön jelenleg a tanárok börtöntanárokként történő alkalmazásának több típusa működik párhuzamosan:

- önellátó modell (a tanárok a büntetés-végrehajtás állományába tartoznak);
- import modell (külsős iskolák oktatói párhuzamosan tanítanak a börtönben és a kinti társadalomban is);
- szerződéses modell (külsős tanárok kizárólag a börtönben tanítanak);
- vegyes modell (egy-egy intézet saját iskolát üzemeltetnek saját tanári karral, ezzel párhuzamosan más helyeken a külső iskolák oktatóit veszik igénybe).¹

¹ Giordmaina, J. - Raundrup, K. - Ruzsonyi, P. : Initial and in-service teacher training. Elhangzott a „Pathways to Inclusion - Strengthening European Cooperation in Prison Education and Training” című konferencián, Budapest, 2010. február 22-25.

Valamennyi típusnak vannak előnyei és hátrányai, az alkalmazott modell kiválasztásánál elsősorban az adott ország büntetőpolitikai irányultsága, aktuális gazdasági lehetőségei, valamint büntetés-végrehajtási rendszerének hagyományai játszanak szerepet.

Általánosságban megállapítható európai szinten is, hogy „a börtönökben tanító tanárok és az ott dolgozó nevelők a legkülönbözőbb területekről és eltérő képzettségi háttérrel érkeznek. Közös jellemzőjük, hogy legtöbbjük nem rendelkezik semmiféle speciális – a fogvatartottakkal történő foglalkozásra felkészítő – tréninggel.”²

Az Európai Börtönnevelési Társaság évek óta igyekszik megoldási lehetőségeket felkínálni a problémára. A legátfogóbb kísérlet egy 2005 és 2007 között lezajlott Grundtvig-projekt volt (Developing Training Programmes for Qualified Teachers to Teach In Prisons, 113991-CP-1-2004-1-MT-GRUNDTVIG-G11),³ amelynek végeredményeként elkészült egy mesterképzési forma teljesen kidolgozott tematikája és tananyaga. Az EPEA Máltai Csoportja pedig évek óta szervez nemzetközi tréning kurzusokat börtönben dolgozó nevelőknek és tanároknak.⁴ (Eddig két hazai szakember vett részt a kurzuson, és jelenleg újabb két fő pályázta meg a részvételt.)

Teljes egészében egyetértek a szerző azon megállapításával is, hogy „ahhoz, hogy a tanári, oktatói hivatás professzionalizálódása ebben a szerepben is megvalósuljon, szükséges, hogy a szakemberek olyan továbbképzéseken vegyenek részt, ahol a szociális képességek fejlesztését és a tanulók tanulását segítő módszereket ismerhetik meg, és sajátíthatják el.” Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a börtöntanárokkal szembeni elvárások közül a szociális segítői elkötelezettség a felnőttoktatás más területén dolgozókhöz képest hatványozottabban jelentkezik, hiszen ma már a börtönben oktató tanárok feladata lényegesen több mint a tananyag „egyszerű” átadása. A kriminálpedagógiai munka holisztikus jellegénél fogva a fogvatartottra nem csupán diákként kell tekintenie a tanárnak, hanem sokkal inkább olyan individuumként, akinek a magatartását és tevékenységét is alakítania, formálnia kell.

Szükségünk van a civil világ, elsősorban a főiskolai és egyetemi hallgatók – és felkészült oktatók – érdeklődésére, közreműködésére és kezdeményező-készségére. A büntetés-végrehajtási szervezet számára is nélkülözhetetlen, hogy felismerjék/felismerjük és tudatosítsuk „a pedagógiai munkában rejlő felelősséget és lehetőséget”.

Maurer Péter tanulmányát őszintén ajánlom valamennyi érdeklődő szakembernek akkor is, ha a szerző egyes megállapításai vitathatóak. Két helyütt is „pedagógiai patológiás esetek” kialakulásáról ír, ami – véleményem szerint – nem

² I. m.

³ www.ttip.info

⁴ ec.europa.eu/education/grundtvig/doc/conf11/wa6/ttip.pdf

szerencsés, hiszen az alkalmazott terminus technicus akaratlanul is betegsége utal, így a megközelítés túlzottan medikálissá válik. A korai lemorzsolódással kapcsolatosan deklarálja, hogy: „Az alapfokú oktatást be nem fejezettekkel rövid idő alatt jó eséllyel találkozhatunk a zárt rendszerben.” Ez az általánosítás olyan címkézés (labeling), amely éppen a túlzott leegyszerűsítés miatt hat a törekvéseink ellen. Más kijelentései plasztikusan tükrözik „civilségét” („Az elítéltekkel folytatott beszélgetés során kitűnt, hogy a fogvatartottakat viszonylag gyakran költöztetik egyik zárkából a másikba. Ez egyrészt a klasszifikáció kialakulatlan-ságára utal...”). A szerző megállapítása az ok-okozati összefüggésre hibás – hiszen az esetek meghatározó részében biztonsági, illetve munkáltatási szempontok állnak a háttérben –, de anyagának éppen ez a „szellemi frissessége” a legnagyobb erőssége. Pedagógiával foglalkozó szakemberként (önmagát a „neveléstudomány területével foglalkozó civil”-ként aposztrofálja) saját tudományterülete határozza meg a zsinórmértéket, gondolkodása mentes a szervezeti/hivatali korlátok esetenként gúzsba kötő tényvilágától, ugyanakkor lendülete és jobbító szándéka megkérdőjelezhetetlen.

Az anyag elemző feldolgozása, a szakma és a tudomány érdekeinek és szükségleteinek közelítése valamennyiünk érdekeit szolgálja. A börtönnevelési munka hazai tradíciói és hagyományai arra köteleznek bennünket, hogy – a lehető legszélesebb bázison – igyekezzünk megújítani szakmai munkánkat. Bátorítom a tisztelt olvasót arra, hogy foglalja írásba gondolatait az „Az oktatás helyzete a bv. intézetekben...” c. cikk és netán a fenti reflexiók ismeretében, a szerzőt, Maurer Pétert pedig arra, hogy kapcsolódjon be az EPEA munkájába, és szakmai ismereteivel járuljon hozzá a börtönoktatás és nevelés jelenlegi helyzetének megújításához.

A kontroll, a stresszel való megküzdés és a pszichés közérzet alakulása a börtönbe kerülést követően

Bevezetés

A börtön ún. totális intézmény, amely jellegzetes mintázatát alakítja ki az életvezetésnek: minden élettevékenység egy helyen, számos más ember jelenlétében, egy felülről meghatározott cél érdekében, irányítottan zajlik (Boros, Csetneky, 2002). Ezek a körülmények gyökeresen eltérnek a szabad élet mindennapjaitól, ezért az intézeti elhelyezés jelentős pszichés terhelést okoz az ott lakók számára. A napi-rend monoton jelleggel ismétlődik, a tevékenységek szigorú ellenőrzés mellett zajlanak, a fogvatartottak személyes törekvései és igényei háttérbe szorulnak.

Seligman és Maier (1967, idézi: Swendsen, 1998) *tanult tehetetlenségnek* nevezték el azt a jelenséget, amikor a kellemetlen környezeti ingerek kontrollálására irányuló próbálkozások sikertelensége nyomán idővel a személy még akkor sem tesz megküzdési erőfeszítéseket, amikor a helyzet kontrollálhatóvá válik. A tanult tehetetlenség szerepet játszhat a depresszió kialakulásában. A kontrollálhatóság azonban sokszor nem a környezet tulajdonságain, hanem a személy észlelésén múlik. A nagyrészt irányíthatatlan helyzetekben is található olyan tényezőket a személy, melyek fölött kontrollt tud gyakorolni. Thompson és munkatársai (1993) daganatos betegekkel végzett vizsgálatukban kimutatták, hogy annak ellenére, hogy a betegség alakulását nem tudták befolyásolni a betegek, akik a tünetek napi szintű szabályozása és érzelmeik kontrollja terén hatékonyan érezték megküzdési próbálkozásait, alacsonyabb mértékű depresszióval voltak jellemezhetőek. A vizsgálat egyik fontos eredménye, hogy a kontrollálhatatlan helyzetekben a személyek különféle stratégiákat alakítanak ki a kontroll érzésének fenntartására.

Rotter (1966, idézi: Fournier, Jeanrie, 2003) a kontroll helye alapján megkülönböztet külső és belső kontroll beállítódást. *Belső kontrollosnak* tekinthetők azok a személyek, akik cselekvéseik és a környezeti változások között ok-okozati összefüggést észlelnek, vagyis akik saját személyükben észlelik a kontroll helyét. *Külső kontrollosok* ezzel szemben azok, akik cselekvéseik és a környezetükben történt változások között nem észlelnek összefüggést. Mivel a kontroll helyét önmagukon kívülre helyezik, a velük történt eseményeket a véletlennek, a sorsnak vagy mások befolyásának tulajdonítják.

A kontroll érzése jelentősen meghatározza a börtön környezetébe való beilleszkedést. A külső kontrolloság összefüggésben áll a magas szintű pszichés stresszel (MacKenzie, Goodstein, Blouin, 1987), az intézetellenes hozzáállással (MacKenzie, Goodstein, Blouin, 1987), a rossz magaviselettel (Pugh, 1994), a gyengébb problémamegoldó képességgel (Reitzel, Harju, 2000). Saját korábbi kutatásomban (Kovács, 2010) a külső kontrolloság hatása megmutatkozott az intézeti szabályok megszegésében és a pszichés stressztünetek magas szintjében.

A kontroll a stresszel való megküzdési próbálkozásokkal szorosan egybefonódik. A megküzdés terület kutatási eredményei szerint, bár a stresszhelyzetek mindkét típusú megküzdési stratégiákat aktiválják, kontrollálható helyzetekben a *problémára irányuló* (aktív cselekvési) próbálkozások gyakoribbak, míg kontrollálhatatlan helyzetben az *érzelmekre irányuló* megküzdési módok kerülnek előtérbe, melyek a kialakult feszültség kezelésére, a pszichés stabilitás helyreállítására irányulnak (Carver, Scheier, Weintraub, 1989). A stressz eredményes leküzdése a kontrollérzést erősíti a személyben, ami a későbbiekben hatékony megküzdési erőfeszítésekhez vezet.

Zamble és Porporino (1990) a megküzdési módok kapcsán kiemelik, hogy a fogvatartottak egyértelműen előnyben részesítik a problémára irányuló azonnali megoldási próbálkozásokat, a feszültséget hosszú távon nehezen viselik. A hirtelen cselekvés és a tervezés hiánya olyan viselkedéseket eredményezhet a kinti életben, amely újabb bűncselekmény elkövetésének kockázatát rejti magában; például erőszakosan lépnek fel egy konfliktushelyzetben. Mohino, Kirchner és Forns (2004) hasonló eredményre jutottak: megállapították, hogy a megküzdés aktív módjai gyakoribbak a fogvatartottak körében, mint az elkerülés, illetve a kognitív módszerek preferáltabbak a viselkedéses megküzdésnél. A kutatások többségében a problémaorientált megküzdés a stressz csökkenéséhez, míg az érzelemorientált megküzdés a magas stressz-szinthez és a depresszióhoz kapcsolódik (Brown, Ireland, 2006, Ireland, Boustead, Ireland, 2005).

Az ismételt bűnelkövetés sérülékenységi tényezőnek tekinthető: kimutatták, hogy a visszaesők külső kontrollosabbak (Bukstel, Kliman, 1980), illetve szegényesebb megküzdési repertoárral rendelkeznek, mint az elsőbűntényesek (Mohino, Kirchner, Forns, 2004).

Hipotézisek

Jelen vizsgálatban a kontrollhely, a megküzdés és a pszichés közérzet alakulását vizsgáltam a fogvatartottak körében, börtönbe kerülésük első 4 hónapjában. A belső kontrollosság összefüggését vártam az adaptív (problémaorientált) megküzdési módok alkalmazásával, a jobb pszichés állapottal és az intézeti programokban való aktív részvétellel. A vizsgálatban alaposabb elemzésnek vettem alá, hogy a börtönélet mely területei felett éreznek kontrollt a fogvatartottak, és ez a kontroll hogyan befolyásolja általános alkalmazkodásukat.

A vizsgálat és az eszközök bemutatása

74 fogvatartott vett részt a vizsgálatban, minden résztvevő a börtönbekerüléskor és 4 hónappal később is kitöltött a stresszel való megküzdésre, a kontrollérzésre, a pszichés közérzetre és a beilleszkedésre vonatkozó kérdőívet, továbbá a beilleszkedésükre és a demográfiai jellemzőikre vonatkozó adatok a személyi anyagukból kerültek rögzítésre. A vizsgálatban való részvételükről írásban nyi-

latkoztak, adataik kezelésében biztosítottak a titoktartás feltételei. Az vizsgálat lefolytatására 2010 januárja és 2011 februárja között került sor a Veszprém Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben.

Demográfiai jellemzők: A vizsgálatban rákérdeztem az alábbi demográfiai jellemzőkre: életkor, iskolázottság (befejezett iskolai osztályok száma) elkövetett bűncselekmény típusa (erőszakos vagy nem erőszakos), korábbi börtönbüntetés (elsőbűntényes vagy visszaeső), családi állapot (tartós párkapcsolatban él-e vagy sem), gyermekek száma, droghasználat a börtönbe kerülés előtt (használt-e drogokat vagy sem), korábbi öngyilkossági kísérlet. A második adatfelvételkor rögzítésre kerültek a következő adatok a fogvatartottak személyi anyagából, melyek beilleszkedésükre engednek következtetni: a velük kapcsolatot tartó hozzátartozók száma, a hozzájuk érkező látogatók száma¹, a fegyelmi fenytések száma, a jutalmak száma, nyugtató gyógyszer felírása a börtönben (történt-e nyugtatófelírás vagy sem).

Megküzdés: A Megküzdési Mód Preferencia Kérdőív (MMPK, Oláh, 2005) egy 80 állításból álló megküzdési kérdőív, amely 8 alskálán méri a stresszel való megküzdési stílust: problémacentrikus megküzdés, támaszkeresés, feszültségkontroll, figyelemelterelés, emóciófókusz, emóciókiürítés, önbüntetés, belenyugvás. 1-től 4-ig terjedő skálán kellett jelölnie a válaszadónak, hogy mennyire jellemzőek rá a felsorolt reakciók problémahelyzetben.

A problémacentrikus reagálás a probléma tényleges megszüntetésére irányul, a támaszkeresés hasonló módon az akadály elhárítását célozza meg, amire a személy valakinek a segítségét veszi igénybe. A feszültségkontroll esetén a figyelem a fenyegetésről az egyénre helyeződik, de a probléma tényleges megoldása továbbra is cél marad. A figyelemelterelés a problémahelyzetből való kilépést jelöli, az emóciófókusz kapcsán az egyén a helyzet keltette feszültséget igyekszik csökkenteni a probléma megoldása helyett. Az emóciókiürítés az indulatok kontrollálatlan levezetésében nyilvánul meg, az önbüntetés a helyzet kialakulása miatti önvádat jelöli, a belenyugvás a probléma kialakulásának elfogadását jelöli.

Kontrollhely: A Börtön Kontrollhely Skála (Pugh, 1994) börtönbeli külső kontrollt felmérő 13 tételéből kialakított rövidített skálát (BKS-13 skála) alkalmaztam a börtönkörnyezetre irányuló kontrollhely felmérésére. Az állítások mind börtönbeli helyzeteket vázolnak, a válaszadónak jelölnie kellett, hogy egyetért-e az állítással vagy sem. 0-13 pont érhető el, a magasabb pontszámok a külső kontroll irányultságot jelzik a börtönkörnyezetben.

Börtönbeli észlelt kontroll kérdőív: A saját kialakítású kérdőív a börtönélet 9 területén méri fel az észlelt kontrollt, kialakításában mintául szolgált Thompson és mtsai (1993) helyzetspecifikus észlelt kontroll kérdőíve. A fogvatartottaknak az alábbi helyzetekkel kapcsolatban kellett 1-től 4-ig terjedő skálán értékelniük,

¹ A 6/1996 (VII. 12.) IM rendelet a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól 88. §-a alapján a felnőtt korú fogvatartottak egy látogatás alkalmával legfeljebb 4 személyt: két felnőtt és két gyerek látogatót fogadhatnak.

hogy mennyire tartják kezükben a kontrollt: érzelmek kontrollja, egészségi állapot, családtagokkal való kapcsolattartás, ügyvéddel való kapcsolattartás, nevelőtiszttel való kapcsolat, örökkel kialakított kapcsolat, a többi fogvatartotthoz fűződő viszony, büntetőügy alakítása, hozzátartozóik otthoni dolgainak alakítása. Minden területtel kapcsolatban meg kellett fogalmazniuk (nyitott kérdésre adott válasszal), hogy hogyan próbálják meg kezükben tartani a kontrollt. Ezután értékelniük kellett, hogy az általuk leírt próbálkozások 1-től 3-ig terjedő skálán általában mennyire hatékonyak. A nyitott kérdések tartalomelemzése alapján további két mutatót lehetett kialakítani: az *aktív próbálkozások száma* jelzi, hogy hány különbözőféle technikát sorolt fel a kontroll megtartására (pl. „egészségem megőrzése érdekében vitaminokat szedek, sportolni járok, és rendszeresen megyek orvoshoz”), illetve összegzésre került, hogy hány esetben fogalmazta meg a résztvevő, hogy *nincs befolyása*, nincs kontrollja az adott helyzet fölött (pl. „semmilyen módon nem tudok hatni a nevelőre”).

Szomatizáló tünetek: A Symptom Checklist 90 Revised (Derogatis, 1977; idézi: Holcomb, Adams, Ponder, 1983) alapján kialakított 20 tételes tünetskála, mely az általános pszichés stressz mértékét méri fel. A stressztünetek között szerepel például az álmatlanság, feszültség érzése, kontrollálhatatlan hangulatkitörések, reménytelenség érzése stb. 0-tól 4-ig kellett a 20 tünet esetében jelölni, hogy milyen mértékben zavarták a válaszadót az adott tünetek az elmúlt néhány hétben. A pontszámok összegzésre kerültek, így a skálán 0-80 pont érhető el.

Pozitív beilleszkedés skálája: 0-tól 2-ig (soha, ritkán, rendszeresen) terjedő skálán jelölhették a fogvatartottak, hogy milyen gyakran veszik igénybe a börtön által nyújtott programokat, lehetőségeket: sétaudvar, sportudvar, konditerem, pingpong, könyvtár, istentisztelet, nevelői / pszichológusi foglalkozások, ünnepi műsorok, munkáltatás, orvosi / fogorvosi rendelés. Ezek közül a munkavégzést többnyire csak a jogerősen elítéltek vehetik igénybe, a többi lehetőség mindenki számára rendelkezésre áll.

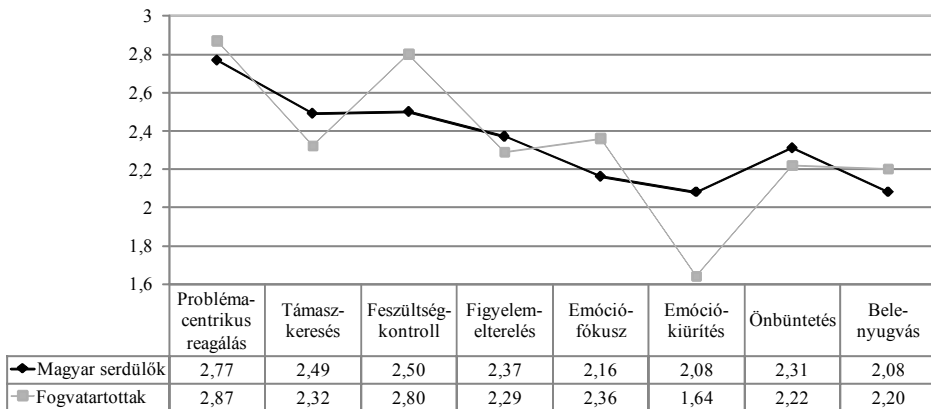
Eredmények

Leíró eredmények és a skálaértékek alakulása

A minta átlagos életkora 33 év (szórás: 9,2 év), a résztvevők 66,2%-a előzetes le-tartóztatását töltötte a börtönben. 41,9%-uk legfeljebb 8 befejezett iskolai osztállyal rendelkezett, 63,5%-uk büntetett előéletű, az elkövetett bűncselekmények 73%-ban vagyon elleni (nem erőszakos) cselekmények. A résztvevők 48,6%-a tartós párkapcsolatban élt bekerülése előtt, 56,2%-uknak volt gyereke. Bekerülésük előtt 20,3%-uk fogyasztott valaha kábítószer, öngyilkossági kísérlete korábban 13,5%-nak (10 fő) volt.

Az első 3-4 hónap eltelte után átlagosan 4 kapcsolattartójuk volt, mindössze 4 fő nem rendelkezett kapcsolattartóval. A kezdeti időszakban a résztvevők 36%-ához nem érkezett látogató (hozzátartozó) az intézetbe. A résztvevők 10,8%-a részesült fegyelmi fenytetésben, jutalmat (dicséretet) 32,4%-uk szerzett. 7 fő számára írt fel pszichiáter nyugtató gyógyszert.

A Megküzdési Mód Preferencia Kérdőíven elért átlagértékeket az 1. ábra mutatja be. A kérdőívet magyar serdülői mintán alakították ki (Oláh, 2005), így az értékek közvetlenül nem összehasonlíthatók a két vizsgálati minta életkori eltérése miatt. Ugyanakkor informatív, hogy nagy eltérések nem fedezhetők fel a két minta között. A feszültségkontroll skáláján a fogvatartottak némileg magasabb átlagpontszámot értek el, míg az emóciókiürítés alacsonyabb náluk. Utóbbi eredmény magyarázata lehet, hogy a fogvatartottaknak általában kevés lehetőségük van érzelmeik és indulataik közvetlen kimutatására, többnyire kontrollálni kényszerülnek azokat.

1. ábra. Normál serdülő populáció és a fogvatartotti minta megküzdési értékei

A BKS-13 skálán a minta átlaga az első időpontban 5,07 pont, a második időpontban (4 hónap elteltével) 5,42 pont volt. Ez az enyhe mértékű emelkedés statisztikailag nem jelent szignifikáns különbséget. A kérdőíven maximum 13 pont érhető el, 5 pont mutatkozott választónak külső és belső kontrollosok között. Mindkét adatfelvételi időpontban belső kontrollosnak minősült a minta 43,2%-a, stabilan külső kontrollos 32,4%. Ez az eredmény – bár nem állnak rendelkezésre összehasonlító adatok – önmagában figyelemre méltó, mivel azt mutatja, hogy a börtön zárt és szigorúan szabályozott rendszerében már a kezdeti időszakban is nagyfokú hatékonysággal képesek kiigazodni a fogvatartottak. Úgy érzik, hogy hatással vannak arra, ami velük a börtönön belül történik.

A stressztünetek listáján az első időpontban 24,59 pont lett az átlag, a második időpontban 26,16 pont. A tünetpontoszám 2 pontos emelkedése statisztikailag nem szignifikáns. A szomatizáló tendencia határát a tünetlistán elért 23 pontnál húztam meg az átlagokat figyelembe véve. Érdekességként említhető, hogy bár a tünetpontoszám az egész mintában emelkedett, az első adatfelvételi időpontban a minta 45,9%-a volt hajlamos erős szomatizáló hajlam kialakítására, míg ez a második időpontban csak 40,5%-ukra volt jellemző.

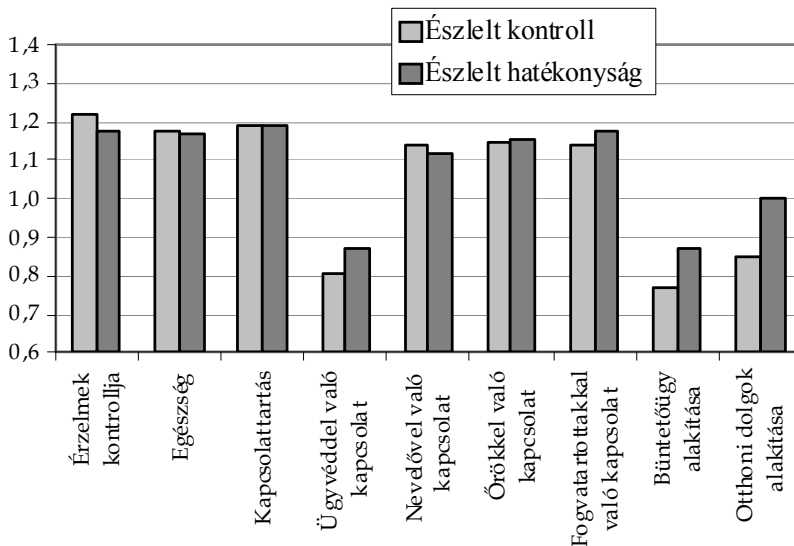
Az intézeti programok, tevékenységek közül a legtöbbet a sétaudvar és a nevelői / pszichológusi foglalkozások igénybevétele számoltak be, ezt követte a könyvtár, a sportudvar és a konditerem használata. Legritkábban az isten-

tiszteletet és a munkáltatást jelölték meg, az utóbbit feltehetően azért, mert a minta kétharmad részben előzetes letartóztatásukat töltő fogvatartottakból állt, akik nem vesznek részt a munkáltatásban.

Észlelt kontroll és kontrollpróbálkozások a börtönélet különböző területein

A börtönbeli észlelt kontroll kérdőívben a válaszadóknak a börtönélet 9 tényezőjével kapcsolatban kellett értékelniük, hogy milyen mértékű kontrollt éreznek az adott terület felett, milyen módszerekkel tartják kezükben a kontrollt (ennél a kérdésnél nem előre megadott lehetőségek közül választottak, hanem saját szavaikkal írták le a jellemző viselkedéseket), és értékelték, hogy mennyire hatékonyak ezek a kontrollpróbálkozások. A kontroll az 1-től 4-ig terjedő skálán átlagosan 2,65 pont lett, a hatékonyság 1-től 3-ig terjedő skálán 2,23. A személyek a kérdőívben átlagosan 10 kontrollpróbálkozást említettek, vagyis kérdésenként átlagosan körülbelül egyet. Összegzésre kerültek azok a válaszok, amelyekben kifejezésre juttatták, hogy nincs befolyásuk az adott terület felett. Kérdőívkenként átlagosan 1,5 kérdésnél fordult elő a kontrollálhatatlanság kifejezése.

Az észlelt kontroll és az észlelt hatékonyság alakulását a 2. ábra mutatja be. A kontroll kapcsán az 1-től 4-ig terjedő skála elméleti középértéke 2,5 pontnál van, a hatékonyság kapcsán az 1-től 3-ig terjedő skála elméleti középértéke 2 pont. Az elméleti középértékkel osztottam el az egyes kérdésekre kapott átlagértékeket, azért, hogy az eredményeket egységes skálán lehessen ábrázolni. Az így kapott ábrán az egynél nagyobb értékek jelzik, hogy az adott területen az elméleti középértéknél erősebb kontrollt vagy hatékonyságot éreztek a válaszadók, az egynél alacsonyabb értékek a közepesnél gyengébb kontroll vagy hatékonyság jelenlétét jelzik.

2. ábra. A börtönélet egyes területei felett érzett kontroll és az ugyanahhoz a területhez kapcsolódó kontrollpróbálkozások hatékonysága az elméleti középértékhez viszonyítva

6 kérdés kapcsán a válaszok hasonlóan alakultak. Az érzelmek kontrollja, a fizikai egészség megtartása, a hozzátartozókkal való kapcsolattartás, valamint a nevelővel, az örökkel és a többi fogvatartottal való viszony alakításában a közepesnél erősebb lett az észlelt kontroll, a kontrollra irányuló cselekvések pedig kellően hatékonyak. Az ügyvéddel való kapcsolattartás, a büntetőügy alakítása és a hozzátartozók otthoni dolgainak alakítása kapcsán a közepesnél lényegesen gyengébb kontrollról számoltak be a résztvevők, ez a három terület az, amiben nem érezték saját befolyásukat. Ugyanakkor az észlelt hatékonyság ezeknél a válaszoknál erősebb volt a kontrollnál, vagyis amennyiben mégis megpróbáltak valamit tenni a kontroll megtartása érdekében, azok a próbálkozások többnyire eredményesnek bizonyultak. Ennek egyfajta kudarckerülő hozzáállás lehet az oka, amely arra készíti a fogvatartottakat, hogy amennyiben bizonytalan egy-egy próbálkozásnak a kimenetele, inkább ne is próbálkozzanak semmivel. Amennyiben kudarccal éri őket, azt ily módon könnyen háríthatják az ügyvédre, nem kell személyes felelősséget vállalniuk büntetőügyükkel kapcsolatban.

Saját kontrolljukat összességében véve azokon a területeken érezték leginkább, amelyekre senki másnak nincs befolyása. A kapcsolattartás kapcsán például mindenki maga dönti el, hogy ír-e levelet, vagy hazatelefonál-e minden nap. Az egészség és az érzelmek kontrollja is „magánügynek” tekinthető, hiszen önálló döntések folytán alakítható. Még ha valaki nem is szed vitaminokat, tudja, hogy ezt bármikor megtehetné, ha szüksége lenne rá. A kontroll azokban a helyzetekben válik problémássá, amelyeket egyéb tényezők is befolyásolnak. Az ügyvédek nem lehet bármikor elérni, a rendőröket nem lehet sürgetni a gyorsabb nyomozás érdekében, a bírót pedig nem lehet rávenni, hogy csak a kedvező bizonyítékokat vegye figyelembe. A családtagok életének napi szintű alakítását is a kinti élet tényezői határozzák meg, nem az egyéni döntések. A nevelővel való kapcsolat az egyedüli, ami nem illeszkedik ebbe a mintázatba. Annak ellenére, hogy a tiszteltudó viselkedés és a szabályok betartása az örök esetében megfelelő stratégiának bizonyul, a nevelőtiszttel való kapcsolat esetében kevés, talán azért, mert több a rendezetlen konfliktus és a megoldásra váró probléma.

Faktorelemzéssel vizsgáltam meg, hogy a kérdőívben szereplő kérdések milyen nagyobb csoportokba rendeződnek. Három faktor emelkedett ki, melyeknek a sajátértéke nagyobb, mint egy. Az első faktort az örökkel, a nevelővel és a többi fogvatartottal való kapcsolat alkotta, ezért ezt a *benti kapcsolatok* faktorának neveztem el. A második faktorba a hozzátartozókkal való kapcsolattartás, az otthoni dolgok alakítása, az ügyvéddel való kapcsolattartás és a büntetőügy alakítása tartozott, ez a faktor a *kinti kapcsolatok* elnevezést kapta. A harmadik faktorba az egészség és az érzelmek kontrollja került, ezt *jóllét* faktornak neveztem el, mivel a fizikai és pszichés jó közérzethez kapcsolódik. A faktorelemzés eredményét, valamint a faktorok átlagait és szórásait az 1. táblázat mutatja be.

Faktor elnevezése	Kontrollterület	Faktorstíly	Átlag	Szórás
1. Benti kapcsolatok	Fogvatartottakkal való viszony	0,903	2,84	0,856
	Nevelővel való viszony	0,844		
	Őrökkel való viszony	0,824		
2. Kinti kapcsolatok	Családtagokkal való kapcsolattartás	0,784	2,26	0,696
	Otthoni dolgok alakítása	0,744		
	Ügyvéddel való kapcsolattartás	0,705		
	Büntetőügy alakítása	0,596		
3. Jólét	Egészség	0,903	2,98	0,639
	Érzelmeik kontrollja	0,870		

1. táblázat. A börtönbeli észlelt kontroll 9 kérdésének faktorai (főkomponens-elemzés varimax forgatással)

Független mintás t-próbával, továbbá khi-négyzet próbával vizsgáltam meg, hogy a három kontrollfaktorban alacsony, illetve magas pontszámot elérő résztvevők mely változóban különböztek. Akik *benti kapcsolataik* felett erős kontrollt éreztek, szignifikánsan magasabb pontszámot értek el a megküzdési kérdőív problémafókusz ($t = 3,185$, $p = 0,003$) és feszültségkontroll ($t = 2,301$, $p = 0,026$) alsókáláján, belső kontrollosabbak voltak a második időpontban ($t = -2,204$, $p = 0,032$), és több intézeti programban vettek részt ($t = 2,319$, $p = 0,024$). Akik *kinti kapcsolataik* irányításában hatékonyak érezték magukat, több kapcsolattartóval rendelkeztek 4 hónap után ($t = 2,482$, $p = 0,016$), több látogató érkezett hozzájuk ($t = 2,829$, $p = 0,007$), nagyobb valószínűséggel éltek párkapcsolatban ($\chi^2 = 3,409$, $p = 0,053$) kevesebb fegyelmi eljárás indult ellenük ($t = -3,122$, $p = 0,003$), és jellemzőbb volt rájuk a támaszkeresés megküzdési módja ($t = 2,470$, $p = 0,016$). Akik a *jólét kontrollban* magasabb pontszámot értek el, iskolázottabbak ($t = 2,481$, $p = 0,019$), jellemzőbb volt rájuk a problémafókuszú ($t = 2,580$, $p = 0,015$) és a feszültségkontroll megküzdési mód ($t = 2,007$, $p = 0,053$), illetve több intézeti programot látogattak ($t = 2,814$, $p = 0,007$).

A benti kapcsolatok és a benti egészségmegőrzés faktorai egyértelműen a problémaorientált megküzdési módokkal, a kontrollal és a programokon való részvétellel függték össze. Az intézeti programok látogatása tehát összefonódott a racionális problémamegoldás tényezőivel. A kinti kapcsolatok kontrollja a szociális források mozgósításához és a társas vonatkozású megküzdéshez kapcsolódott. Érdekes a lényegesen jobb fegyelmi helyzet ebben a vonatkozásban (mind a 8 fegyelmi fenyítés olyan fogvatartottakat érintett, akik gyenge kontrollal rendelkeztek kinti kapcsolataik felett), ami azt tükrözheti, hogy a fogvatartottak bizonyítani szeretnének hozzátartozóiknak, ezért elkerülték a fegyelmivel fenyegető helyzeteket. További érdekes tény, hogy a vizsgált kontrollterületek egyike sem kapcsolódott a pszichés közérzet alakulásához.

A pszichés közérzet meghatározó tényezői

Lineáris lépésenkénti regresszió elemzést végeztem annak kimutatására, hogy a második adatfelvételi időpontban mutatott szomatizáló tendenciát mely tényezők határozták meg. Az elemzés függő változója a második időpontban mért szomatizáló tünetpontoszám volt, a független változók első blokkját a demográfiai változók, második blokkját a megküzdési, kontroll és beilleszkedési változók képezték. 4 tényező bizonyult meghatározónak az egészségügyi panaszok tekintetében: az iskolázottság, a második időpontban jellemző börtönspecifikus külső kontrollosság, a bekerüléskor felmért önbüntetésre, illetve belenyugvásra való hajlam (ld. 2. táblázat). A modell a variancia 42,6%-át magyarázta.

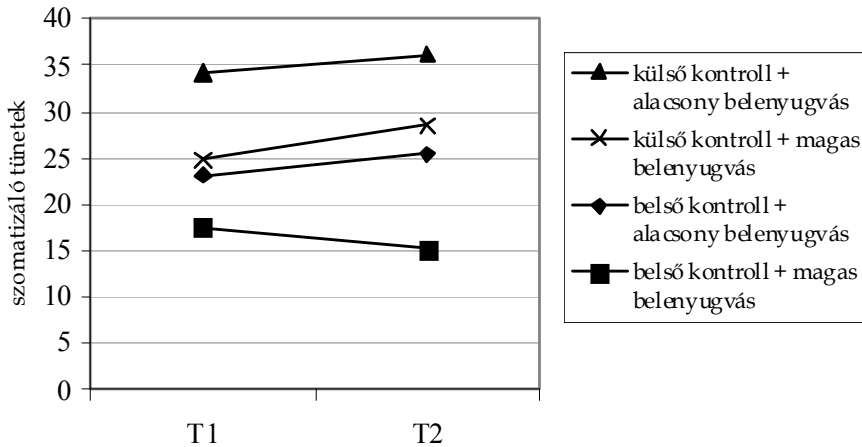
A magasabb iskolázottság védőfaktorak bizonyult a szomatizáló tendencia erősségét tekintve. A kezdeti önbüntetésre való hajlam erősítette a distressz-tüneteket 4 hónappal később, míg a kezdeti belenyugvás megküzdési stratégiája idővel kevesebb tünetképzéssel járt. A börtönkörnyezetre irányuló külső kontrollosság erősebb szomatizálást eredményezett.

	B	St. hiba	Beta	t	Szign.
Befejezett iskolai osztályok	-2,454	1,022	-0,248	-2,402	0,020
T1 Önbüntetés	9,523	2,860	0,336	3,330	0,002
T2 Börtönbeli külső kontroll	1,935	0,541	0,373	3,575	0,001
T1 Belenyugvás	-6,827	2,534	-0,275	-2,694	0,009

2. táblázat. Lineáris regresszió elemzés, függő változó: tünetpontoszám a második adatfelvételnél

A külső kontrollosság és a magas tünetpontoszám összefüggése megfelelt a hipotéziseknek, tehát aki az első négy hónapban nem ismeri ki magát a börtön rendszerében, erősebb stresszt él át, és ennek megfelelően több fizikai stressztünetet tapasztal. Ugyanakkor a megküzdéssel kapcsolatos eredmények nem illeszkedtek a megküzdés és a pszichés közérzet kapcsolatának korábbi kutatási eredményeihez, mivel a bekerüléskor mért megküzdési stílusok közül sem a problémaorientált, sem az érzelmfókuszú megküzdési módok nem kapcsolódtak a stressztünetek kialakulásához. Ezzel szemben a megküzdési módok közül az önbüntetés és a belenyugvás mutatott összefüggést a 4 hónappal későbbi pszichés közérzettel. Az önbüntetésre való hajlam feltételezhetően azért erősítette a stressztünetek gyakori átélését, mert a probléma és a feszültség fenntartásához járul hozzá.

A belenyugvás megküzdési módjának szerepét alaposabb elemzésnek vetettem alá, mert szokatlan eredmény, hogy egy közvetlenül nem adaptív megküzdési mód ilyen kedvezően befolyásolja a pszichés közérzetet. Az adatok utólagos elemzésére többszemponos variancia-analízist alkalmaztam, melynek függő változója a második időpontban mért tünetpontoszám, független tényezői a börtönbeli külső kontroll és a belenyugvási hajlam voltak. A modell a független változók főhatását és az interakció tendenciaszerű érvényességét támasztotta alá. Így tehát elmondható, hogy a bekerülést követő negyedik hónapban mutatott pszichés közérzet a börtönbeli kontrollézés és a kezdeti belenyugvási hajlam együttes függvénye. A magas belenyugvás belső kontrollós beállítódás mellett védte meg a fogvatartottakat a stressztünetek kialakulásától.

3. ábra. A külső kontroll és a belenyugvás hatása a tünetpontoszámra az első (T1) és második (T2) adatfelvételtkor

A modell hatástényezőit a 3. ábra mutatja be. A külső kontrollal fogvatartottak tünetpontoszáma mindkét időpontban magasabb volt a belső kontrollal fogvatartottak tünetpontoszámánál, és a két időpont között emelkedett az iránya. A helyzetbe belenyugodni képtelen fogvatartottak magasabb tünetpontoszámot produkáltak, mint könnyen belenyugvó társaik. A belső kontrollal fogvatartottak – egyedülként az összes közül – a negyedik hónapra csökkentek a stressztüneteik (az emelkedés és csökkenés értékei egyik esetben sem érik el a statisztikai szignifikancia szintjét).

Megvitatás

A börtönbeli kontrollhely és a megküzdés szerepét vizsgáltam a bekerüléskor és a 4 hónappal később jellemző pszichés közérzet és alkalmazkodás alakulásában. A szakirodalmi eredmények alapján a belső kontrollalosság összefüggését vártam a jobb pszichés egészséggel és az intézeti szabályok betartásával. Saját kialakítású, részben nyitott kérdésekből álló kérdőívvel mértem fel a börtönélet területei felett érzett kontrollt, valamint ennek összefüggését a megküzdéssel és a pszichés stressztünetekkel.

A börtönbeli élet vonatkozásában a legerősebb kontrollt a saját egészségük és érzelmeik irányítása kapcsán érezték a fogvatartottak, legkevésbé büntetőügyük alakításában és a családtagok életének alakításában érezték hatékonynak magukat. Benti kapcsolataik irányítása és a jóllét-kontroll a problémaorientált megküzdési módokkal és az intézeti programok igénybe vételével álltak kapcsolatban. Az intézeti programok látogatása korábbi kutatásomban is a megküzdés lehetséges módjaként emelkedett ki (Kovács, 2010). Családtagjaik és büntetőügyük kontrolljában a társas források kiaknázása játszott szerepet.

Az eredményekből arra lehet következtetni, hogy élesen elkülönül a „benti” és a „kinti” élet problémáihoz való hozzáállás. A fogvatartottak a börtönbeli helyzetükkel egyedül küzdöttek meg, többnyire ebben a racionális problémamegoldási stratégiák hatékony segítségét jelentettek. Benti kapcsolataik alakításában a szociális vonatkozású megküzdési stratégiák paradox módon nem játszottak szerepet; a nevelővel való viszony kapcsán meglepően sokan fejezték ki, hogy nincs befolyásuk annak alakítására. A büntetőügy és a családtagok élethelyzetének alakításában egyértelműen hozzátartozóik segítségére támaszkodtak a fogvatartottak. Feltehetően fokozottan érintette őket minden kontroll-lehetőség ezzel kapcsolatban, például a kapcsolattartás kialakításának ügyintézése, a havi egyszeri látogatás megvalósítása stb. Ok-okozati összefüggésre sajnos nem lehet az összefüggésekből következtetni, ezért továbbra is kérdés marad, hogy a biztos háttérrel jelentő kapcsolatrendszer a bekerüléskor már jelen volt-e, vagy a börtön szűkös lehetőségei kényszerítik-e rá a fogvatartottakat, hogy rokonaik, ismerőseik segítségét vegyék igénybe.

A bekerülés utáni negyedik hónapban a pszichés közérzet a kezdeti időszak megküzdési stratégiái, a börtönbeli külső kontrollosság és az iskolázottság határozták meg. A megküzdési módok közül a bekerüléskor jellemző önbüntetés a stressztünetek magas szintjét, míg a kezdeti belenyugvás a tünetek alacsonyabb szintjét vonta maga után. A belenyugvási hajlam és a belső kontrollosság együttesen megvédik a fogvatartottakat a tünetek emelkedésétől az első négy hónapban.

A hipotézisekkel ellentétben a pszichés közérzetre nem gyakoroltak hatást sem a kezdeti problémaorientált, sem az érzelmezőpontú megküzdési stratégiák. Ez rámutat arra, hogy a szakirodalomban ismert keresztmetszeti kutatások eredményei nem feltétlenül reprodukálhatók hosszmetzeti kutatási elrendezésben. A megküzdés a börtönön belüli kapcsolatok alakításában játszott fontos szerepet. Még saját egészségük és érzelmeik kezelését is megoldandó problémának tekintették a fogvatartottak, amire megfelelő stratégiákat alakítottak ki. Az irányításukon kívül eső problémák kezelésében a kapcsolataik által nyújtott segítséget vették igénybe. Az eredmények rámutatnak arra, hogy élesen elkülönül a „benti” és a „kinti” élethez való hozzáállás, s a megküzdési stratégiák nem is keverednek. Ezért jelenthet problémát „bent” a nevelővel való kapcsolat, amihez szociális és érzelmi alapú megküzdési stratégia kellene, illetve „kint” a büntetőügy alakítása, amihez pedig racionális szemlélet és problémaorientáltság kellene.

Mivel eltérő tényezők határozták meg a szomatizáló tendenciát és a börtönkörnyezet feletti kontrollt, felmerül annak lehetősége, hogy a börtönéletnek ez a két vonatkozása egymástól függetlenül alakul. A pszichés stressztüneteket egyfajta kezdeti sérülékenység befolyásolta, ami a börtönbe kerüléskor már részben jelen volt. A börtönélet egyes területei feletti kontroll ezzel szemben az idővel folyamatosan alakult, kapcsolatban állt a rendelkezésre álló lehetőségek kihasználásával és a negyedik hónapra kialakult börtönspecifikus kontroll érzésével.

Irodalomjegyzék

- Boros János, Csetneky László (2002): *Börtönpszichológia*. Rejtjel Kiadó, Budapest.
- Brown, S.L., Ireland, C.A. (2006): *Coping style and distress in newly incarcerated male adolescents*. Journal of Adolescent Health, 38, 656-661.
- Bukstel, L.H., Kilmann, P.R. (1980): *Psychological effects of imprisonment on confined individuals*. Psychological Bulletin, 88, 469-493.
- Carver, C.S., Scheier, M.F., Weintraub, J.K. (1989): *Assessing coping strategies: a theoretically based approach*. Journal of Personality and Social Psychology, 56, 267-283.
- Fournier, G., Jeanrie, C. (2003): *Locus of control: Back to basics*. In: Lopez, S.J., Snyder, C.R. (Ed.): *Positive psychological assessment: A handbook of models and measures*. Washington, DC, US: American Psychological Association, 139-154.
- Holcomb, W.R., Adams, N.A., Ponder, H.M. (1983): *Factor structure of the Symptom Checklist-90 with acute psychiatric inpatients*. Journal of Consulting and Clinical Psychology, 51, 535-538.
- Ireland, J.L., Boustead, R., Ireland, C.A. (2005): *Coping style and psychological health among adolescent prisoners: a study of young and juvenile offenders*. Journal of Adolescence, 28, 411-423.
- Kovács Zsuzsanna (2010): *A külső-belső kontrollosság szerepe a börtönadaptációban*. Börtönügyi Szemle, 29. 2010. 2. 69-78.
- MacKenzie, D.L., Goodstein, L.I., Blouin, D.C. (1987): *Personal control and prisoner adjustment: An empirical test of a proposed model*. Journal of Research in Crime and Delinquency, 24, 49-68.
- Mohino, S., Kirchner, T., Forns, M. (2004): *Coping strategies in young male prisoners*. Journal of Youth and Adolescence, 33, 41-49.
- Oláh Attila (2005): *Érzelmek, megküzdés és optimális élmény. Belső világunk megismerésének módszerei*. Trefort Kiadó, Budapest.
- Pugh, D.N. (1994): *Revision and further assessments of the prison locus of control scale*. Psychological Reports, 74, 979-986.
- Reitzel, L.R., Harju, B.L. (2000): *Influence of locus of control and custody level on intake and prison-adjustment depression*. Criminal Justice and Behavior, 27, 625-644.
- Swendsen, J.D. (1998): *The helplessness-hopelessness theory and daily mood experience: an idiographic and cross-situational perspective*. Journal of Personality and Social Psychology, 74, 1398-1408.
- Thompson, S.C., Sobelow-Shubin, A., Galbraith, M.E., Schwankovsky, L., Cruzen, D. (1993): *Maintaining perceptions of control: finding perceived control in low-control circumstances*. Journal of Personality and Social Psychology, 64, 293-304.
- Zamble, E., Porporino, F. (1990): *Coping, imprisonment, and rehabilitation: some data and their implications*. Criminal Justice and Behavior, 17, 53-70.

Csicsayné Solymosi Mária

„Cindy”, avagy férfitestbe zárt nőként a börtön világában

*„Kezdem azt hinni, hogy Isten,
amikor az embert teremtette,
némileg túlbecsülte saját képességeit.”*

(Oscar Wilde)

Évekkel ezelőtt láttam a *Lassú felmelegedés* című színdarabot. A darab a nemi identitászavarral kapcsolatos emberi hozzáállásról, a diszkriminációról, a munkanélküliségről és nem utolsósorban a társadalmunkban uralkodó kapcsolati válságról szól. A komoly téma ellenére ez a darab rendkívül vidám színházi előadás volt, melynek csúcspontját egy igazi transzvesztita show jelentette. A közönség szájtátva és kacagva nézte a négy szereplő produkcióját, akik csillogtak, és önfelédten fürdöztek a színpadi fényekben. Lenyűgöző volt, ahogy személyes kisugárzásukkal átragasztották a „Fogadd el magad olyannak, amilyen vagy, és légy vidám” hangulatot a nézőközönségre. Ekkor került az érdeklődési körömbe a transzszexualitás mint probléma. A színházi előadás után megfogadtam, hogy ha egyszer lesz lehetőségem személyesen beszélgetni egy transzszexualitást vállaló emberrel, felteszek neki néhány számomra izgalmas kérdést, bízva abban, hogy hajlandó is lesz válaszolni a tolakodóan kíváncsi kérdéseimre. Akkor még csak nem is nem sejtettem, hogy mindezt büntetés-végrehajtási nevelőtisztként fogom megvalósítani.

Bevezetés

Először szükséges a fogalmakat tisztázni. Az átlagember gyakran rosszul értelmezi a homoszexuális, a transzvesztita, illetve a transzszexuális fogalmakat. Szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy a transzszexualizmus nem összekeverendő a homoszexuális vagy transzvesztita viselkedési formákkal. „Homoszexuális az az egyén, aki szexuálisan a saját neméhez vonzódik. Transzvesztita pedig az a férfi vagy nő, aki a másik nem ruháinak viselése által (átmenetileg) élvezni kívánja a másik nemhez való tartozást. Az angol nyelvben legújabbban a transzvesztitákra a »cross dresser« kifejezést használják. Sem a homoszexuális, sem a transzvesztita egyén nem akarja a saját nemét megváltoztatni.” (Vecsey, 2010) Ezzel szemben a transzszexualizmus olyan állapot, amelyben az egyén a biológiai neméhez képest a másik nemhez tartozónak érzi magát.

Az Amerikai Pszichológiai Társaság becslése szerint minden 10 000 férfiból, illetve minden 30 000 nőből egy transzszexuális. (Szenczi Tóth Károly, 2011) Ez statisztikai szempontból nem mondható gyakorinak. Ennek ellenére foglalkoznunk kell vele, mert ezeknek az embereknek nemcsak önmagukkal, hanem a társadalom értetlenségével is meg kell küzdeniük.

Ez az értetlenség a zárt intézeti viszonyok között felerősödik, veszélyeztetve a transzszexuális egyén fogvatartásának biztonságát. A börtön világában ezek az emberek komoly veszélynek vannak kitéve abban az esetben, ha a személyi állomány tagjai az elhelyezésük, illetve a fogvatartásuk során nem eléggé körültekintően járnak el.

A transzszexualizmus problémakörével – a színházi előadás után évekkel később – nevelőtisztként találkoztam újra, amikor „Cindy” bekerült a nevelési csoportomba. A vele való foglalkozás komoly szakmai kihívást jelentett számomra. Beillesztése a fogvatartotti közösségbe és elfogadtatása egy több hétig, hónapig tartó aprólékos nevelési folyamat eredménye volt. Bízom abban, hogy ezzel a tanulmánnyal segítséget nyújthatok azoknak a kollégáimnak, akik elhivatottságot éreznek a reszocializáló és az individualizált nevelői tevékenység iránt.

Mi a transzszexualizmus?

„A transzszexualizmus nemi identitászavar, amely során az egyének (transzszexuálisok) folytonosan elégedetlenek a saját biológiai nemükkel, és úgy érzik, hogy valamilyen katasztrofális tévedés folytán rossz testbe születtek, és mindent elkövetnek annak érdekében, hogy megszabaduljanak ettől a »rossz testtől«, megváltoztassák a biológiai, illetve fizikai jellemzőiket. Tehát transzszexuális az a személy, akinek a nemi identitása (pszichológiai, illetve tudati neme) ellentétes a biológiai nemével.” (Vécsey, 2010)

Az angol-szász nyelvterület – Vécsey Katalin szerint – különbséget tesz a biológiai nem (sex) és a társadalmi nem (gender) között. A biológiai nem az ember testi, fizikai nemére utal, amit az határoz meg, hogy milyen nemi szerve van az embernek. A társadalmi nem az ember önképére utal, nemi identitására és az ehhez kapcsolódó nemi szerepre, ami lehet férfi, női vagy kevert jegyek objektív megjelenítése. Az emberek nagy részének nemi identitása összhangban van a biológiai nemével. Nemi identitászavarról akkor beszélünk, amikor az ember el- lentmondásosságot érez a fizikai nemével és/vagy nemi szerepével kapcsolatban. A nemi identitászavar extrém formája a transzszexualizmus. Ez az érzés gyakran már egészen korán – például 5 éves korban – jelentkezik, de sok transzszexuális hosszú ideig titkolni igyekszik ezzel kapcsolatos érzéseit. A transzszexualizmus a WHO (World Health Organization, Egészségügyi Világszervezet) által is elismert betegség, mivel ez az állapot a betegnek tartósan igen rossz közérzetet okoz, és orvosilag gyógyítható, gyógyítandó állapotról van szó. Az úgynevezett BNO (Betegségek Nemzetközi Osztályozása) szerinti diagnóziskódja is van a transzszexualizmusnak (F64.0) – ugyanúgy, mint a többi betegségnek.

„A transzszexualizmus értelemszerűen két alapesetben fordul elő. Transzszexuális nőnek (transznő) nevezzük azt a személyt, aki genetikailag férfinak született, de nővé alakult... Transzszexuális férfi (transzférfi) az az egyén, aki genetikailag nőként született, és férfivá alakult.” (Vécsey, 2010)

A transzszexuálisok a bevallás („coming out”) döntésének meghozatala után egy úgynevezett nemváltoztatási folyamaton („transition”) mennek keresztül. Ennek a folyamatnak a lépései bizonyos mértékben meghatározottak, de a nemváltoztatás mértéke egyénenként változó. Néhány esetben a transzszexuális személy a nemi szerepét megváltoztatja a munkájában, mindennapi életében, öltözködésében. Új nemének megfelelően hivatalosan nevet változtat, okiratait kicseréli, de ugyanakkor az anatómiai beavatkozásig esetleg soha nem jut el. Más transzszexuálisok a viselkedés, öltözködés, modor adaptációja mellett hormonkezeléssel a másodlagos nemi jellegüket is megváltoztatják. A férfiak esetében alkalmazott női hormon (ösztrogén) hatására például a mellék megnőnek, a szőrzet átalakul, a zsírszövet eloszlása nőies jelleget ölt. Nőknél a férfi hormon (tesztoszteron) hatására a mellék megkisebbednek, az izomzat és a szőrzet férfias jellegűvé válik, a hang pedig mélyül. A nemváltoztatás végső lépése a nemiszerv-átalakító műtét. Ez a férfiaknál a pénisz és a herék eltávolítását, valamint a mesterséges vagina kialakítását, nőknél a mellék és a belső reproduktív szervek (méh és petefészek) eltávolítását, a vagina lezárását, valamint mesterséges pénisz kialakítását jelenti. A transzszexuálisok nemváltoztatási folyamatának gyakran része a hangterápia. Erre elsősorban a transzszexuális nőknek van szüksége, mert a transzszexuális férfiak esetében a férfihormon-terápia férfiasítja a hangot is. (Vécsey, 2010)

A kilencvenes években bizonyították, hogy a szürkeállományban egy körülírt terület (az ún. BNST – bed nucleus of stria terminalis) felelős a nemi identitásért. Ez az agyi terület nagyon kicsi, ezért élő emberen nem vizsgálható.

Egy orvosokból álló, külföldi munkacsoport 19-19 transznemű felnőttet vizsgált. Az egyik csoportban magukat férfinak érző nők, a másikban magukat nőnek érző férfiak voltak. A vizsgált személyek agyi MRI-képét minden esetben egészséges nőkével és férfiakéval hasonlították össze. Megállapították, hogy az agy fehérállományában a nő-férfi transzneműek (transzférfiak) esetében teljes maszkulinizáció mutatkozott, ám a férfi-nők (transznők) esetében a kép a női és férfi jellegzetességek közötti átmenetnek felelt meg. A vizsgálat kapcsán a kutatócsoport felhívta a figyelmet arra, hogy a fehérállomány az esetek jó részében csak 20-30 éves korra fejlődik ki teljesen, ezért előfordulhat, hogy a transzneműség előrehaladottabb életkorban manifesztálódik. Az ilyen esetekben későn is bizonyítható a transzállapot, pedig az igazán sorsfordító kezelés abban az esetben lehet sikeres, ha korai és tévedhetetlen diagnózis mellett gyermekkorban kezdődik meg. (Szenczi Tóth Károly, 2011)

O. Cs., alias Cindy

O. Cs. 2010 nyarán – nyíltan vállalt mássága miatt – saját kérésére indított kérelme alapján került intézetünk, a Budapesti Fegyház és Börtön pszichoszociális körletére.

A személyes találkozás előtt nevelési anyagát áttekintve megtudtam, hogy O. Cs. fogvatartott 25 éves, 8 általános iskolai osztályt végzett, szakképesítéssel nem rendelkezik. Első büntényes bűnelkövető, és rablás miatt kapott 3 év börtönbüntetést. Kábítószer-elterelés céljából került intézetünkbe – drogos múltja ellenére előljáróink engedélyezték számára a pszichoszociális körleten való elhelyezést, illetve a társaitól való külön fürdést.

A pszichoszociális körletre való behelyezés feltételeit intézetparancsnoki intézkedés szabályozza, amely szerint pszichológusi szakvéleménynek kell alá támasztania a védelmet nyújtó környezet szükségességét. Így történt ez esetünkben is. A pszichológusi szakvélemény szerint O. Cs. saját személyét reálisan látja. Tisztában van azzal, hogy fogva tartott társai részéről atrocitások fogják őt érni, de ennek ellenére sem hajlandó a külső megjelenésén változtatni. Gondolkodása alakilag ép, viszont gondolkodásmódjában, beállítódásában, viselkedésében a mássága meghatározó. Beszéde kissé meglassult, finomkodó, látszólag tartózkodó, logikusan szövött. Magatartásában konform tendenciára hajlamos, azonban felvállalt mássága a konvenciókat sértheti.

Ilyen előzmények után egy forró nyári napon érkezett meg O. Cs., alias Cindy a nevelési csoportba. Megjelenésével akarata ellenére fenekestül felforgatta a pszichoszociális körlet életét.

Első látásra minden szemlélő észrevehette (és észre is vette), hogy O. Cs. a körülményekhez képest igyekezett „nőként kihozni magából a maximumot”. Hosszú, feketére festett és bodorított hajába masnikat, csatokat aggatott, viszonylag erősen sminkelte az arcát. Ez új és nagyon szokatlan, mondhatni bátor viselkedés volt a részéről az uniformizáló „tyúklábmintás” börtönvilágban. A magatartása, megjelenése szemet szúrt mindenkinek, és véleménynyilvánításra ingerelte a személyi állomány vele találkozó tagjait és fogva tartott társait egyaránt.

Nehezítette a helyzetet, hogy O. Cs. behelyezésével egy időben került a nevelési csoportba egy – másságát szintén nyíltan felvállaló – homoszexuális fiatalember is, aki azonnal rivalizálni kezdett „barátnőjével”, sorstársával.

Ez soknak bizonyult az összesen 18 fős, „börtön” végrehajtási fokozatú nevelési csoportnak. Rövid időn belül konfliktus és tapintható feszültség alakult ki a körleten. Nevelői szempontból komoly szakmai kihívást jelentett számomra a konfliktus oldása, amelynek érdekében minden számomra elképzelhető módszert bevettem.

Elsőként, majd többször is, nagycsoport-foglalkozást tartottam, ahol a fogvatartottak nyíltan, kertelés nélkül kimondták a problémáikat és véleményüket a két másságot képviselő társukkal kapcsolatban. Ezután ők – a „mások” – is elmondhatták a sérelmeiket, illetve a foglalkozásokon mindkét oldal közölhette az elvárásait a másikkal szemben. A kompromisszum a sok megbeszélés ellenére váratott magára. Rövid időre sikerült a feszültséget oldani (szelepkengedés módszere), de másnapra újabb konfliktus generálódott.

A csoportfoglalkozásokon kívül napi szintű egyéni foglalkozásokat iktattam be, amelyek nem csak a két érintettre, hanem a többi hangulatkeltő fogvatartottra is kiterjedtek.

Mediációs elemek alkalmazásával tartottam külön foglalkozást a két mászágot nyíltan vállaló, egymással rivalizáló fogvatartottnak.

A filmklub keretén belül a témába vágó filmeket vetítettem, amelyek a mászággal kapcsolatos pozitív érzelmeket erősítik meg.

Néhány hét elteltével – intézetparancsnoki engedéllyel – átszerveztem a pszichoszociális körlet nevelési csoportjait úgy, hogy a börtön fokozatú részleg a lehető legjobban szeparált legyen a többi nyitott részlegtől.

Nevelői tevékenységem a ráfordított energiához képest igen csekély eredményt hozott a probléma megoldásában. Sajnos a béke megteremtéséhez ketőjük közül a homoszexualitását nyíltan vállaló, az érdekeinek érvényesítésében agresszívabb fogvatartottat egy másik csoportba kellett áthelyezni, mert hiába volt minden erőbevetés, nevezett képtelen volt a rivalizálás- és konfliktusmentes magatartásra.

O. Cs. a konfliktusos és a békés időszakokban is igyekezett az elvárásoknak megfelelően viselkedni. Ketőjük közül mindig ő volt a higgadtabb, megfontoltabb. Érezhető volt a számomra, hogy őt már elfogadták a többiek, tehát elsősorban nem O. Cs. jelentette a konfliktusok forrását. Érzésem igazolódni látszott azzal, hogy a rivalizáló vetélytárs távozása után a nevelési csoportban azonnal megszűntek a problémák. A rengeteg nevelői foglalkozás és energiabefektetés ezek után végre megtérült.

Megkönnyebbülve tapasztaltam, hogy O. Cs., alias Cindy sikeresen beilleszkedett a nevelési csoportba, sőt felvállalt mászága miatt egyfajta tisztelet övezte a többiek között.

Néhány hónappal később ismét kisebb konfliktus alakult ki a pszichoszociális körlet fegyház és börtön végrehajtási fokozatú részlegén elhelyezett elítéltek között. A vita tárgyát a fogvatartottak között oly gyakori cserekereskedelmi tevékenység képezte. Ekkor, a már jól bevált módszer szerint, nagycsoport-foglalkozást tartottam, hogy feltárjuk és megbeszéljük a problémát. A foglalkozás alkalmával derült ki, hogy a konfliktus egyik szereplője O. Cs., a körlet Cindyje, akit a börtön végrehajtási fokozatú elítéltek védőszárnyuk alá vettek, és védtek meg a fegyházasokkal szemben. O. Cs., azaz Cindy – mint mindig – most is határozottan, de udvariasan mondta el a véleményét az ügyről, a többiek pedig elfogadták a véleményét. Nem vezéregyéniség módjára viselkedett, inkább női eszközökkel, a meggyőzés módszerét alkalmazva, mint egy tanító néni simította el a feszültséget a többiek között, miközben saját magát is megvédte.

O. Cs. egyébként szívesen és aktívan vett részt a nevelői foglalkozásokon. Mégis megdöbbentem, amikor jelezte, hogy szeretne fellépni az intézet által szervezett *Ki mit tud?* vetélkedőn egy énekes-táncos produkcióval. Ambivalens érzéseim voltak a szerepeltetésével kapcsolatban, amelyeket vele is megosztottam. Egy nevelői meghallgatás alkalmával azt mondta, hogy „Nevelőnő, higgye el, jó lesz! Nem lesz semmi baj, én tudom.” Én pedig hagytam magam meggyőzni, és megengedtem számára, hogy benevezzen a versenyre. Majd elkezdődött a próbaidőszak. Cindy napi szinten – az esetek többségében önállóan és kitartóan – gyakorolt a pszichoszociális körlet közösségi helyiségében. Néhányszor megnéztem a próbát, és elláttam őt tanácsokkal. Ekkor már tudtam, hogy tényleg „jó lesz” a műsor. Érzékeltem azt, hogy mennyire meg akar felelni az elvárásoknak. Nekem tetszett az általa összeállított produkció, ezért egy kicsit megnyugodtam. Viszont továbbra is szorongtam a szerepeltetése miatt. Tartottam az esetleges beszélésokról, atrocitásokról, illetve az előjárók véleményétől. Végül a *Ki mit tud?* verseny a legnagyobb rendben zajlott le. Cindy nagy sikert aratott a szereplésével, a közönség imádta a produkciót. Az igazsághoz persze hozzátartozik az is, hogy a fellépése alatt voltak kisebb beszélgetések, de ennek ellenére egy nagyon jó hangulatú műsorszámot láthattak a vendégeink és a körülbelül 120 főnyi fogvatartotti nézőközönség. Negatív kritika senkitől sem érkezett. Sőt, közkívánatra, Cindynek a program végén újra elő kellett adnia a versenyszámát.

O. Cs., alias Cindy magával ragadó, nőies és – bár finoman, de – szexuálisan kihívó produkciója, önmagát felvállaló magatartása nem csak a társait, hanem a személyi állomány tagjait is gondolkodásra készítette. Ki ez az ember? Genetikai szempontból láthatóan férfi, a mozgása, metakommunikációja, gondolkodása alapján nő, aki most be van zárva egy férfiak részére rendszeresített börtönbe. Mindannyian csodabogárként tekintettünk rá, de igyekeztünk a „női” érzéseit tiszteletben tartani. Lehetőséget kapott a társaitól való külön fürdésre, és külön motozásra, mert szégyenlős. Ha nehezen is, de a személyi állomány nagy részével sikerült elfogadtatni, hogy sminkeli az arcát, kedve szerint feltűzi a haját, mint egy igazi nő. Azt már tisztáztuk, hogy mit jelent a transzszexualizmus, de vajon mit érez az, akinek ezzel kell együtt élnie. Milyen érzés lehet „férfitestbe zárt nőként” élni civilként és a börtön világában? Erre kerestem a választ akkor, amikor Cindyvel a következő interjút elkészítettem.

Én, Cindy – Az interjú

Milyen volt a gyermekkor?

Az anyai nagyszüleim és az édesanyám neveltek fel. Az édesapámat 13 éves koromban ismertem meg. Nem találtuk meg a közös hangot egymással. Azóta sem tudunk különösebbet egymásról.

Milyen gyermek volt a kis Cs.?

Zavarodott lelkiállapotú. Már akkor is a fiúkhoz vonzódtam, de lánybarátaim voltak és lányos játékokkal játszottam. Az igazsághoz tartozik, hogy felszínes barátságaim voltak, igazi, mély barátságot nem kötöttem senkivel.

Gyermekkorában érte szexuális zaklatás?

Nem, soha.

Mikor jött rá, hogy női lélekkel rendelkezik?

Egész kicsi korom óta éreztem. Reménykedtem benne, hogy elmúlik, de ehelyett egyre inkább erősödött bennem a tudat, hogy én valójában nő vagyok. Ezért egyszer úgy döntöttem, hogy elmondom az egészet az édesanyámnak.

Hány éves volt ekkor?

16 éves.

Mit szólt az édesanyja a vallomásához?

Sírt, zokogott, teljesen kiborult. Kérte, hogy folytassak normális életvitelt, és keressek magamnak egy megfelelő lányt, akit feleségül vehetek.

Megváltoztatta az édesanyjával való kapcsolatát a bejelentése?

Nem, szerencsére a kettőnk kapcsolatában a kiborulás után nem változott semmi. Én megkönnyebbültem, ő pedig ugyanúgy szeretett, és ugyanúgy viselkedett velem, mint előtte. És ez jó volt. Én pedig elkezdtem nőként élni. Úgymond ráálltam a nőies életvitelre.

Az ön számára mit jelent a „nőies életvitel”?

Azt, amit általában a nők szoktak napi szinten tevékenykedni. Főzést, mosást, a háztartás vezetését. Igyekszem a környezetem igényesen kialakítani. Nagyon jó érzés, ha szép rend van a lakásban. És rendszeresen foglalkozom saját magammal is. Tornázom, ápolom a hajam, és kozmetikushoz járok. Fontosnak tartom, hogy otthon is ápolts legyen a külsőm. Szerintem visszataaszító, ha egy nő pecsétes, kinyúlt pólóban várja otthon a párját.

Mit szóltak ehhez a barátok és a szomszédok?

Addig is mindenki tudta és elfogadta a helyzetet. Egyedül csak az anyukám nem akarta észrevenni, hogy mi a helyzet velem. A vallomásom után, miután felvállaltam a másságomat, természetessé vált minden. Addig meg összesűgtak a hátam mögött.

Hogyan lehet sikeresen munkát vállalni férfiként nőnek öltözve?

Összesen kétszer sikerült elhelyezkednem. Akkor próbáltam leplezni, de nem ment. Takarítói, kisegítői munkákat vállaltam. Semmi extra.

Milyen volt a munkatársakkal való kapcsolata?

A munkatársaimmal visszahúzódó viselkedést tanúsítottam. A magánszféránkat nem teregettük ki egymásnak. A munkába járáshoz nem női, hanem unisex ruhákat választottam.

Hormonterápiát kapott-e valaha?

Nem, soha semmit.

Pszichológus vagy pszichiáter segítségét kérte-e az állapota miatt?

Nem, nem kértem.

Foglalkoztatta-e valaha az öngyilkosság gondolata?

Soha. Szóba sem jöhetett. Persze a végső elkeseredés időnként elért a beszélások miatt. Kegyetlenek az emberek azzal, aki valamiért kilóg a sorból. Mára megtanultam kezelni a dolgot, és, úgy érzem, érdemes vállalni magam olyannak, amilyen vagyok.

Végeztet-e szőrtelenítést?

Epilálást nem, mert nem éri meg. Inkább kozmetikusnál gyantáztatok, vagy otthon gyantázok. Körülbelül három- négy éve kezdtem el a szőrtelenítést.

Tervez-e valamilyen plasztikai, vagy nemi szerv átalakító műtétet?

Az emlőimet szeretném megcsináltatni. Előtte hormonkezelést is szeretnék. A nemi szerv átalakító műtéten gondolkodom, de nem hiszem, hogy megcsináltatom. Nagyon fájdalmas és drága beavatkozás. Véleményem szerint nem éri meg, mert úgysem lesz olyan, mint amilyennek lenni kellene. Szerintem a műtét után elvész a szexualitás.

A család támogatja önt a nemátalakító beavatkozásokban?

Az édesanyám nem hisz abban, hogy képes leszek véghezvinni ezt az egészet, de ha belevágok, akkor segíteni fog mindenben.

És a párja?

Ő maximálisan örülne neki. Úgy érzem, hogy igényli is.

Ki, illetve kik a példaképei?

Sok mindenkire szeretnék hasonlítani, de konkrét példaképem nincs. Nicole Scherzinger amerikai énekesnő nagyon tetszik. Egyébként a mediterrán típusú nők tetszenek.

És Lady Gaga?

Lady Gaga érdekes jelenség, de nem mondanám őt szép nőnek.

Mikor és miért ült először börtönben?

2005 áprilisában kerültem először büntetés-végrehajtási intézetbe – mint előzetes fogvatartott. Akkor éppen a vacillálós korszakomat éltem. Rövid volt a hajam, és erősen unisex ruhákat hordtam. A börtönben megismerkedtem egy ugyanolyan mentalitású „lánnyal”, mint amilyen én vagyok. Nagyon tetszett a viselkedése. Ahogyan felvállalta önmagát, az példaértékű volt a számomra. Ő elkezdett velem foglalkozni. Megtanított arra, hogy hogyan legyenek önmagam. Nagyon sok erőt adott nekem, és ettől megnőtt az önbizalmam. Ezek után már mertem úgy felvállalni magam, ahogy igazából mindig is szerettem volna. 2006-ban kikerültem az előzetesből, és onnantól kezdve igyekeztem kihozni magamból nőként a maximumot. Azóta úgy érzem, hogy az emberek különlegesnek látnak, de egyben el is fogadnak olyannak, amilyen vagyok. Nőként tudok érvényesülni. Persze vannak kivételek is.

A partnerkapcsolatai hogyan alakultak?

Idáig két kapcsolatom volt, meg a mostani. Az előzőek még az unisexes időszakomban voltak. Hagyományosnak mondható homoszexuális viszonyok voltak ezek. A jelenlegi kapcsolatomat már nőként élem meg.

És a mostani kedves, ő milyen?

A párom biszexuális, de inkább a nőket szereti. Emiatt féltékeny vagyok rá. Volt olyan eset, amikor nagyon kiborultam miatta. Már kétszer szakítottunk, de mindig visszajött hozzám. A szabadulásom után fel akarom frissíteni a kapcsolatunkat. Remélem, vannak még érzelmi tartalékok a kapcsolatunkban.

Meséljen a börtönpályafutásáról!

Első büntényes vagyok. Kilenc és fél hónapot töltöttem előzetesben, majd másfél évet börtönös elítéltként. Eddig három büntetés-végrehajtási intézetben voltam rövidebb-hosszabb ideig. Rablás büntette miatt kaptam három évet. Hárman voltunk. Nekem nem volt más szerepem, csak jelen voltam, és nem próbáltam megakadályozni, hogy a sértettől elvegyék a barátaim a mobiltelefont.

Ön szerint van valamilyen összefüggés a nemi identitása és a bűncselekmény elkövetése között?

A nemi identitásomnak semmi köze nincs a bűncselekményemhez. Nincs összefüggés, az biztos. A drogoknak annál inkább. A barátaimmal együtt kábítószerreztünk. Arra kellett a pénz.

Miből tartotta fenn magát a civil életben?

Nagyrészt a párom tartott el, nem kellett dolgoznom. Ennek ellenére néha vállaltam alkalmi munkát.

Mi a helyzet a bűntársaival?

A bűntársaimmal nagyon jó barátságot ápoltam a bekerülésem előtt. Ők ketten heteroszexuális párt alkottak. Kettőjük közül a lányt nagyon a szívembe zártam. Jelenleg ő is börtönben van. Szeretném, ha a szabadulása után felhagyna a bűnözéssel.

Mi lesz a drogozással a szabadulása után?

A kábítószerrel végképp felhagytam. Nem kell! A drog az első és a legjelentősebb oka annak, hogy idáig süllyedtem.

Milyen érzés „nőként” bezárva lenni egy férfi börtönben?

Ennek két oldala van. Az egyik oldala az, hogy tele vagyok gátlásokkal, és bezárkózom. Nem nyílok meg a többieknek. A másik oldala pedig az, hogy megtapasztalom azt, hogy hogyan fogadnak el a férfiak. Fejleszthetem az önismeretemet... Igen, erre mindenképpen jó.

Milyen tapasztalatai vannak a büntetés-végrehajtással kapcsolatban?

Vegyesek.

Ez mit jelent?

Voltak jó és rossz tapasztalataim. Általánosságban és az én esetemben is felkészületlennek és színvonaltalannak találom a rendszert.

Ön szerint hogyan kezeli a személyi állomány a „Cindy-jelenséget”?

Mindenhol önmagam adtam, de volt olyan hely, ahol nem tudtam elfogadtatni magam. Meg akartak változtatni! Az is előfordult a fogvatartásom alatt, hogy 16 személyes zárkába kerültem, ahol minden megtörténhetett volna velem, ha hagyom. A mostani intézetben meglepődtek, de nem háborodtak fel. Figyelembe veszik, hogy szegénylős vagyok a többiek előtt, ezért lehetőséget kaptam, hogy egyedül fürödjek, és a motozásnál is tapintatosan járnak el. Ez nagyon jó érzés. Az előző büntetés-végrehajtási intézetben sokat szenvedtem az ilyen és hasonló problémák miatt.

És a fogva tartott társakkal kapcsolatban milyen tapasztalatai vannak?

Nagyon vegyes tapasztalataim vannak. Olyan egy 16 személyes zárka, mint amelyet a Való Világ című műsorban lehet látni. A zárkalakók keresik a konfliktusokat, amelyek könnyen fegyelmi eljáráshoz vezetnek. A fenyegetés után oda a kedvezmény, és csontra leülheti az ember az ítéletét. Az igazságtalanságot nem bírom, és ha elér, meg fogom magam védeni.

Ön szerint enyhítené a problémát, ha az identitásavaros fogvatartottakat egy zárkában helyeznék el?

Á, dehogy! Csak rivalizálás és konfliktus lenne belőle. Egyesek féltének a kivívott helyzetüket.

Milyen túlélési technikákat alkalmaz a börtönben?

Például a beszélgetések során keményen visszaszólok, és olyankor nagyon meglepődnek. A zárkán belüli konfliktusok esetén a kiabálást kibékülés követi. A nyugodt pillanatokban megbeszéljük a problémát. Egyébként a zárkaközösségen belül igyekszünk alkalmazkodni egymáshoz, én pedig nem hagyom magam csicskáztatni. Igyekszem mások értelmére, lelkére hatni. A meggyőzés módszerét alkalmazom. A személyi állománnyal szemben pedig tudom, hogy hol a helyem. Soha nem történik olyan konfliktus, ami dühre, vagy az önmagamból való kikelésre adna okot.

Ön szerint a büntetés-végrehajtás mit tehetne a hasonló problémákkal küszködő fogvatartottak megóvása érdekében?

Jó lenne a szexuális kiszolgáltatottságot megelőzni. Fontosnak tartanám a személyi állomány részéről nyíltságot és az előítélet-mentességet. Ideális esetben minden fogvatartott részére biztosítani kellene a folyamatos figyelmet és lelki gondozást.

Zárásként mit szeretne üzeni a büntetés-végrehajtás személyi állományának?

Szeretném felhívni a figyelmüket arra, hogy a hozzám hasonló identitásavarral küszködő fogvatartottak szükség esetén szexuális szolgáltatásokat fognak nyújtani „áruért” cserébe. Ez a kiszolgáltatottságukat is jelenti egyben, ezért a biztonságuk érdekében sokkal több figyelmet igényelnek.

Az interjú összefoglalása, elemzése

A beszélgetés során kiderült, hogy O. Cs. élete első szakaszában zárkózott, zavart lelkiállapotú, magányos kisgyermek volt. Csonka családban, a nagyszülei segítségével nevelkedett. Édesapja hiányát a nagyapja pótolta, ő nyújtott számára apaképet. Véleményem szerint O. Cs. jelen állapotában semmilyen szerepe sincs annak, hogy az édesapját csak 13 évesen ismerte meg, és soha nem volt jó kapcsolata vele.

Az interjú alanyát – elmondása szerint – gyermekkorában nem érte szexuális zaklatás. Egészen kicsi kora óta érezte, hogy a másik nemhez tartozik. Azt hitte, hogy ez el fog múlni, de helyette erősödött az érzés. Ezért 16 évesen úgy döntött, hogy bevallja az édesanyjának, hogy ő valójában nőnek érzi magát. Az édesanyja a hír hallatán sírt és kiborult, majd sikertelenül ugyan, de megpróbálta gyermekét a biológiai nemének megfelelő életvitel felé terelni. Az anya később beletrördött a megváltoztathatatlanba, elfogadta a helyzetet, és teljes valójával a gyermeke mellé állt. Tehát O. Cs. édesanyjával való kapcsolatában teljes mértékben működött, illetve működik a feltétel nélküli szeretet és elfogadás, ami például értékű egy ilyen helyzetben.

Édesanyjának tett vallomása viszont teljesen megváltoztatta O. Cs. életét. Az eset után már képes volt felvállalni önmagát a külvilág számára olyannak, amilyen. Elkezdett nőként élni, bár eleinte uniszex ruhákat hordott. Véleményem szerint ebben az időszakban egyfajta kamaszos fejlődésen ment keresztül.

O. Cs., azaz Cindy elmondása szerint a nővé érés-fejlődés folyamata nála a mai napig tart, amelyhez nem elegendő az, hogy „nőként kihozza magából a maximumot”, hanem szüksége lesz hozzá orvosi segítségre is. A nemének átalakítására vonatkozó elképzeléseit nagyon racionálisnak tartom. Terveiben figyelembe veszi a beavatkozások lehetséges következményeit, negatív hatásait.

Reális önismeretre utal a példaképek kiválasztása. A mediterrán típusú nők tetszenek neki. Ha a természet nem űzött volna vele csúnya tréfát, akkor ő is délies/mediterrán típusú nő lenne, mint a példaképei.

A cikk elején említett külföldi kutatócsoport eredményeit támasztja alá a fogvatartott érési folyamata a nővé válás rögzös útján, hiszen esetében a másik nemhez tartozás érzésének kiteljesedése a 20. életéve körül következett be. Ehhez akkor pszichológus vagy pszichiáter szakember helyett külső segítséget egy sokkal autentikusabb személytől, egy régebbi, szintén transzszexuális fogva tartott társától kapott.

A beszélgetésből kiderül, hogy O. Cs. hihetetlenül erős személyiségjegyekkel bíró ember, akit az identitásavara sem volt képes olyan mértékben megrendíteni, hogy felmerülhessen benne az öngyilkosság gondolata, vagy, hogy pszichiáter/pszichológus segítségét kérje a problémáival kapcsolatban. Az édesanyjával való példás, szereteteli kapcsolata átsegítette a gondjain. Partnerválasztásai partnerkapcsolatai, a saját transzszexuális fejlődésének megfelelően változtak. Az általa „uniszex korszaknak” nevezett periódusban homoszexuális partnerei voltak, míg transznőként biszexuális társra lelt. Ez minőségi különbségnek számít, mert – állítása szerint – a jelenlegi társának szüksége van az ő nőiességre.

O. Cs. szerint a bűncselekménye elkövetése és az identitásavara között nincs semmilyen összefüggés. Börtönbe kerülésének egyetlen és komoly okaként a kábítószer-függőségét jelölte meg. A drogok élvezete nélkül a meglévő anyagiak számára elégnék bizonyultak volna a létfenntartáshoz. A párja eltartotta őt, de közben néhány alkalmi munkát is elvállalt. Természetesen az interjú során fogadkozott, hogy soha többet nem fog kábítószerre nyúlni és börtönbe kerülni.

O. Cs. büntetés-végrehajtási tapasztalataival kapcsolatban vegyes képet sikerült feltárni. Voltak jó és rossz tapasztalatai a börtön világán belül. Véleménye szerint a rendszer általánosságban és a nemi identitásavarral küzdő fogvatartottak esetében – jelen állapotában – nem eléggé színvonalas és felkészült.

A beszélgetésből egyértelműen kiderült (amit persze már eddig is tudtunk), hogy biztonsági szempontból komoly problémát jelent a nemi identitásavaros bűnelkövetők fogvatartása. Nem szerencsés a hasonló problémával küszködőket egy zárkába helyezni, mert rivalizálni fognak egymással. Viszont meg kell óvni őket a többiektől is, mert az állapotuk miatt kiszolgáltatottak társaiknak. Tehát elhelyezésük a szokásosnál nagyobb körültekintést igényel.

Interjúalanyom a saját fogvatartásával kapcsolatos tapasztalatairól vegyes képet festett. Állítása szerint előfordult olyan eset, hogy 16 személyes zárkában helyezték el, ahol saját problémamegoldó képességének köszönhetően nem történt semmilyen komoly baj vele. Rosszul érintette, amikor meg akarták változtatni a megváltoztathatatlant – a nemi identitását.

O. Cs., alias Cindy reális önképpel és megfelelő önbizalommal rendelkező személy, aki a börtönben fogvatartottként kiváló túlélési technikákat alkalmazott. Vállalta magát olyannak, amilyen. Ha szóbeli agresszió érte, akkor megfelelően válaszolt, ha a zárkán belül konfliktusok keletkeztek, azokat a békés egymás mellett élés szabályai szerint rendezte. Nem hagyta magát csicskáztatni sem, de igyekezett alkalmazkodni a zárkatársaihoz. A személyi állomány tagjaival szemben minden esetben tiszteletteljes viselkedést tanúsított, és soha nem helyezkedett szembe a rendszerrel.

A nemi identitászavarából adódó problémáival kapcsolatos kérelmei racionális gondolkodásra és komoly tapasztalatokra engednek következtetni. Első kérése az volt, hogy a többiektől külön fürödjön, illetve, hogy külön motozzák, mert szégyenlős a társai előtt. A későbbiekben kérte a pszichoszociális körleten történő elhelyezését. Mindhárom kérelme engedélyezésre került, és így, véleményem szerint, tökéletesen meg is alapozódott O. Cs., a transznő intézetünkben való biztonságos fogvatartása.

A saját helyzetének stabilizálására irányuló kérelmeinek racionális volta miatt tartottam fontosnak a véleményét megkérdezni arról, hogy a büntetés-végrehajtás rendszere mit tehetne a hasonló problémákkal küszködő fogvatartottak megóvása érdekében. O. Cs. szerint elvárható lenne a személyi állomány nyílt és előítéletektől mentes magatartása az identitászavaros fogvatartottak esetében, valamint az, hogy a szexuális kiszolgáltatottság megelőzése érdekében folyamatos figyelemben és lelki gondozásban részesüljenek. Interjúalanyom a beszélgetés végén pedig felhívta a figyelmünket arra, hogy az identitászavaros fogvatartottak könnyen prostituálódnak a börtönben, ami egyben növeli a kiszolgáltatottságukat.

O. Cs. esetéből egyértelműen kiderül, hogy a transzszexualizmus egy olyan fejlődési rendellenességen alapuló megváltoztathatatlan állapot, amellyel meg kell tanulni együtt élni az egyénnek és a környezetének egyaránt. Ez az elfogadási-tanulási folyamat a civil életben is sok olyan problémával jár, amely zárt intézeti viszonyok között felerősödve komoly, szinte feloldhatatlan feszültséget, konfliktusokat okozhat. A feszültség veszélyezteti a biztonságos fogvatartást, így ezért sem szabad behunyt szemmel elmennünk a nemi identitászavar mint fogvatartási probléma mellett.

Következtetések és javaslatok

Az emberi jog minden egyes ember veleszületett és elidegeníthetetlen joga, amely az állam által sem vonható el, illetve senki sem mondhat le róla. Az állam köteles védeni az elítéltek alkotmányos jogait. Az Alkotmánybíróság 13/2001. (V. 14.) számú határozata a következőket tartalmazza: „Az elítélt nem tárgya a büntetés-végrehajtásnak, hanem alanya, akinek jogai és kötelezettségei vannak... A büntetés-végrehajtás alkotmányos kereteinek szélső értékeit egyrészt az emberi méltósághoz, a személyi biztonsághoz való jog, másrészt a kínzásnak, a kegyetlen, embertelen, megalázó bánásmódnak és büntetésnek tilalma jelöli ki. Ezen belül a jogállamiságból, valamint az alapvető jogok lényeges tartalmának korlátozására vonatkozó alkotmányos tilalomból vezethető le, hogy a büntetések és az intézkedések végrehajtása címén az állam milyen mértékben avatkozhat az egyén életébe, korlátozhatja alapjogait és szabadságát.”

A szabadságvesztéssel nem érintett jogok (Tóth, 2010) közül transzszexuális fogvatartottak esetében a leggyakrabban sérülhet a jó hírnévhez való, a legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez való, illetve a személyi biztonsághoz való jog, ezért a transzszexuális és egyéb nemi identitás-zavaros fogvatartottak elhelyezése, fogvatartása, reszocializációja a személyi állomány részéről fokozott figyelmet és körültekintést igényel.

Véleményem szerint minden büntetés-végrehajtási intézetben szükséges lenne kialakítani pszichoszociális vagy olyan protektív körletet, ahol a viktimológiai szempontból veszélyeztetett, többek között az extrém mássággal bíró fogvatartottak számára helyet, a védelmüket szolgáló környezetet lehetne biztosítani.

A kis létszámú és maximum négyfős zárkakkal rendelkező körletek esetében könnyebben kivitelezhető az individualizált nevelői foglalkozásokon alapuló reszocializáció.

Fontos szempontnak tartom, hogy a protektív körleteken szolgálatot teljesítő körletfelügyelők megfelelő empátiás készséggel rendelkező, toleráns, előítéletektől mentes magatartást tanúsítsanak munkavégzésük során.

Szükségnek tartom a személyi állomány továbbképzését. Ez esetben nem csak a biztonsági ismeretek megerősítésére és bővítésére gondolok, hanem a nemi identitás-zavarokkal kapcsolatos ismeretekre és az ezekben a zavarokban érintett fogvatartottakkal való helyes viselkedés és problémakezelés elsajátítására is.

A börtönben zajló reszocializáció során a fogvatartottak számára a büntetés mellett olyan körülményeket kell biztosítani, amelyek által újra átélhetik a szocializációs folyamat buktatóit, sikerrel megoldva azokat. Tehát a reszocializáció egyfajta terápiás folyamat, melynek során az elítélt „újratanulással” megtanulhatja a társadalmi szabályokhoz való alkalmazkodást, reális önismerete lesz, elsajátítja az együttélés szabályait, a lehetséges elvárt viselkedésmódokat. E feladatok megvalósítása transzszexuális fogvatartott esetében magas szintű szakismereteket igényel, mert az alapállapot elfogadásával (annak megváltoztathatatlanságával együtt) szabad csak a reszocializációs tevékenységet végrehajtani.

Nemi identitászavarok esetén a nevelői tevékenység során sikerrel alkalmazható az összes nevelői módszer, ha szem előtt tartjuk a fogvatartott másságával kapcsolatos lelki állapotát és az azon alapuló reakcióit.

Transzszexuális fogvatartottak esetében – alkotmányos jogaik érvényesítése érdekében – szükséges a pozitív diszkrimináció alkalmazása. A szeméremérintés tisztelgésében tartása érdekében például szükségessé válhat a külön fürdés és motorozás lehetőségének biztosítása. A zárkatársak kiválasztását is gondosan kell elvégezni, mert a férfiak elhelyezésére szolgáló börtönökben fogva tartott transznők fokozottan kiszolgáltatott helyzetben vannak a többi, heteroszexuális társaikhoz képest: a másságuk miatt szóbeli és/vagy testi agresszióknak vannak kitéve. Kihasználhatják, „csicskázthatják” őket, illetve könnyen prostituálódhatnak. Ezek megelőzése körültekintő munkát igényel a személyi állomány minden tagjától.

A fentiek alapján megengedhetőnek tartom a teljes mértékben uniformizáló férfibörtönben fogva tartott transznők számára (egyéni elbírálás és engedély alapján) a szolid, jó ízlést nem zavaró smink és nőies hajviselet engedélyezését – a női börtönökhöz hasonlóan. Ez az egyszerű dolog nagyban javíthatná a komfortérzetüket, amely előre nem meghatározható mértékben befolyásolhatja a transzszexuális fogvatartottak hangulatát, lelki egészségét.

Elhanyagolhatatlan tényező, hogy a transzszexuális emberek többsége állapotából kifolyólag lelkileg sérült és sérülékeny, amely a zárt intézeti viszonyok között tovább mélyülhet. Ezért a nemi identitászavaros fogvatartottak folyamatos figyelemre, lelki támogatásra szorulnak, melynek fontos része a megfelelő empátiikus készséggel végzett nevelői tevékenység.

Fontos felhívni a figyelmet arra is, hogy nem célszerű több, nemi identitászavarral küszködő fogvatartottat egy zárkában, sőt egy körleten elhelyezni, mert szinte törvényszerű, hogy közöttük rivalizálás, illetve az azzal együtt járó feloldhatatlan konfliktus következik be.

A büntetés-végrehajtási intézetek túlszűfoaltsága, az eszközök hiánya, a higiéniai feltételek hiányosságai befolyásolhatatlanná tehetik az elítéltek jogi helyzetét, személyes biztonságát, emberi méltóságát és jelentős hatással lehetnek a bánásmód törvényességére is. A szakmai ismeretek bővítésével, kellő empátiával és individualizált nevelői tevékenységgel a tárgyi hiányosságok egy része enyhíthetővé, kiküszöbölhetővé válik, amelynek következtében eredményesebben lehet védeni a fogvatartottak alkotmányos jogait.

Interjúalanyom, O. Cs., alias Cindy pár hónappal ezelőtt – büntetését kitöltve – szabadult intézetünkől. Személyiségi jogainak védelme érdekében a cikkben nem a valódi nevén, hanem egy – vele közösen kiválasztott – álnéven, továbbá megváltoztatott monogrammal szerepel.

Felhasznált szakirodalom

Az Alkotmánybíróság 13/2001. (V. 14.) számú határozata.

Bán Tamás (2002): *Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítéleteiből*. Fundamentum, VI. évf. 3-4. 163-169.

Bérczes Tibor (2009): „*Lánynak születtem, de férfiként élem az életem*”. Élet és Irodalom, LIII. évf. 16. 2009. április 19.

Lelkiismereti szabadság kontra homoszexualitás? HVG, 2010. december 30.

Moir, Anne – Jessel, David (1992): *Agyszex. Női agy – férfiesz?* Budapest, Gondolat Könyvkiadó.

Sandra; TS Online (2006): *Transzszexualizmus – útikalauz*. Elektronikus könyv transzszexuálisok részére – online változat. Első kiadás, 1.2 verzió – 2006. március.

Szenczi Tóth Károly (2011): *Fiú vagyok? Lány vagyok? A transzszexualitás agyi MRI-vel igazolható*. Népszabadság, 2011. február 19.

Takács Judit (2004): *A transzszexuális emberek útjai*. In: *A lélek műtétei*. Szerk. Takács Judit. Budapest, Új Mandátum Kiadó. 55-150.

Tóth Mariann (2010): *Egyes alkotmányos jogok érvényesülése az elítéltek reintegrációja szempontjából*. Börtönügyi Szemle, XXIX. évf. 2010. 4. 23-34.

Vecsey Katalin (2010): *Transzszexuális „hangterápia”*. Gyógypedagógiai Szemle, 2010. július – szeptember.

Wikipédia: *Pozitív diszkrimináció*

Lőrincz József

Börtönügyünk a rendszerváltozás időszakában

A 80-as évek végén a politikai rendszerváltozásnak a büntető igazságszolgáltatás jogállami jellegét erősítő logikájából következett, hogy a haladó polgári államok, de ezen belül is Európa fejlettebb részének filozófiáját, normáit vettük hazai továbbfejlődésünk zsinórmértékéül. Ez az európai eszméáramlat a hazai bűnügyi tudományok, de részben a büntetőpolitika formálói számára is már a 80-as években világossá tette az ún. „gondoskodó államszocializmus” csődjét, ezzel együtt kitapinthatóvá váltak a szocialista állam onnipotensnek vélt büntetőhatalmának korlátai. Már a rendszerváltozás évében megkezdődött a büntetőpolitika mindenki számára megnyugtató programja, a büntetési rendszer célszerű, humánus átalakítása irányában. Így a büntető törvényhozás a szabadságjogok és az emberi jogok tiszteletének szem előtt tartásával elsőként a büntetési rendszert szorította a jogállamiság elviselhető keretei közé. Aligha férhetett kétség ahhoz is, hogy a korábbi hatalmi struktúra börtöncentrikus szemléletének megszüntetésére is törekedni kell.

A rendszerváltozás kezdetén a régiókban, így hazánkban is a bevezetett reformok közös tartalma a büntető igazságszolgáltatás területén az emberi jogi „deficitek” csökkentése, továbbá a bűnözésre való reakálás intézményrendszerének humanizálása volt. E reformfolyamattal párhuzamosan a 80-as évek végétől elinduló politikai átalakulás és gazdasági szerkezetváltás következtében kialakuló anomias helyzet nem maradt hatás nélkül a bűnözés hazai alakulására. A rendszerváltozást követően Magyarországon a bűnözés robbanásszerű növekedése volt tapasztalható. Az 1990-ben ismertté vált közvéleményes bűncselekmények abszolút száma az 1989. évihez képest 51,3%-al, az ismertté vált bűnelkövetőké pedig 26,2%-al emelkedett. Leginkább a vagyon elleni bűncselekmények száma nőtt, mintegy 65,5%-kal, az általuk okozott kár 154%-kal volt magasabb, mint 1989-ben.¹

A növekvő és új vonásokat mutató bűnözés rendkívüli kihívás elé állította a bűnüldöző és a büntető igazságszolgáltatási szerveket. A 90-es évek második felének hazai szakirodalma joggal kifogásolta, hogy az 1990–1995. között kialakult bűnözési helyzetre nem alakult ki átfogó kriminálpolitikai koncepció. A büntető igazságszolgáltatás területén a korábbi autokratikus rendszer tagadásaként egy „emberjogi aspektusú” liberalizációs folyamat zajlott le.² Az ítélezési gyakorlat enyhülésére erőteljesen hatottak a Btk.-nak olyan módosításai, mint a *büntetési rendszer átalakítása*, így a halálbüntetés eltörlése, vagy a szabadságjogok és az emberi jogok tiszteletének szem előtt tartásával a szigorított őrizetnek, az alkoholisták

¹ Tájékoztató a bűnözésről, 1990. év. Budapest, BM Adatfeldolgozó Szolgálat és Ügyészségi Információs Központ, 1991. 1-5. oldal

² E folyamat elnevezése és részletesebb elemzése lásd: Kerezsi Klára – Dér Mária: Mennyibe kerül a büntető igazságszolgáltatás, avagy az alternatív szankciók költsége. Kriminológiai Tanulmányok, XXXV. Budapest, OKKRI, 1998. 47-54. oldal

munkaterápiás intézeti kezelésének, a szigorított javító-nevelő munkának a kiiktatása.

MŰLT

A bűnügyi tudományoknak a büntetés-végrehajtás tudományos művelésével foglalkozó szektora az elmélet és a gyakorlat terén feltorlódott problémák megoldására elengedhetetlennek tekintette a hazai börtönügy reformját, azaz a büntetés-végrehajtásnak a fejlett európai államokhoz közelítő dinamikus átalakítását. A modernizáció gondolatkörébe három, egymást kölcsönösen kiegészítő kérdéskör megoldása kívánkozott:

- a büntetés-végrehajtásnak a jogállami kritériumoknak, valamint az európai normáknak és elveknek való megfelelése,
- az igazságszolgáltatási rendszer punitivitásának mértéke (amit a fogvatartottak létszáma jelez), továbbá
- a fogvatartás tartalmi és tárgyi feltételei.³

1. A rendszerváltozás időszakában megindult *jogharmonizációnak* a börtönügy területén nem kellett távolról indítania. Helsinki (1975) óta a világrendszerek óvatos közelítésének, egymás „titkainak” alaposabb megismerhetősége mentén a társadalomdiagnosztikai tényezőként számba jövő börtönügy a korábbinál sokkal inkább a kölcsönös érdeklődés homlokterébe került. A „keleti blokkot” nyomasztó, a haladó világ közvéleményét élénken foglalkoztató Gulag-rendszer, a fogvatartottak nagy száma és fogvatartásuk körülményei a büntetőpolitika formálóit a „szalonképesség” javítása irányába ösztökélték. Ennek útja a büntetés-végrehajtás korszerű elveinek, törvényi szintű szabályozásának és törvényességének deklarálása volt. A hangzatos elvek és jogi díszletek mögött azonban sem valós politikai szándék, sem gazdasági lehetőség nem mutatkozott a fogvatartás reáliáinak megváltoztatására.

Hazánk kivételezett helyzete a régió belül abból fakadt, hogy a 60-as évek derekától a korai Kádár-korszak – szabadulni akarván az 50-es évek rosszemlékű törvénytelenégeitől – a törvényesség szilárdítására törekedett, másrészt a gazdaság átmeneti fellendülésének derújében születhetett meg a hazai első – naiv optimizmust sugárzó – büntetés-végrehajtási törvényi szintű szabályozás (1966. évi 21. sz. tvr.). E körülmények, ha a büntetés-végrehajtás tárgyi feltételeiben nem is, de szellemiségében (a szakma jelleg erősödésében, végső soron a végrehajtás humán vonásainak kirajzolásában) kiemelték a hazai büntetés-végrehajtást a „blokkból”, meggyorsítva az eltávolodást az 50-es évek osztályharcos, „Ne csak őrizd, gyűlöld is!” szellemétől. Ez a kedvező folyamat is hozzájárulhatott ahhoz, hogy hazánk a 70-es és 80-as években csatlakozhasson a börtönügyet is érintő ENSZ-kezdeményezésekhez (így az 1966. évi Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát az 1976. évi 8. sz. tvr.-rel, míg a Kínzás Elleni Egyezményt az 1988. évi 3. sz. tvr.-rel ratifikáltuk). A helsinki értekezlet után az Európai Börtönszabályok (1973) kerültek tanulmányozható közelségbe, hatásuk az 1979-es büntetés-végrehajtási kódexen kitapintható.

³ Lőrincz József: A magyar börtönügy a rendszerváltozás időszakában. Főiskolai Figyelő, 1994. 1. 49. oldal

A 90-es évek elején különös – szinte euforisztikus – mozgásba lendült a büntetés-végrehajtás elméleti (elsősorban jogi) művelése.⁴ A szerzők azt a közös felfogást képviselték, hogy jogállam nem képzelhető el a büntetés-végrehajtási szervezet, a büntetés-végrehajtási jog korszerűsítése nélkül, hogy a jogalkotás új periódusához elengedhetetlen e jogágazat tudományos igényű, széles látókörű művelése, elzárkózásának feloldása, a szakmai közvélemény és a társadalom figyelmének, aktív közreműködésének felkeltése.⁵ Úgy vélték, hogy újra kell gondolni a bűnügyi jogterület egészét a büntető igazságszolgáltatás és a végrehajtás harmóniájának megteremtése érdekében.⁶ A szemléleti torlaszok megszűntével, a hazai szabályozásnak a nemzetközi követelményekhez – kivált az ENSZ és az Európa Tanács normáihoz, ajánlásaihoz, valamint az emberi jogi egyezményekhez – való közelítésével vetődött fel a *magyar büntetés-végrehajtás átfogó reformjának* gondolata.

A rendszerváltozás időszakában megindult jogharmonizációs munka egyik fontos megállapítása volt, hogy az Emberi Jogok Európai Egyezménye által érintett, a fogvatartással kapcsolatos cikkek (így a 3., 4., 5., 8. és 9. cikk) eddig sem voltak idegenek sem a jogalkotásunktól, sem pedig a végrehajtás gyakorlatától.⁷ A jogharmonizációt elősegítő, az 1979. évi kódexet módosító 1993. évi XXXII. törvény a fogvatartotti jogokat pontosította, szélesítette és garantálta, továbbá adaptálni igyekezett az európai börtönügy három alapelvét, a normalizálás, a nyitottság és a felelősség elveit.

A rendszerváltozás éveiben felgyorsultak az európai börtönmodellek megismerésére és hazai alkalmazásukra irányuló törekvések. E fejlődés elvi magját az a változtatási igény jelentette, amely a korábbi paternalista berendezkedésű börtöntől egy új típusú fogvatartásig vezetne volna a honi börtönügyet. E korszerű szakmai irányultság feltételezte az elítéltekkel való szorosabb együttműködést, hiszen azt a felismerést tartalmazta, hogy a büntetőintézet a társadalomba történő visszailleszkedést mindössze elősegítheti, de e cél megvalósításának hordozója elsősorban maga az elítélt. A nyugat-európai tapasztalatok szemléletünk alakulására számos kérdésben jelentős hatást gyakoroltak. A kezelési ideológia válságának, amely a 70-es évek közepén következett be, feloldását a börtönnek csak végszükség esetén való alkalmazásában, a hosszú és a határozatlan tartamú szabadságvesztés-büntetések csökkentésében, illetve megszüntetésében javasolták. Hangsúlyozták, hogy vissza kell térni azokhoz a klasszikus elvekhez, amelyek szerint a szankciót a bűncselekményhez kell igazítani, illetve ki kell mondani, hogy a büntetés joghátrány, és nem szociálpolitikai intézkedés. E, nézeteiben

⁴ Lásd Horváth Tibor, Kabódi Csaba, Kövér Ágnes, Nagy Ferenc, Sereg Pál, Vókó György munkásságát.

⁵ Vókó György: Javaslat a büntetés-végrehajtás újraszabályozásának általános koncepciójához. Kézirat. 1990. dec. 13. 1. oldal

⁶ Uo. 4. oldal

⁷ Lásd: Csóti András - Lőrincz József: Jogharmonizáció és nemzeti sajátosságok. Börtönügyi Szemle, 1997. 2. 35. oldal

a klasszikus elvek felé forduló *neoklasszikus büntetési filozófia* azon a belátáson alapult, hogy az államnak nincs korlátlan beavatkozási lehetősége az elkövető életének alakításában, ennek korlátait a tette épülő felelősségi rendszer szabja meg.

A kezelési ideológiától való szkeptikus elfordulás felerősítette a szabadság- elvonással járó szankciókkal szembeni kiábrándulást, a büntetés-végrehajtás reszocializáló céljának megvalósítását érintő kétségeket. Előtérbe kerültek a zárt intézet diszfunkcionális jellegét, személyiségkárosító hatásrendszerét hangsúlyozó nézetek. A kezelési ideológia válsága, a börtönártalmak felismerése nyomán Európa-szerte megindult a szabadságvesztés-büntetések alkalmazásának redukálása. A 80-as évek elejére uralkodóvá vált az a felfogás, hogy a szabadságvesztés nem nélkülözhető a büntetési rendszerből, ugyanakkor a legtöbb államban szakítottak a börtönbüntetés hatékonyságát mindenáron növelni kívánó nevelési, kezelési módszerek mindenhatóságába vetett elképzelésekkel. Előtérbe került az a realista felfogás, amely a büntetőintézeti körülmények elkerülhetetlenül személyiségkárosító hatásának mérséklését, a börtönviszonyok humanizálását tűzte ki célként. E folyamatra jelentős hatást gyakoroltak azok a törekvések, amelyek a nyugati demokráciákban az *egyéni, emberi jogok* – különösen pedig a hatalmi túlkapasoknak kitett rétegek, személyek – védelmére irányultak.

A rendszerváltozás után a hazai irodalomban is ismertté váltak azok, a nyugati államokban megjelent szkeptikus kutatási eredmények, amelyek a börtönök pozitív, személyiségformáló hatását megkérdőjelezték. E kutatások rávilágítottak arra, hogy a kezelés és a nevelés inkább az igazságügyi vezetés retorikájában létezett, mintsem a büntetés-végrehajtás napi gyakorlatában.⁸ A hazai szakirodalom is – felszabadulva a szocialista büntetőpolitikai és büntetés-végrehajtási frazeológia alól – kritikusabb hangot ütött meg. Így – többek között – kifejtésre került, hogy irreális az a várakozás, mely szerint a börtön majd társadalmi együttélésre szocializálja az elítéltet, a börtön ugyanis korlátozza felelősségét, felszámolja önálló életvitelre való képességét, legfeljebb a börtönbeli életre szocializál, a szabadulásuk utáni stigma pedig gyakran lehetetlenné teszi a sikeres visszailleszkedést.⁹

Az Egyesült Nemzetek, majd az Európa Tanács által életben tartott nemzetközi intézményrendszer segítségével kialakított európai börtönmodellnek két alapvető igénynek kell megfelelnie: az egyik a társadalom biztonságához való joga, a másik a fogvatartott személy emberi méltóságának tisztelete. Ebből fakadóan *az európai büntetés-végrehajtási politika három alapelvét* az alábbiak szerint rögzítették:

- a szabadságvesztés-büntetésnek a szabadságtól való megfosztásból kell állnia, a büntetéshez többletként hozzáfűzött kényszer vagy szenvedés nélkül,

⁸ Lipton, D. – Martinson, R. – Wilkes, J.: *The effectiveness of correctional treatment*. New York, Praeger, 1975.

⁹ Sz. Kiss Csaba: *A büntetés-végrehajtás feladatrendszerének változásairól*. Börtönügyi Szemle, 1990. 2. 13. oldal

- a büntetés végrehajtásának elvileg az elítéltnak a társadalomba való újbóli beilleszkedését kell céloznia és
- biztosítania kell alapvető emberi jogainak betartását.¹⁰

Ezekből az elvekből formálta ki a nyugati európai államok közössége azokat a büntetés-végrehajtási jogalkotást és jogalkalmazást orientáló *börtönügyi alapelveket*, amelyeket a hazai börtönügy a rendszerváltozás időszakában saját fejlődésének iránymutatójává fogadott el.

- Ezek:
- a) a normalizálás,
 - b) a nyitottság és
 - c) a felelősség elve.¹¹

Ad a) A *normalizálás elve* szerint a szabadságvesztés végrehajtási körülményeit, az elítéltek életmódját, a fogvatartás anyagi, infrastrukturális feltételeit, valamint az elítéltek jogi helyzetét a lehető legjobban közelíteni kell a szabad élet általános feltételeihez, illetve a „civil”, állampolgári jogi helyzethez.

Amennyire könnyen megvalósíthatónak látszott a jogi normalizáció, annyira távolinak tűnt a fogvatartás anyagi körülményeinek gyökeres megváltoztatása. A magyar börtönügy terhes öröksége ugyanis döntően olyan intézetekből áll, amelyeknek többsége még a XIX. században épült, és egy letűnt világ kőbe meredett börtönfilozófiáját hordozza. Az elaggott intézeti infrastruktúra, az intézetek területi elhelyezkedése, nagyságrendje, külső és belső építészeti megoldásai akadályozták a fogvatartottak regionális, differenciált, az emberi jogoknak és szükségleteknek megfelelő elhelyezését. A történelmi okokból jelentős részben az ország középső területein lévő intézetek elhelyezkedése és befogadóképessége sem felelt meg az adott régió bűnözési helyzetének, de a differenciált elhelyezés (nők, férfiak, nyitott, félig zárt, zárt stb.) szempontjainak sem. Az Európai Börtönrendszerek az elítéltek egyéni elhelyezését tekinti alapvető követelménynek (szükség esetén megengedi a közös elhelyezést is). A hazai intézetrendszer az elmúlt évtizedek kollektivistá pedagógia felfogásának örökségeként a közös elhelyezést preferálta, aminek következtében a 80-as évek végén mintegy 3 300 zárkában helyezték el a 15 ezer főt meghaladó fogvatartotti állományt. A lakóhelyiségek mozgásteret tehát korántsem elégítette ki a személyes szükségleteket.¹² A lakóhelyiségeken kívüli közművelődési, sport- és különböző kezelési programok végrehajtására alkalmas területek hiánya miatt a büntetés-végrehajtás e fontos feladatát is csak szűkös korlátok között tudta teljesíteni. *Már a 90-es évek*

¹⁰ Lásd: Vókó György: Büntetés-végrehajtási jog. Pécs, Janus Pannonius Tudományegyetem ÁJK, 1996. 27. oldal; Kabódi Csaba - Lőrincz József: A szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának hatásrendszere. In: Kriminológiai ismeretek, bűnözés, bűnözésellenes kontroll. (Szerk. Gönczöl Katalin, Korinek László, Lévai Miklós.) Budapest, Corvina, 1999. 351-354. oldal

¹¹ Rentzmann, William: Normalizáció, nyitottság, felelősség Kelet-Európában. In: Az elítéltek rehabilitációjának szervezeti és jogi feltételei. Nemzetközi konferencia (Pilisszentkereszt, 1994. május 16-20.) Budapest, BVOP, 1995. (Bv. Szakkönyvtár, 1995/1.) 19-24. oldal

¹² A 6/1990. IM utasítás által meghatározott mozgásteret szerint elhelyezhető létszám 16 812 volt, azonban az európai normák szerinti nettó alapterület megállapítása alapján a bv. intézetek befogadóképessége 1995-től 10 459-re csökkent.

elején világossá vált, hogy a normalizálás elvének gyakorlati megvalósítása az intézeti infrastruktúra gyökeres korszerűsítését igényelné, amelynek realizálása messze meghaladta az igazságügyi kormányzat lehetőségeit is.

Ad b) A nyitottság elvén az elítéltek szellemi és fizikai izolációját a lehetőségig oldó törekvést értjük. Ez egyfelől szélesíteni igyekszik a fogvatartott kapcsolatát a külvilággal, másfelől növeli a börtön és a társadalmi környezet közötti interakciót a külső erőforrások, szolgáltatások igénybevételével, a közvélemény, a média rendszeres, hiteles tájékoztatásával. A nyitottság elvének érvényesítését a bv. kódex 1993-as módosítása számos új intézmény beiktatásával látta el. A szabadságvesztés zártságát az intézet ideiglenes, rövid tartamú elhagyási lehetőségeivel (rövid tartamú eltávozás, kimaradás, rendkívüli kimaradás) oldotta fel, illetve a végrehajtás progresszivitásának szélesítése érdekében bevezette az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazását. Ez utóbbival megteremtette a hazai börtönrendszerből addig hiányzó félig zárt rezsimit. Ezek az új intézmények egyben arra voltak hivatottak, hogy ösztönzőként az elítélteket nagyobb teljesítésre, valamint fokozottabb normakövetésre, együttműködésre serkentsék.

A nyitottság elvének jegyében a hazai börtönügynek és a társadalomnak egy, a korábbtól gyökeresen eltérő kommunikációs viszont kellett kialakítania. Már a rendszerváltó években eltűnt a börtönügy korábbi, a pártállami korszak erőszakszerveire jellemző titkossága, megközelíthetetlensége. Ugyanakkor a 90-es évek elejétől az összбүнözést kifejező mutatók erőteljes, robbanásszerű emelkedést jeleztek, ami a lakosság biztonságérzetének látványos romlásával, a бүнözéstől való félelmének növekedésével járt együtt. A közvélemény-kutatási adatok ekkor kimutatták, hogy ez a folyamat megnövelte a represszív intézkedések szélesítésének társadalmi igényét.¹³

A rendszerváltás a médiát is felszabadította, amely mentesülve a pártállami kontroll alól, jelentős szerepet kapott a közvélemény formálásában. A tömegkommunikáció – mint ez a 90-es évek elején kiütközött – a börtönről és a börtönökről szóló információit nem a mondanivaló szakmai, hanem hírérték- és szenzációtartalma szerint szelektálta. Így nem lehetett közömbös, hogy a hazai börtönügynek milyenek a médiakapcsolatai akkor, amikor a бүнözéstől való félelem növekedésével párhuzamosan zajlott a börtönügy erőteljes európaizálása, humanizálása.

Ezekben az években az a felfogás uralkodott, hogy a börtönbüntetéssel kapcsolatos értékválasztást a humanizáció és a represszió között a szakmai köröknek kell meghatározni, és nem a hazánkban amúgy is ingadozó és főleg pesszimista közvélekedésnek. Számottevő és javarészt eredményes erőfeszítések történtek a börtönügy szakmai törekvéseinek minél szélesebb körű bemutatására egy társadalmi konszenzus kialakítása érdekében, hogy a társadalom felismerhesse érdekeit a börtönügy humanizációs törekvéseiben.

¹³ Farkas Ákos: Kriminálpolitika A büntetés-végrehajtással kapcsolatos társadalmi elvárások. Börtönügyi Szemle, 1996. 3. 1-12. oldal.

A nyitottság elve megvalósításának egy újabb dimenzióját nyitotta meg a rendszer-változás azzal, hogy reményteljesen újraéledtek azok a társadalmi és karitatív szervezetek, amelyek az intézetek falain belül és azokon kívül gyakorlati segítséget nyújtottak a börtönügy céljának megvalósításában.

Ad c) *A felelősség elvén a büntetés-végrehajtásnak azt a törekvését értjük, amely az elítéltek felelősségérzetének, önbecsülésének és önállóságának fejlesztésére irányul. Ez az alapelv az elítélt döntési felelősségét hangsúlyozva a végrehajtási folyamat alanyává, közreműködőjévé avatja az elítéltet, a börtön szerepe a társadalmilag elfogadható életvezetés kialakításához való segítségnyújtás.*

A 80-as és 90-es évek fordulóján világos volt számunkra, hogy az instruktív-paternalista börtöntől az együttműködő-szolgáltató börtönig vezető szakmai út – különösen régiókban – nem könnyen és gyorsan járható végig. Kiütközött, hogy az elítéltek emberi és állampolgári jogokkal körülbástyázott önrendelkezését a személyzet egy része saját jogainak, valamint hatalmának és tekintélyének csorbításaként éli meg. Az is világossá vált, hogy az elítélt emberi méltóságát, identitását tiszteletben tartó szerep vállalásához, e bonyolultabb szakmai képlet elfogadásához nem csupán időre, de a személyi állomány anyagi és erkölcsi megbecsülésére is szükség van.

2. *A hazai börtönpopuláció alakulásáról a 70-es és 80-as évek adatai alapján megállapítható volt, hogy a nyugat-európai átlagot (60-80 fő fogvatartott/100 ezer lakos) messze meghaladta. Az 1978/79. évi kodifikációhoz még azért fűztünk jó reményeket, mert bízunk a relatíve alacsony fogvatartotti létszám (150-160 körüli ráta) stagnálásában. Ezután a 80-as évek elejétől egészen 1987-ig a fogvatartotti létszám jelentős emelkedése és tetőzése volt regisztrálható, e létszám visszaesése 1987-től kezdődött el a büntetőeljárás törvénynek az előzetes le tartóztatást korlátozó módosításával. Ezután az 1989. évi és az 1990-es közkegyelmi rendelkezések hatálybalépésével látványos fogvatartotti létszámcsökkenést regisztrálhattunk.*

A rendszerváltó évet követően, 1990 és 1992 között a fogvatartotti populáció újbóli gyors emelkedése volt tapasztalható, amit azonban összefüggésbe lehetett hozni a bűnözés dinamikus növekedésével és a bűnüldözők tevékenységének látványos javulásával. A fogvatartotti létszám várható további emelkedése azonban nem következett be, mint ezt az 1993 és 1995 közötti adatok is mutatják. (Lásd a táblázatot!)

A büntetés-végrehajtás a fogvatartotti ráta mennyiségi mutatóit befolyásolni nem tudja, de szakmailag erőteljesen érdekelt annak minél alacsonyabb szinten tartásában. Az intézetek telítettségi foka ugyanis közvetlenül befolyásolja az elhelyezés színvonalát, a biztonság érdekében teendő kényszerű szükségintézkedések rezsimszigorító mellékhatását, a foglalkoztatható elítéltek arányát, a szabadidős tevékenységek programkínálatát, a nevelés individualizáltságának fokát. A rendszerváltozás tehát – a 90-es évek közepéig mért fogvatartotti adatok alapján – büntetés-végrehajtási szempontból kedvező fordulatot hozott, a punitivitás mérséklésével szakmailag magasabb színvonalú munka feltételeit teremtette meg.

A fogvatartotti létszám alakulása 1985-1995 között¹⁴

Év	Előzetesen letartóztatott	Elítélt	Kényszer-gyógykezelt	Elzárásra beutalt	Egyéb ¹⁵	Összesen
1985	3 958	15 481	250	1 902	1 425	23 016
1986	3 834	17 194	231	1 709	1 844	24 812
1987	3 131	15 950	225	1 646	1 591	22 543
1988	2 829	15 178	223	1 236	1 455	20 921
1989	2 402	12 632	199	155	540	15 928
1990	3 246	8 897	146	30	-	12 319
1991	4 264	10 326	152	68	-	14 810
1992	4 272	11 424	143	74	-	15 913
1993	3 557	9 390	130	119	-	13 196
1994	3 433	9 390	121	196	-	13 140
1995	3 183	8 928	128	215	-	12 454

A korabeli büntetés-végrehajtási elmélet lelkesen üdvözölte az igazságszolgáltatás, az ítélkezési gyakorlat börtöncentrikus jellegének jövőbeni redukcióját, és támogatta a bűnügyi elméletnek azokat az eljárásjogi és anyagi jogi reformelképzeléseit, amelyek – többek között – az opportunitás elvének meghonosítását, az alternatív, a börtönbüntetést helyettesítő jogkövetkezmények skáláját és alkalmazási lehetőségét kínálták fel a törvényhozásnak.

A 90-es évek közepén készített optimista előrejelzések tartósan 14 ezer körüli létszámban határozták meg a hazai fogvatartotti állomány nagyságrendjét – abban a reményben, hogy hazánk túljutott a gazdasági szerkezetváltozás sokkterápiáján és a bűnözés mederben tartásához elegendő a szabadságelvonással járó jogkövetkezmények és kényszerintézkedések jogállami korlátok és nyugodt büntetőpolitikai megfontolások szerinti, ultima ratióként való alkalmazása. Az így előre jelzett 140-es fogvatartotti ráta a 90-es évek közepére az Európában is megemelkedett átlagrátahoz (70-90 fő/100 ezer lakos) még mindig magasnak tűnt, azonban ez indokolható volt a hazai bűnözés szerkezetének az európaítól eltérő voltával, valamint szankciórendszerünk szűkös lehetőségeivel. Ebben az időszakban sokat ígérő törekvések indultak meg a bűnügyi tudomány területén az alternatív szankciók kínálatának szélesítése tárgyában.

¹⁴ A Bv. Országos Parancsnokságának minden év december 31-i létszámadatai.

¹⁵ Az időközben megszűnt szigorított őrizet, szigorított javító-nevelő munka és a munkaterápiás alkoholelvonás összesített adatai.

3. A magyar börtönügy rendszerváltozás-kori helyzetének elemzése, összevetése az európai fejlődéssel szükségessé teszi, hogy megvizsgáljuk akkori reáliáit, a fogvatartás tárgyi és személyi adottságait. Megítélésünk szerint a börtönügy belső fejlődésének ütemét alapvetően két feltétel – egy objektív és egy szubjektív – befolyásolhatta:

- a) Rendelkezett-e a gazdaságfüggő végrehajtási szféra megfelelően preferált, működőképes intézményekkel?
- b) Fenntartható, illetve fejleszthető volt-e az intézetekben a személyzet professzionális felkészültségén alapuló humán légkör, amelyben kialakítható az elítéltekkel való törődés, gondozás, a velük való együttműködés?

Ad a.) Ami a gazdasági feltételeket illeti, a rendszerváltozást követő években romlottak a büntetés-végrehajtás feltételei. A tulajdonviszonyok és a gazdaság egész struktúrájának átalakításából fakadó átmeneti költségvetési nehézségek miatt kritikussá vált a hagyományosan maradékelven finanszírozott büntetés-végrehajtás helyzete. Mindez már nem egyszerűen gazdálkodási nehézségeket jelentett, hanem döntően és kedvezőtlenül hatott a szakmai alaptervekenységre, a fogvatartottak elhelyezésére, ellátására, kezelésére, nevelésére, oktatására, az intézetek biztonsági helyzetére és a szabadulásra való felkészítés-felkészülés kilátásaira egyaránt. A fogvatartottak ellátására irányuló feladatok teljesítését nehezítette, hogy a szervezet költségvetési gazdálkodására a nagyfokú takarékoság ellenére az állandó likviditási gondok váltak jellemzővé.¹⁶

Az elítéltek munkával foglalkoztatása is sajátosan alakult át hazánkban. A rendszerváltozást megelőző évtizedekben az extenzív termelési és tervutasításos rendszerben a nyugat-európaiak által is megcsodált büntetés-végrehajtási vállalatok, ha állami támogatással is, de működőképesek voltak, és az elítéltek jelentős hányadának társadalmilag hasznos munkáltatását biztosították. 1989-től azonban a vállalatoknak nyújtott támogatások megszűntek, ezt tetézte a belföldi fogyasztás nagymértékű visszaesése, illetve az, hogy a fogyasztási cikkek területén egyre szélesedő importliberalizáció miatt a vállalatok által előállított termékek eladhatatlanná váltak.

A piacok elvesztése maga után vonta a vállalatok tartozásainak, hitelállományának már-már az elviselhetőség határát elérő növekedését.¹⁷ Nyilvánvalóvá vált, hogy a piaccgazdaság feltételei között ezek a vállalatok a munkaerő minősége, a termékek színvonala, a ráfordítások nagysága miatt versenyképtelenné váltak, ráadásul a volt kül- és belföldi piacok fizetőképtelensége és beszűkülése miatt is e munkáltatási forma kritikus helyzetbe került. Ennek következménye

¹⁶ Lásd: A rendszerváltozás és a magyar büntetés-végrehajtás tevékenysége. Forrás: Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának főosztályvezetői értekezletre szóló előterjesztése 1992. októberében, 4. oldal.

¹⁷ Előterjesztés a Kormány részére a büntetés-végrehajtás helyzetéről. Igazságügyi Minisztérium, 1992. február, 7. oldal

pedig az elítéltek belső munkanélkülisége, ezzel relatív elszegényedésük növekedése lett, ami pedig kedvezőtlen, az intézetek belső biztonságát is veszélyeztető hangulat indukálódásához vezetett.¹⁸

Ad b.) A rendszerváltás különös terhet rótt a büntetés-végrehajtás személyi állományára, egyben megmutatta ebben az átmeneti időszakban annak válságkezelő rátermettségét. A rendszerváltással a kelet-közép-európai régióban feltorlódozó ellentmondások a büntetés-végrehajtási szervezetek legitimációs válságát idézték elő, számos szomszédos államban véres börtönlázadások sorát robbantották ki. A bekövetkezett politikai-gazdasági fordulatra a hazai fogvatartotti állomány is sajátos módon reagált: úgy ítélték meg, hogy számukra a rendszerváltás csak akkor következik be, ha ügyükben új törvények alapján egy új igazságszolgáltatási rendszer dönt. Követeléseiknek már 1989-ben, majd 1990-ben és 1991-ben is hangot adtak. Budapesten, Sopronban és Pálhalmán étkezés- és munkamegtagadással, Miskolcon jelentős anyagi károkkal járó börtönlázadással, Vácott egy elítélt öngyilkosságával hívta fel a figyelmet az elítéltek követeléseire.¹⁹ Annak magyarázata, hogy hazánkban ekkor súlyosabb megrázkódtatásokkal, a köznyugalom megzavarásával járó rendkívüli események nem fordultak elő, a büntetés-végrehajtás személyi állományának megfontolt, türelmes, ugyanakkor határozott fellépésében, lényegében megfelelő felkészültségében, szakszerű munkavégzésében rejlett. Honi börtönügyünknek a több évtizedes válság kezelésében edzett „aranytartaléka”, a személyi állománynak az a hűséges, kemény magja, amely a nehéz időszakokban erején felül is képes teljesíteni.

A személyi állomány tagjainak többsége már a 70-es évektől a büntetés-végrehajtásnál fokozatosan kibontakozó humán tendenciák jegyében alakította szakmai irányultságát, így a rendszerváltáskor az elítéltekkel való kontaktus, a bánásmód kultúrája tekintetében nem volt számottevő elmaradásunk. Mégis, a legitimációs válság a személyi állomány egy része számára sem múlt el következmények nélkül, nőtt az elbizonytalanodás, a fásultság, a kiábrándulás. Ennek is szerepe volt abban, hogy felgyorsult a testülettől való elvándorlás. 1989-ben a személyi állomány 7%-a, 1990-ben 11, 1991-ben pedig már 12,5%-a távozott – többségük egészségügyi okokból.

Az igazságügyi vezetésnek a kormányzat számára 1992 februárjában készített előterjesztése jól érzékeltette a személyi állomány körüli anomáliákat. Az előterjesztés kiemelte, hogy a bv. szolgálat nem vonzó a fiatalok körében, e hivatás társadalmi elismertsége az átlagosnál alacsonyabb, anyagi-erkölcsi megbecsülése sem áll arányban a szakmai követelményekkel, amelyek jelentős fizikai és pszichikai megterheléssel járnak. A minisztérium azt is elismerte, hogy a hivatásos szolgálattal járó korábbi kedvezmények köre is leszűkülte.²⁰ A nagyarányú fluktuáció következtében a maradó állomány szolgálati terhei nőttek, a

¹⁸ A rendszerváltozás... i.m. 5. oldal

¹⁹ Uo. 6-7. oldal

²⁰ Előterjesztés a Kormány részére... i. m. 4-5. oldal

korlátozott költségvetés pedig a megnövekedett feladatellátás terheit nem volt képes kompenzálni.²¹ A rendszerváltozást követő években általánosan tapasztalható volt, hogy a személyi állomány tagjainak életkörülményei romlottak, egzisztenciális helyzete rosszabb lett, adósságai nőttek.

Egyfelől a költségvetési korlátokból fakadó takarékoság, másfelől a hatékony büntetés-végrehajtás fenntartása vetette fel 1991-ben a szervezet átalakításának, racionalizálásának igényét. Erre a megelőző évtized tapasztalatai ösztönöztek, de felvetődött a szervezet nyugati modell szerinti átszervezésének gondolata is. A tapasztalatok azt mutatták, hogy a szervezet horizontálisan túlságosan tagolt, hiányzik az egyes szervezeti egységek közötti összhang, a hatáskörök túlságosan centralizáltak (ezért szélesíteni tervezték az intézetek önállóságát).²² A nyugati országok szervezeti modelljeinek követése pedig a hazai szervezet „demilitarizálását” igényelte volna, ennek keretében az országos parancsnokság átalakítását olyan civil irányító szervvé, amely nem csupán a szabadságelvonással járó, hanem valamennyi szankció végrehajtásának központi irányítását látja el.²³ Ezen kívül a szervezeti reform a honi börtönügy személyzetéből fegyveres szolgálati állományban csak a biztonsági szolgálatra beosztottakat hagyta volna meg.

Az átszervezés 1991-ben megtörtént, azonban az elképzeléseknek csak egy részét, főleg a takarékosági szempontoknak megfelelő módosításokat hajtották végre. Ennek eredményeképpen az Országos Parancsnokság létszámát 30%-al (227 főről 161 főre), az intézetek vezetői szintjeinek és beosztásainak mintegy 40%-os csökkentését (261 főből 156 fő) látták el, új szervezeti egységként hozták létre a Központi Ellátó Intézetet és a Sajtóirodát. Az átszervezésnek figyelemre méltó intézkedése volt, hogy az intézetekben a fogvatartottak életének irányítását, ellenőrzését végző személyek egy szervezeti egységbe integrálódtak.²⁴ Az átszervezés nem tűzhet napirendre sem a tervezett „demilitarizálást”, sem a decentralizációt. Előbbi érzékenyen érintette volna a személyi állomány fegyveres státuszából fakadó privilégiumait, az utóbbi legfőbb akadálya pedig a szűkös költségvetés volt. Az intézetek tartós hiánygazdálkodása ugyanis szigorúan centralizált pénzügyi kontrollt igényelt, de az alulfinanszírozottságra vezethető vissza az a szakmában eluralkodott biztonsági szemlélet is, amelynek szükségszerű velejárójává vált a centrális rendvédelmi hierarchia kialakítása.

Összefoglalva: A politikai és gazdasági rendszer változása 1989-ben új reményeket ébresztett a büntetés-végrehajtás szakmai köreiből. A hazai büntető igazságszolgáltatásban egy európai orientációjú liberalizációs folyamat kezdődött, amelynek következtében a 90-es évek közepéig csökkent a fogvatartotti ráta. Ez lehetőséget kínált 1993-ban a büntetés-végrehajtási szabályozás harmonizálására, a nemzetközi kötelezettségeink és az Európa Tanács ajánlásai, különösen az 1987-es Európai Börtön szabályok adaptálásával. Sokat ígérő kísérletek indul-

²¹ Uo. 8. oldal

²² A rendszerváltozás... i. m. 9. oldal

²³ Vókó György: Javaslat a büntetés-végrehajtás... i. m. 8. oldal.

²⁴ A rendszerváltozás... i. m. 9. oldal

tak az európai alapelveknek – a normalizálás, a nyitottság és a felelősség elveinek – gyakorlati megvalósítására. Jelentős eredménynek tekinthető az a párbeszéd, amely a társadalmi közvélemény és a szakma között kialakult, elsősorban az írott és az elektronikus médiával való kedvező kapcsolat megteremtésével. Reményteljesen újjáéledtek azok az egyházi, karitatív és társadalmi szervezetek, amelyek az intézetek falain belül és azon kívül segítséget nyújtottak a büntetés-végrehajtás céljainak megvalósításában.

Már a 90-es évek elején azonban nyilvánvalóvá vált, hogy az új társadalmi rendszer költségvetési terhei és prioritásai nem teszik lehetővé a büntetés-végrehajtás materiális feltételeinek javítását, a 100-120 éves intézeti infrastruktúra modernizálását, a jelentős költségvetési többletterhet jelentő foglalkoztatás (munkáltatás) szélesebb körű korszerűsítését, a személyi állomány egzisztenciális feltételeinek javítását. A tartós szakmai válságot már-már művészi fokon kezelő börtönszemélyzet jóvoltából a társadalom köznyugalmát érintő, biztonságát veszélyeztető rendkívüli események nem történtek, de a szakma sajátos csapdája: ha súlyos események fordították volna ide a figyelmet, a támogatás sem maradt volna el.

Estók József

A magyar börtönügy arcképcsarnoka

Szemere Bertalan
(1812 – 1869)

*„Vizsgálni mindenütt azt kell mi ott,
s mindent ott, hol az legjelesebb;
saját honában s földében mindent.”¹*

(Szemere Bertalan)

Jogász, író, a reformkor politikai vezéregyéniségeinek egyik legszínesebb, legromantikusabb, egyben legtragikusabb sorsú személyisége. Már fiatalon a polgári átalakulásért küzdő politikusok táborának tagja, szerteágazó érdeklődésében jelentős szerepet kap a börtönügy helyzetének tanulmányozása, a fogházjavító mozgalom egyik élharcosa. 1848-ban az első felelős magyar kormány belügyminisztere, a Habsburg-ház trónfosztását követően a második magyar kormány miniszterelnöke és belügyminisztere.

Szemere Bertalan 1812. augusztus 27-én született a Borsod megyei Vatta községben. Az elszegényedett nemesi család négy gyermeke közül harmadikként látta meg a napvilágot. Apja, Szemere László (1772-1843) alig tizenhat éves, amikor katonának áll, részt vesz a Napóleon elleni háborúban, és komoly sikerként könyvelhető el, hogy a ranglétrán egészen az őrnagyi rendfokozatig küzdi fel magát. Feltehetően ez az előélete is hozzájárult ahhoz, hogy 1809-ben ő lett a borsodi nemesi felkelés parancsnoka.

Édesanyja, Karove Erzsébet határozottságáról, céltudatosságáról híres egyéniség, aki összetartotta a családot, és a nehéz anyagi körülményeik ellenére is mindent megtett azért, hogy a négy gyermek – Jenő, László, Bertalan és Mária – megfelelő neveltetését és taníttatását biztosítsa. Mindezek mellett vendégszerető házasszony.

¹ Utazás külföldön. Válogatás Szemere Bertalan nyugat-európai útinaplójából. Válogatta, szerkesztette, sajtó alá rendezte, a jegyzeteket és a szerkesztői utószót írta Steiner Ágota. Budapest, Helikon Kiadó, 1983.

Szemere Bertalan a betűvetés rejtjelmeivel szülőfalujában – a falu hasonló korú gyermekeivel együtt tanulva – ismerkedett meg. 1820-ban Sárospatakra került, ahol latin nyelvet és szónoklattant tanult. 1823-1825 között a miskolci evangélikus iskola diákja. 1826-tól Késmárkon tanul. A tanulmányainak következő helyszíne – 1827-1828 között – ismét Sárospatak, ahol 1828. szeptember 3-án *non togátus, publicus diák* lett, 1832-ben fejezte be tanulmányait, és jogi diplomát szerzett.

Szülei anyagi helyzete miatt sok nehézséggel, nélkülözéssel kellett megküzdnie, de ez nem tántorította el kitűzött céljainak elérésétől, hanem sokkal inkább ösztönözte a tanulásra. Legtöbbször a diáktársak könyveiből tanult, főtt ételt nagyon rendszertelenül evett, főleg kenyéren és gyümölcsön élt. *„Négy évig (1829–1832) nem volt téli felöltője [...], a költők verseit, a szótárakat, a stúdiumokat a jeges szántóföldeken vagy a szénás padokon tanulta, bele búva a szénába”* – jellemezte a fiatal Szemerét a kortárs és a jó barát, Csengery Antal.²

„Mivel ismerte a családi életben a szükség rettenetességeit, soha semmit nem kért szüleitől. Amit adtak, abból is mindig maradt. Sőt alig került ki iskoláiból, s a szülei házat és testőreit ő tartotta fenn. S nem viszonzhatóan tanuló-, később ifjútársainak szívességét, nem igen fogadott el másoktól valamit.” – írta Csengery.³

Ennek ellenére erre az időszakra Szemere Bertalan később mégis így emlékezett vissza: *„Soha oly meglegedett, oly boldog nem voltam, mint Patakon. Hiszen csendes tanulmányaimban itt ismerkedtem meg az ó- és újkor legnagyobb szellemeivel, itt kezdtem felfogni minden csodálatosságával a világot, itt tanultam meg szolgálni az emberiséget, itt gyúltam szerelmére a szabadságnak, itt szegődtem papjává a hazának, mint oltárnak... . Reggelenként a Páncél-hegyen én előbb zengtem Kölcsey Himnuszát, mint dalát a korán kelő pacsirta.”*⁴

Szemere Bertalan már kamaszkorától keményen, sokszor hajnalig tanult és dolgozott. Később, miniszteri ténykedésének időszakában szintén ezt az életritmust, életvitelt követte. Már fiatalon széles látókörű műveltséget szerzett, szinte minden szabadidejét a tanulásnak szentelte. Leírták róla többek között, hogy ő látogatta a legrendszeresebben a pataki iskola könyvtárát, és kölcsönözte a legtöbb könyvet.

Legendásan jó nyelvérzéssel áldotta meg a sors. Rövid idő alatt sajátította el a különböző idegen nyelveket, kitűnően beszélt olaszul, németül, angolul és a franciául, de nem állt távol tőle a latin nyelv sem. Rajong a zenéért, jól bánt a gitárral és a fuvalával.

Szemerének szinte folyamatosan volt a közösség összekovácsolására, mozgósítására valamilyen ötlete. Kezdeményező szerepet játszott a színjátszó körök, a diákfórumok, az iskolai egyletek szervezésében, létrehozásában. Ez irányú ténykedései rendkívül népszerűvé tették a diáktársak körében.

Első írásai Sárospatakon jelentek meg amiket a nagyobb publikum a Felső-Magyarországi Minerva című folyóiratból ismerhetett meg.

² Albert Gábor: Szemere Bertalan hazatérései. Kortárs, 2004. 11.

³ Uo.

⁴ Sipos István: Jövőt építő elődeink. Jeles személyek Sárospatak múltjából. Zempléni Múzsza, 2008. 3.

Kazinczy Ferencsel sárospataki iskolás éveitől kezdve, a fia – egyben Szemere diáktársa – Emil révén ismerkedik meg, akinek több idegen nyelvű szöveget is fordított. Szoros barátság fűzte Kazinczy Gáborhoz, Ormós Lászlóhoz, Szalay Lászlóhoz, Eötvös Józsefhez, Csengerey Antalhoz, Kölcsey Ferenchez, Pulszky Ferenchez, Lónyay Gáborhoz, a zempléni ellenzék vezéréhez, de rendszeresen megfordult Deák Ferenc házában is.

Szemere elismert „*tollforgatóként*” kitűnő verseket és prózát írt, de többen felismerték benne a közéleti, politikusi személyiségjegyeket, amiket talán Kölcsey fogalmazott meg a legplasztikusabban: „*tiszta, kellemes prózát ír, s van benne elég talentum, hogy literátorink közt egyszer akkor díszben tűnjön fel; de az én kinézéseim nem annyira azok, hogy ő literátor legyen, mint azok, hogy hivatalbeli. Ez a gyermek, ha minden meg nem csal, a polgári pályán nem utolsó jelenet lesz; s országunk mostani helyzetében én inkább ohajtom, hogy a megyéken, s országgyűléseinken előítéletlen, szabadelmű, merész lelkű, s nem ingó férfiak támadjanak, mint jó drámaírók.*”⁵

A jogi diploma megszerzését követően Szemere Bertalan visszatért szülőfalujába, majd Miskolcon a liberális reformpolitikus, Pálóczy László borsodi főszolgabíró mellett helyezkedett el jogászyakornoknak. Pálóczyval – aki a megye liberális ellenzékének követeként részt vesz az országgyűlésen – még ugyan ebben az évben Pozsonyba utazik, ahol nemcsak az ügyvédi vizsgát szerzi meg, hanem szoros kapcsolatokat épít ki az országgyűlési ifjúság tagjaival, követekkel, közéleti személyiségekkel, a Pozsonyi Magyar Társasággal.

Az ott töltött több mint egy év komoly hatással volt Szemere politikai nézeteinek alakulására is. „*Visszaemlékezései szerint itt, Pozsonyban esett át a pályaválasztás nehézségein. Iskolázottsága és eddigi ténykedése legalább annyira vonzották az irodalom, mint a közélet felé. Pozsonyban azonban ráébredt: ha a nemesség nem foglalkozik a haza dolgaival, a többi osztály nem teheti ezt, mert ki van zárva intézésükből.*”⁶

1834-ben, a sikeres ügyvédi vizsgát letételét követően – elsősorban anyagi okok miatt – visszaköltözik Pozsonyból a szüleihez Vattára, és Borsodban, a megyénél előbb gyakornokként helyezkedik el, majd 1834 decemberében a megye tiszteletbeli aljegyzőjévé nevezik ki.

1838-tól Borsod megyei táblabíró, majd 1841-től az egri járás főszolgabírája. 1843-ban megyei országgyűlési követ. 1846-tól Borsod megye másodalispánja, majd alispánja. Időközben – beváltva ígérését – tapasztalatok gyűjtése céljából beutazza az országot.

Az 1843–44-es országgyűlésen jegyzőként tevékenykedik, a feliratok, válaszok és a törvényjavaslatok megfogalmazásában megmutatja jogászai és írói képességét.

1847-ben a borsodi követválasztáson közfelkiáltással választják meg megyei követnek. A megyében több politikai, civil és kulturális egyesület létrehozója, szervezője, illetve vezetője. Így elnöke a Miskolci Casinónak, a Védegylet helyi csoportjának, az Olvasókörnek, a leégett színház újjáépítésére alakult társaságnak.

⁵ Kölcsey Ferenc levelezése. Válogatás. Sajtó alá rendezte: Szabó G. Zoltán. Gondolat Kiadó. Budapest, 1990. 177–178. – Idézi: Albert Gábor: Szemere Bertalan hazatérései. Kortárs, 2004. 11.

⁶ Erdődy Gábor – Hermann Róbert: Batthyány – Szemere. Pannonica Kiadó Kft., 2002.

Szemere Bertalan az 1848-as forradalom győzelme után a Batthyány-kormány belügyminisztere lett, fontos feladatai közé tartozott az új országgyűlés előkészítése, az 1848-as törvények életbeléptetése. Nevéhez kötődik a kormány hivatalos lapjának a „Közlöny”-nek a megjelentetése.

A Batthyány-kormány lemondásakor az egyedüli miniszter, aki nem mond le, hogy legyen miniszter, aki az új kormány kinevezését ellenjegyzí. 1848. október 1-én beválasztják az Országos honvédelmi Bizottmányba. 1848. május 2-a és augusztus 11-e között Kossuth Lajos mellett ő Magyarország miniszterelnöke és belügyminisztere – egészen a kormány lemondásáig.

Miniszterelnöki tevékenységéhez kötődik a statárium megszüntetése, a jobbagyfelszabadítás továbbfejlesztése, a nemzetiségi törvény elfogadása, amely a nemzetiségeknek – a világon elsőként – szabad nyelvhasználatot engedélyezett a közigazgatásban és az oktatásban.

* * *

Szemere Bertalannak a börtönüggyel kapcsolatos tevékenysége része annak a küzdelemnek, amit a feudális viszonyok felszámolásáért küzdő reformmozgalom képviselői egyebek mellett a fogházjavítás érdekében a zászlójukra tűztek.

A fogházjavítás ügyét felkaroló fiatal politikusok és liberális gondolkodók – így Szemere – elszántságát csak fokozták azok a tapasztalatok, amelyekre a nyugati, vagy a tengeren túli utazásaik során tettek szert.

Szemere Bertalant már egészen fiatal korábban foglalkoztatta egy külföldi utazás, „tanulmányút” gondolata – 1835-ben több barátja, rokona biztatására az útját tervezi.

Széchenyihez, Bölönihez és még jó néhány „utazó társához” hasonlóan körbeutazta Nyugat-Európát – csak ő rokoni támogatással –, hogy a gyakorlatban tanulmányozza a miénknél fejlettebb országok demokratikus intézményrendszereinek működését.

Utazásának első, egyik legfontosabb tapasztalata volt, hogy Magyarország jóval elmaradottabb Európa nyugati feléhez képest, illetve az országról a külföldön kialakult kép nagyon hiányos, sok esetben elóitéletes is.

Tapasztalatait – megfogadva Kazinczy Ferenc tanácsát – naplójában rögzítette, amit „Utazás külföldön” című, 1840-ben kiadott könyvében tett közzé. A mű jelentősebb része túlélte a cenzúra által támasztott megpróbáltatásokat, 2 400 példányban jelent meg, és rövid idő alatt elfogyott. Az „Utazás külföldön” olvasott és keresett könyv volt a reformokért, a polgári átalakulásért küzdő politikusok és a forrongó ifjúság körében. A tanulmányt a hazai tudós-társadalom is elismeréssel fogadta, melynek eredményeként Szemerét 1840. szeptember 5-én az Akadémia levelező tagjává választottak. 1845-ben megjelent a mű második, bővített kiadása, ebbe már belekerült mindaz, ami az első kiadásból cenzori utasításra kimaradt.

A könyv közérthetően, olykor romantikus fordulatok alkalmazásával ismerteti meg olvasójával a Szemere által meglátogatott országok politikai és társadalmi intézményrendszerét. A téma iránt érdeklődő képet kaphat – többek között – az angol, francia parlamenti életről, a törvényhozás folyamatáról, megismerkedhet a német nevelés ügyével, a meglátogatott országok polgárainak hétköznapi életével, az egyes országok nemzetközi hírű rendezvényeivel, jelentősebb társadalmi eseményeivel. A művészet iránt érdeklődők bepillantást nyerhetnek a színházi életbe, információt kaphattak a kor híres gyűjteményeiről, képet kaphatnak az alkalmazott építészeti megoldásokról. Megismerheti az olvasó néhány ország biztosítási, pénz-, föld- és birtokviszonyait, az ipar, a tudomány és a technikai fejlődés helyzetét, a léghajózás, a vasút, a gázvilágítás és a hajózás fejlődésének eredményeit.

Szemere Bertalan a börtönügy helyzetét több, általa meglátogatott országban tanulmányozta, utazása során felkereste korának legmodernebbnek tartott börtöneit. *„Megfordult Párizs, London, Edinburgh, Glasgow fegyházaiban, járt a korszerű porosz fegyintézetekben. Bár börtönügyi élményeinek leírása, büntetés-végrehajtást illető fejtegetései a két kötetes mű elenyésző részét képezik, a fogházjavítás hívei és a börtönügyi tudományosság mindmáig fő forrásuknak tekintik a munkát.”*⁷

Szemere a tanulmányában az angol börtönviszonyok ismertetését a magyarországi helyzet rövid, de háborzongatóan valóságos körülményeinek bemutatásával kezdi. Leírásában a rabok földalatti vermekben, melyek padozata rothadó szalmával van letakarva, bűzös közös helyiségben, ápolatlanul, szakadt, koszos ruhában – kis alapterületen nagy létszámban összezárva – sínylődnék együtt, az elvetemült gonosztevők a még ítélet nélküliekkel, a gyermek- és fiatakorúakkal, a betegek az egészségesekkel és a tébolyodott elmebetegekkel. ami egyben melegágya a bűnözővé válásnak.

Magyarországon – ellentétben Európa nyugati felével – abban az időszakban változatlanul továbbéltek a feudális börtönviszonyok.

Szemere több angliai börtönt megnézve, látta azok zsúfoltságát, illetve érzékelte azt is, hogy emiatt a magány- és a hallgatórendszer nem tud tisztán működni, sok esetben a kettő keveredik egymással. Ez a tapasztalat egyben lehetővé is tette számára mindkét rendszer alapos megismerését.

Itt ragadta meg figyelmét, illetve itt kötelezte el magát a magányrendszer mellett. Személyes benyomásokat szerzett többek között a Bentham-féle edinburghi intézet mindennapi életéről, ahol a zárkák egy félköríves épületben helyezkednek el.

Glasgowban elégedetten nyugtázta, hogy – ellentétben más angol intézetekkel, ahol folyamatos a túlszűfoltóság – Nagy-Britanniában egyedül itt működött kristálytiszta az Amerikából átvett magányrendszer.

⁷ Mezey Barna: A polgári börtönügyi tudományosság a XIX-XX. század Magyarországon. In: A magyar börtönügy kutatásának alapjai. (Szerk. Bódiné Beliznai Kinga, Mezey Barna.) Budapest, ELTE Állam és Jogtudományi Kara, Magyar Állam-és Jогtörténeti Tanszéke, 1997. (Jогtörténeti értekezések, 20.) 20. old.

Párizsban több mint tíz tömlöcöt és zárt intézményt látogatott meg; „lelkesen üdvözölte, hogy vannak olyan intézetek (a vádlottak házai), »melyekben a még el nem ítélték tartatnak, s újabb törvények által nem tömlöcznek, mert ez becstelentető név, hanem csak 'házaknak' neveztetnek.«”⁸

Szemere Poroszországban elsősorban a fiatalkorúak büntetőintézteit tanulmányozta. A következőképpen számol egy „több funkciójú” börtönben tett látogatásáról: „A magánalapítású intézet kettős funkcióval működött: javítóintézetként a 6-16 éves »vásott« gyermekek részére, fenyítő házként azon bűncselekményekért elítélt fiatalkorúak számára. Olyan fiatalkorúakat zártak ide, akiket egyébként fegyházba, börtönbe kellett volna utalni, de ide kerültek, »hogya a fegyházakban megrögzött gonoszok által el ne rontassanak.«”⁹ Az intézetben töltött idő alatt a fiatalkorúak feszes napirend szerint éltek, ennek keretében napi négy órát tanultak, illetve hat órát dolgoztak. Az alap- vagy általános ismeretek elsajátítása mellett a szabadulásukig valamilyen szakmában jártasságot szereztek, és az erről szóló bizonyítvánnyal a kezükben léphettek ki az intézet kapuján.

Szemere Bertalan börtönügyi ténykedéséhez tartozik, hogy Szemerét 1838. június 11-én – Eötvös Józseffel együtt – a Borsod megye által létrehozott tömlöcügyi küldöttségbe póttagnak választják meg. A megválasztásukat követő időszak lázas munkálkodással telt el, az év végére külön-külön elkészítettek egy tanulmányt a megye által felépítésre tervezett új fogház megvalósításához.

Mindkettőjük dolgozatában érzékelhető volt a külföldi utazásaik, illetve a „világot járt” magyarok, elsősorban Bölöni Farkas Sándor amerikai útjának tapasztalata a börtönrendszerekkel kapcsolatban. Eötvös a hallgató (tehát a rabok közti kommunikációt megtiltó), míg Szemere a magány (azaz a rabok egymástól történő teljes elkülönítésével járó) rendszer mellett tette le a voksát, és annak megfelelően készítette el dolgozatát.

A börtönügyi választmány az értékelés során Szemere munkáját tette az első helyre. A tanulmány a nyomdatechnikai munkákat követően Kassán jelent meg. Szemerének ez a műve és a börtönügyi választmányban kifejtett tevékenysége nagy elismertséget hozott, melynek eredményeként beválasztották a megyében működő minden fontosabb bizottságba.

A tervezett fogház felépítésére sajnálatos módon – több kezdeményezéshez hasonlóan – nem került sor. Szakirodalmi szempontból azonban mind a két dolgozat a kor kiemelkedő börtönügyi publikációi közzé sorolandó. Ezek és más tanulmányok is jelentős hatást jelentettek a XIX. század végén megindult börtönépítési hullám terveihez.

Szemerét doppingolta művének sikere, bízott tervének megvalósulásában, ezért 1841-ben úgy tervezte, hogy az ország valamennyi tömlöcét végiglátogatja, egyben feltérképezi a megyék bűnügyi helyzetét, és egy ún. „erkölcs-statisztikai” munkát készít – „valószínűleg a tervezett büntetőjogi reformhoz.”¹⁰

⁸ Uo.

⁹ Uo.

¹⁰ Erdődy Gábor – Hermann Róbert: Batthyány – Szemere. Pannonica Kiadó Kft., 2002.

A megyékben lévő börtönök látogatása, illetve a külföldi pozitív tapasztalatok arra ösztönözték, hogy próbáljon valamilyen eredmény elérni – ha csak lokálisan is – a börtönviszonyok javítása terén. Ez irányú erőfeszítéseinek kézzelfogható eredménye volt 1844-ben, hogy kieszközölte: Mezőkövesden és Mezőkeresztesen a vizsgálati fogságban lévők és az enyhébb bűncselekmények miatt elítéltek részére külön cellákat építsenek.

A MTA 1839-ben pályázatot írt ki: „*Határoztassék meg a büntetés értelme és célja; adassanak elő annak biztos elvei, s ezekhez alkalmazható nemei; fejtessék meg, található-e helyet köztük a halálbüntetés, és mely esetekben, miképpen és mily sikerrel gyakoroltatott ez a régi és újabb népeknél, különösen hazánkban.*”¹¹

A felhívásra Szemere is benyújtotta pályaművét, „*A büntetésről, s különösből a halálbüntetésről*” címmel. A pályamű elnyerte a bíráló bizottság jutalmát. Szemere munkája öt fejezetben teszi közkincsé „*a szerző külföldi tapasztalatainak, gazdag olvasottságának és hazai kutatóútjának az eredményeit [...], következtetése a halálbüntetéssel kapcsolatban egyértelmű: a halálbüntetés nem felel meg a büntetésekkel kapcsolatos igazságossági és társadalmi kívánatoknak.*”¹²

Szemere Bertalan a világosi fegyverletételig teljes odaadással intézi a kormányzati ügyeket, kitart a szabadságharc ügye és eszméje mellett. A fegyverletétel után ő és Batthyány Kázmér külügyminiszter az, akik az orosz vezérkarral próbálnak tárgyalni, de ez a kezdeményezésük kudarcba fullad. Menekülnie kell, Törökországon és Görögországon át Franciaországba emigrál, és Párizsban telepedik le. Menekülése közben a gondjaira bízott Szent Koronát és a koronázási ékszereket 1849. augusztus 23-án Orsovánál elásatta.

Párizsban – felesége kimenekített vagyonából – nagyon szerény anyagi körülmények között élt a családjával. A megélhetési körülményeinek javítása érdekében a vers és prózáírás mellett Angliában a magyar bor népszerűsítése és az export növelése érdekében tevékenykedik.

1851-ben távollétében (*in contumaciam*) halálra ítélték.

1865-ben felesége és befolyásos barátai segítségével amnesztiát kért, és kapott, de már gyógyíthatatlan beteg, amikor az imádott magyar földre lép. Az egyre gyakoribbá és súlyosabbá váló a dührohamai miatt kórházi ellátásra szorult, de az elhatalmasodó kórt visszafordítani nem lehetett, 1869. január 6-án a Schwartzter-féle elmegyógyintézetben hunyt el. Budán temették el, de 1871. május 1-jén Miskolcra szállították, és az avasi templom temetőjében helyezték örök nyugalomra hamvait.

Szülőfaluján és a második otthonának számító Miskolc városán kívül az országban több közintézmény, közterület és köztéri alkotás viseli a nevét, illetve a *Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság* őrzi az első független magyar kormány miniszterelnökének az emlékét.

¹¹ Uo.

¹² Uo.

A Szemere Bertalant ábrázoló festmény fotója a Wikipédia szabad enciklopédiából való.
A síremlékről készült fényképfelvétel Miskolc város avasi temetőjének fotója.

Irodalom

Albert Gábor: *Szemere Bertalan hazatérései*. Kortárs, 2004. 11.

Erdődy Gábor – Hermann Róbert: *Batthyány – Szemere*. Pannonica Kiadó Kft., 2002.

Magyar Életrajzi Lexikon 1000-1990. Javított, átdolgozott kiadás. Főszerkesztő: Kenyeres Ágnes.
HTML változat: Magyar Elektronikus Könyvtár.

Mezey Barna: A polgári büntetőjogi tudományosság a XIX-XX. század Magyarországon. In: A magyar büntetőjogi kutatásának alapjai. (Szerk. Bódiné Beliznai Kinga, Mezey Barna.) Budapest, ELTE Állam és Jogtudományi Kara, Magyar Állam-és Jogtörténeti Tanszéke, 1997. (Jogtörténeti értekezések, 20.)

Sipos István: Jövőt építő elődeink. Jeles személyek Sárospatak múltjából. Zempléni Múzsza, 2008. 3.

Szemere Bertalan: Terve egy építendő javító-fogháznak a magány-rendszer elvei szerint. Kassa, 1838.
Werfer Károly Könyvnyomó Intézete.

Szemere Bertalan: A büntetésről s különösebben a halálbüntetésről. Koszorúzott pályamunka. Buda 1841. A Magyar Kir. Egyetem betűivel.

Szinnyei József: Szemere Bertalan. Magyar írók élete és munkái. –
mek.niif.hu/03600/03630/html/sz/sz26153.htm

Utazás külföldön. Válogatás Szemere Bertalan nyugat-európai útinaplójából. Válogatta, szerkesztette, sajtó alá rendezte, a jegyzeteket és a szerkesztői utószót írta Steiner Ágota. Budapest, Helikon Kiadó, 1983.

Vatta Község honlapja

Wikipédia: Szemere Bertalan

Király Zoé Adrienn

Az Egyesült Államok kriminálpolitikája és az amerikai supermax börtönök

Az Egyesült Államok kriminálpolitikájának alaptendenciái

Az Egyesült Államok büntető igazságszolgáltatási politikájának szigorodása az amerikai börtönpopuláció példátlan mértékű felduzzadásához vezetett az elmúlt négy évtizedben. Bár az Egyesült Államok lakossága csak a világ népességének 5%-át teszi ki, mégis a Föld börtönpopulációjának 25%-a az USA fogvatartási létesítményeiben él. Jelenleg 2.3 millió fogvatartott tölti büntetését, ez hat-szor több, mint a Nagy-Britanniában bebörtönzöttek száma. Ha figyelembe vesszük az előzetes letartóztatásban lévő, valamint a szabadlábra helyezett személyeket is, akkor 7 millióra emelkedik azok száma, akik jelen pillanatban valamilyen formában a büntető igazságszolgáltatás felügyelete alatt állnak.¹

A megdöbbentően magas fogvatartotti létszámhoz vezető bebörtönzési konjunktúra alapját a hetvenes évek kemény kormányzati fellépést ígérő, a bűnözőket mint a társadalom rákos sejtjeinek elkülönítését ígérő politikája (Tough on Crime) teremtette meg.

Ez a tendencia a nyolcvanas években is folytatódott, amikor Reagan elnök harcot hirdetett a drogok ellen (War on Drugs). Ekkor a republikánus retorika hozadékaként, főként a korszak slágerdrogját használó, többségében afroamerikai krekkszívók – a kokain kémiai mutációját füst alakban fogyasztók – kerültek a büntetőintézetekbe. A krekkszívók, az etnikumok drogjának számít az Egyesült Államokban, mert jóval olcsóbb, mint a kokain, melyet főleg a felső középosztálybeliek engedhetnek meg maguknak. „1998-ban a nem erőszakos vétségekért elítéltek és lecsukottak száma [...] elérte a szimbolikusnak tekinthető egymilliót.”² Számokban mindez azt jelenti, hogy 1973 és 1993 között 332%-kal nőtt a bebörtönzöttek és 200%-kal a 100 000 lakosra jutó fegyencek száma.³

A kilencvenes évekre az amerikai kriminológusok felismerték, hogy a bűnelkövetőkkel kapcsolatban új diskurzus formálódik, amely a rehabilitáció és a társadalomba való visszailleszkedést segítő programok helyett a fenytítésre és az elrettentésre helyezi a hangsúlyt. Feely és Simon új pönológiának nevezte a jelen-

¹ Vicini, James: The US has the most prisoners of the world . December 9, 2006. Reuters – <http://www.commondreams.org/headlines06/1209-01.htm>

² Wacquant, Loïc: A nyomor börtönei. A zéró tolerancia világméretű terjedése. Budapest, Helikon Kiadó, 2001. 74. oldal

³ Pizarro, Jesenia – . Stenius, Vanja M. K.: Supermax prisons: their rise, current practices, and the effects on inmates. The Prison Journal, Vol. 84, No. 2, June 2004. 248. oldal – <http://supermaxed.com/NewSupermaxMaterials/Supermax-Rise-Errect.pdf>

séget, Garland a kontroll kultúrájaként azonosította a folyamatot, a legújabb kutatások pedig nemes egyszerűséggel börtönállamisággént aposztrofálják az Egyesült Államokban kialakult helyzetet.⁴

Mindeközben az egyre kemény vonalasabbá váló büntetőpolitikát számos társadalmi folyamat is erősítette. Egyrészt az áldozatok jogaiért harcoló civil szervezetek lobbyja egyre keményebb ítéletek kiszabásáért harcolt, másrészt törvénybe iktatták, hogy a büntetőügyekben eljáró bíróságoknak kötelező jelleggel ki kell szabniuk az adott bűncselekményekért járó letöltendő szabadságvesztés legalább felét. Ez az úgynevezett mandatory sentencing, vagyis a középmérték használatának elve.

Ehhez a két folyamathoz kapcsolódott a három csapás törvény (three strikes law), amely szerint tényleges életfogytiglani szabadságvesztéssel sújthatók azon bűnelkövetők, akik három különböző alkalommal követnek el súlyos bűncselekményt.

Szintén a kilencvenes évek közepén került a figyelem középpontjába a zéró tolerancia alkalmazásának lehetősége Amerika nagyvárosaiban. New Yorkban Rudolph Giuliani polgármester a törvény teljes szigorával való fellépést és az utcák megtisztítását ígerte a csövesektől, drogosoktól, a kéregető, mosdatlan hajléktalanoktól. A zéró tolerancia elvi alapvetéseit a Wilson–Kelling-féle elmélet alkotta meg, a két konzervatív kriminológus, James Q. Wilson és George Kelling 1982-ben az Atlantic Monthly című lapban tette közzé az úgynevezett „betört ablak elméletet” „„»Elméletük« azt a népi mondást adaptálja, mely szerint »ha ma hazudsz, holnap lopsz«: azt állítja, hogy csak a mindennapos, apró rendbontások elleni kitartó harc árán lehet visszaszorítani a súlyosabb bűncselekményeket.”⁵ A szociálpolitikai intézkedések helyett a városvezetés a büntetőpolitika eszközeivel kívánta a helyzetet normalizálni. „»Mi itt New Yorkban tudjuk, hol az ellenség« – jelentette ki Bratton⁶[...] Az ellenség: a »squeegee men«, vagyis azok a hajléktalanok, akik az utcai lámpáknál megszólítják az autóvezetőket és némi aprópénzért cserébe felajánlják nekik az ablakok lemosását [...] ellenség a kicsiben dolgozó kábítószer-kereskedő, a prostituált, a koldus, a csavaró és a graffitigyártó.”⁷

A város élhetőbbé tételét célzó intézkedések alapvetően stigmatizálták a társadalom legkiszolgáltatottabb tagjait, azonosítva őket a bűnözéssel. A kriminalizációs hullám eredményeképpen jórészt a gazdaságilag hátrányos helyzetben lévő, színes bőrűekkel és latino bevándorlókkal teltek meg a büntetőin-

⁴ Baldry, Eileen et al: *Imprisoning rationalities From the selected works of Alex Steel*. 2. oldal - http://works.bepress.com/cgi/viewcontent.cgi?article=1021&context=alex_steel

⁵ Wacquant, Loïc i. m. 20. oldal

⁶ William Bratton, New York rendőrkapitánya a kilencvenes években.

⁷ Wacquant, Loïc i. m. 21. oldal

tézetek. Az Egyesült Államok megyei börtöneiben „tízből hat elítélt fekete vagy latin-amerikai; kevesebb, mint felük dolgozott teljes idős állásban, amikor elítélték, és kétharmaduk olyan családból származik, amelynek jövedelme nem éri el a »létminimum felét«.”⁸ A szociális védelem (safety net) elégtelenségét kompenzáló, megerősítették a büntetőhálót (dragnet), amelyet főként a szociálisan lecsúszott rétegek köré, helyesebben inkább fölé feszítettek ki. Míg a szociális háló lehetőséget teremt használójának, hogy javítson életkörülményein, a büntetőháló megakadályozza az elítélteket, hogy kitörjenek azon körülmények közül, amelybe beleszülettek. A szociális állam elsorvadását „a büntető állam hipertrófiája kíséri: az egyik nyomorúsága és fokozatos eltűnése szükségszerűen a másik kifejlődésével [...] jár együtt”.⁹

Loïc Wacquant francia kriminológus – a büntetőpolitika szociális és gazdasági dimenziójára helyezve a hangsúlyt – a „nyomor börtöneinek” nevezi az Egyesült Államok büntetőrendszerének átalakulása következtében létrejött büntetés-végrehajtási intézeteket, és kialakulásuk okaként öt alaptendenciát jelöl meg.

Az első a rendszer vertikális kiterjedése, vagyis, hogy a bebörtönzöttek száma rohamosan emelkedett az amerikai büntetőrendszer mindhárom szintjén: a városi és a megyei börtönökben, az ötven állam gyűjtőfogházzaiban és a szövetségi fegyházakban.¹⁰

A második a büntetőháló horizontális kiterjesztése, amely a már említett létszámbeli növekedést eredményezte. Jelenleg, 2011 tavaszán az Egyesült Államokban 743 elítélt jut 100.000 lakosra.¹¹

A harmadik alaptendencia, hogy a „szövetségi és helyi közigazgatáson belül a büntetéssel foglalkozó szektor látványosan megnő [...] 1979 és 1990 között az államok börtönkiadásai a működtetésben 325%-kal, az építkezésben pedig 612%-kal növekedtek – azaz háromszor gyorsabban, mint a szövetségi katonai kiadások, melyek pedig mind Ronald Reagan, mind George Bush elnöksége alatt kivételes elbánásban részesültek.”¹²

A negyedik jelenség, amely a börtönállam kiépülését jelzi: a börtönipar privatizálódása. Nyilvánvaló, hogy az elítéltek exponenciálisan emelkedő létszáma privatizációs folyamatokat indukál, vagyis megjelennek a magántőke bevonásával fenntartott büntetés-végrehajtási intézetek, mert az állam nem képes a meg-növekedett igényeket ellátni.

⁸ I. m. 74. oldal

⁹ I. m. 70-71. oldal

¹⁰ I. m. 71. oldal

¹¹ Porter, Nicole D.: *The State of Sentencing 2010. Developments in Policy and Practice*. 2011 February. The Sentencing Project. Research and Advocacy for Reform. 3. oldal – <http://sentencingproject.org/doc/publications/publications/Final%20State%20of%20the%20Sentencing%202010.pdf>

¹² Wacquant, Loïc i. m. 78. oldal

Az Egyesült államok büntetőintézeteinek főbb jellemzői 2000 és 2005 között¹³

	Az elítéltek száma (A számadatok ezer főben - ,000 - értendő)		
	2000-ben	2005-ben	Változások
Állami Intézetek			
Hagyományos intézetek	1, 107	1,185	7%
Közösségi, alternatív büntetési formákat megvalósító intézetek	297	221	26%
Magánbörtönök			
Hagyományos intézetek	101	107	6%
Közösségi, alternatív büntetési formákat megvalósító intézet	163	308	89%
Ítélethozatali szint			
Tagállami szint	1, 584	1, 719	9%
Szövetségi szint	84	102	21%
Méret			
Kevesebb mint 500 fő	860	946	10%
500 - 999 fő	305	304	0%
1000 - 2 499 fő	438	495	13%
2 500 vagy több fő	65	76	15%
Biztonsági fokozat			
Maximális	332	372	12%
Közepes	522	480	8%
Alacsony	814	969	19%

A táblázat számait elemezve látható, hogy privát intézetekben helyezik el a fogvatartottak körülbelül 10%-át. A magánbörtönökben való fogvatartást támogató szakemberek, valamint az üzleti befektetők azzal érvelnek, hogy hatékonyabban és gazdaságosabban költik el az adóforrásokat, mint az állami szektor képviselői. A privatizációs folyamatok ellenzői főként az alkotmányos megalapozottság hiányát róják fel, véleményük szerint az állami büntetőhatalomnak az állam szervein keresztül kell manifesztálnia, és azt nem szabad átadni olyan szervezeteknek, amelyeknek célja a profitszerzés. Egy dolog leszögezhető: börtönöket építeni óriási üzlet. A legnagyobb társaságokat, mint például a Correction Corporation of America, a Correction Services Corporation, a Securicor vagy a Wackenhut már a kilencvenes évek óta jegyzik a tőzsdén, és a kétezres évekre a 4 milliárdos börtönfinanszírozási piac meghatározó, domináns szereplőivé váltak.¹⁴

¹³ Stephan, James J.: Census of State and Federal Correctional Facilities, 2005. October 2008, NCJ 222182. 2.oldal - <http://bjs.ojp.usdoj.gov/content/pub/pdf/csfcf05.pdf> - Az Igazságügyi Statisztikai Hivatal (Bureau of Justice Statistics - BJS) 5 évente végez összegző jelentést a büntetőintézetekről, a dolgozat megírásának idején a 2010-es adatokat még nem dolgozták fel.

¹⁴ Wacquant, Loïc i. m. 83. oldal

Wacquant ötödik alaptendenciaként a pozitív diszkrimináció, vagyis a megerősítő politikai intézkedések (affirmative action) a kilencvenes években bekövetkezett hanyatlását jelöli meg. A kormányzat által elindított programok lényege, hogy csökkentsék a faji aránytalanságokat és a közjavakhoz való hozzáférés kiegyenlítésével megteremtsék a felzárkózás lehetőségét az etnicitásukhoz tartozó fiatalok számára. Sajnos, amennyiben a börtönök lakóit rasszok alapján elemezzük, nyilvánvaló, hogy az intézkedések nem érték el a céljukat. 2009-es adatok alapján hatszor annyi fekete, és kétszer annyi spanyol ajkú férfi ült börtönben, mint fehér, vagyis amíg 708 fehér elítélt jutott 100 000 lakosra, addig 4 749 afroamerikai és 1 822 latino származású egyén kerül rácsok mögé¹⁵.

Az elmúlt évtizedek alaptendenciái a rendszer fenntarthatatlanságához vezettek. Ezt még a börtönügyi kérdésekben punitívabb irányvonalat képviselő republikánus kormányzat is felismerte, és ennek eredményeképpen a leköszönő George W. Bush aláírta a Második Esély Törvényt (Second Chance Act), ezzel is megteremtve annak lehetőségét, hogy csökkenjen a nyomás a 110%-os telítettségi rátával működő börtönrendszeren.¹⁶ Egyelőre vitatott, hogy a fenti törvénynek köszönhető-e az évtizedek óta tartó exponenciális növekedés megtorpanása, de tény, hogy az Igazságügyi Statisztikai Hivatal (Bureau of Justice Statistics – BJS) szerint 2009-ben félszázalékos csökkenés volt tapasztalható a fogvatartottak számában mind a helyi (tagállami), mind a szövetségi börtönök szintjén, és erre 1972 óta nem volt példa az Egyesült Államokban.¹⁷

Tavaly több tagállam is bevezetett számos olyan intézkedést, amellyel csökkenteni kívánták a büntetés-végrehajtási intézetek túlszűfoltóságát. Kalifornia engedélyezte az orvosi indokú szabadlábra helyezést azon elítéltek számára, akik tartós egészségkárosodást szenvednek, és dekriminalizálta a marihuána-birtoklás egyes, a fogyasztókkal kapcsolatos szabályait. Hasonló enyhítő szabályt hoztak Luisianában is. Tennessee állam engedélyezte a középértékűtől való eltérést a lopásokkal kapcsolatos ítélethozatalkor. Illinois állam a vagyon elleni bűncselekmények tényállásában megemelte a bűncselekménnyé minősítő pénzügyi küszöböt, közvetetten ezzel is redukálva a potenciálisan börtönbe kerülők számát. Pennsylvania és Rhode Island könnyítette a szabadlábra-helyezési szabályokon, Új Mexikó állam pedig megszüntette a volt elítéltekre vonatkozó azon szabályozást, amely szerint jelezniük kellett büntetett előéletüket a közmunkaprogramok jelentkezési lapján (Ban the Box policy). A tagállam kormányzatának álláspontja szerint ez a kötelezettség szinte lehetetlenné tette a frissen szabadult személyek számára, hogy szabadulásuk után tisztességes munkához jussanak, így nagyobb esélye volt a visszaesésüknek.¹⁸

¹⁵ West, Heather C.: Prison inmates at midyear 2009. Bureau of Justice Statistics. 2010 June 23, NCJ 230113 –<http://bjs.ojp.usdoj.gov/content/pub/pdf/pim09st.pdf>

¹⁶ http://www.upi.com/Top_News/2008/04/09/Bush-signs-prisoners-Second-Chance-act/UPI-14341207778165/

¹⁷ West, Heather C. i. m.

¹⁸ Porter, Nicole D. i. m. 5. oldal

Mindezek az intézkedések azonban csak enyhíteni tudják a nyomást a túlterhelt büntetés-végrehajtási intézeteken. Amennyiben az elítéltek száma a jövőben nem növekszik, csak stagnál, akkor is szembe kell nézniük a zsúfoltság teremtette problémákkal, legfőképpen azzal, hogy miként előzik meg az erőszakos cselekményeket és tartják fenn a rendet.

A biztonsági kockázatok kezelésének új formája: a szupermax

Biztonsági szempontból három kategóriába sorolhatók az amerikai börtönök. Beszélhetünk maximális, közepes és alacsony biztonsági fokozatú büntetés-végrehajtási intézetekről. Jelenleg az Egyesült Államokban fogva tartott elítéltek egyötöde tölti büntetését maximális biztonsági fokozatú börtönben. Emellett egynegyedük a közepes, több mint felük pedig a minimális őrzési követelményeket támaztító intézetekben szabadulását.¹⁹ A lesgigorúbb rezsimmel rendelkező, „szupermaximális” biztonságra törekvő intézetek a szupermaxok, amelyek feladatául a börtönpopuláció rebelliseinek megzabolázását tűzték ki. Az Egyesült Államok börtöneinek az a fő biztonsági elve, hogy a kezelhetetlen személyeket nem szétszórják az rendszeren belül, hanem egy helyre koncentrálják őket.²⁰

A zsúfoltság által generált erőszakos cselekmények elkövetőinek elkülönítésére az enyhébb rezsimú intézetekben is létrehozta olyan egységeket, amelyekben a szupermaxokra jellemző szabályok az irányadók. Ezeket kontroll-egységeknek (CU – control units), erőszakot meggátló egységeknek (VCU – violence control units), esetleg különleges elbánást biztosító egységeknek (SHU – special housing units) nevezik.²¹

Az amerikai National Institute of Correction nevű szervezet definíciója szerint a szupermax olyan magánzárkák rendszerére épülő büntetés-végrehajtási intézet, amelyben a korábbi fogvatartása alatt erőszakos és rendbontó magatartást tanúsító elítéltet a nap 23 órájában megfigyelik, és a külvilággal való érintkezés lehetőségét a minimálisra csökkentik.²²

„Tizenegy éve nem fogtam senkivel kezét. Semmilyen kontaktus nem engedélyezett” – mondta az Illinois állambeli Tamms börtönének speciális részlegében büntetését töltő Alfonso Rosario.²³ A szupermax acélláiban fogvatartottak nem dolgozhatnak, nem vehetnek részt a közösségi rekreációs tevékenységekben. Totális felügyeletüket automatizált cellaajtók és hangosbeszélőn keresztül kommunikáló börtönőrök tartják fenn. „A legrosszabb

¹⁹ Stephan, James J. i. m. 3. oldal

²⁰ Riveland, Chase: Supermax prisons: overview and general considerations. January 1999. 7.oldal – <http://nicic.gov/Library/Files/014937.pdf>

²¹ Shaylor, Cassandra: It's like living in a black hole: women of color and solitary confinement in the prison industrial complex New England Journal on Criminal and Civil Confinement, Summer 1998. 2.oldal – <http://bermudaradical.files.wordpress.com/2010/12/its-like-living-in-a-black-hole-women-of-color-and-solitary-confinement-in-the-prison-industrial-complex.pdf>

²² Mears, Daniel P.: Evaluating the effectiveness of the supermax prisons. January 2006. 4.oldal – <http://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/211971.pdf>

²³ Marx, Gary: A look inside Illinois' only supermax prison. February 27, 2009. – <http://www.chicagotribune.com/news/local/chi-tamms-27feb27,0,1641824.story>

a teljes magány. Nem telefonáltam és nem fogadhattam látogatót öt éve. Úgy érzi az ember, mintha élve eltemették volna” – mesélte el tapasztalatait egy másik illinoisi elítélt, Tyron Dorn, akit autósrablásért szintén a Tammsban tölti büntetését.²⁴

Angela Tucker, egy 54 éves afroamerikai nő hasonlóan embertelen körülmények között töltötte büntetését. Egy reggelen Angela arra ébredt a cellája sarkában, hogy kontrollálhatatlanul remeg a teste és képtelen lélegezni. A középkorú nőnek magas a vérnyomása, asztmás és cukorbeteg. Az elmúlt hat hónapot a hideg és sötét cellájában töltötte, és most érezte, elérte fizikai és lelki tűrőképességének határait. Segítségért kiáltott, de az őrök nem voltak hajlandók válaszolni. Néhány óra múlva pucérra vetkőztetve megmotozták, majd elvitték zuhanyozni. Amikor visszavitték a cellájához, megtagadta, hogy belépjen rajta, és elkezdett könyörögni, hogy helyezték el egy tágasabb helyiségbe, egy másik cellába, ahol társa lehetne egy másik elítélt. Próbálta elmagyarázni, hogy rosszul érzi magát, mert klausztrófiája miatt biztos, hogy veszélyesen megemelkedett a vérnyomása és a vércukorszintje. Ekkora már őrök sokasága vette körül a nőt, és megfenyegették, hogy gumilövedékkel lelövik, ha nem megy be a cellájába. A nő engedelmeskedett, de ragaszkodott hozzá, hogy felvegyék az orvosi vizitlistára. Néhány nappal később az orvos meglátogatta, és Prozacot, valamint Buspar nyugtatókat írt fel Angelának, hogy enyhítsék a „pánikrohamait”. Komolyabb egészségügyi problémáit azonban sem akkor, sem a jövőben nem kezelték, és büntetését továbbra is magánzárkájában kellett töltenie. Angela – aki az életének elmúlt tizenöt évét inkább a börtön falain belül, mint kívül töltötte – már azt hitte, nem érheti meglepetés. „Azt gondoltam, tudom, hogy mit vár rám. De ez a legrosszabb. Sohasem láttam semmi ehhez foghatót. Ésszel felfoghatatlan a magánzárkában az élet. Olyan, mint egy fekete lyukban élni, ahonnan nem szabadulsz.”²⁵

A teljes izolációra épülő büntetés-végrehajtás persze nem új keletű szisztéma az Egyesült Államok fogvatartási rendszerében, hiszen az 1829-ben Philadelphiában megnyitott Eastern State Penitentiary és az auburni börtön New Yorkban szintén a magánzárkák rendszerére épült.²⁶ Mindkét intézmény a protestáns kvéker hagyományokra alapozva lehetőséget kívánt biztosítani a bűnözőknek, hogy cellájuk magányában újragondolhassák a múltban elkövetett cselekedeteik hatását, és a Biblia üzenetére alapozva új pályára állítsák kisiklott életüket. Sajnos a jóindulatú hozzáállás ellenére, a teljes elzárás sok esetben elmebajtot okozott az elítélteknél, ezért a humanitás jegyében a börtönöket átalakították, és az elítéltek a későbbiekben a börtönpopuláció tagjaként töltötték le a rájuk kiszabott büntetést.

Az abszolút szeparációra építő egységek a hatvanas évekig csak kaliforniai Alcatraz börtönben voltak megtalálhatók. Itt helyezték el a szövetségi kor-

²⁴ I. m.

²⁵ Shaylor, Cassandra i. m. 1. oldal

²⁶ Eisenman, Stephen F. : The resistable rise and the predictable fall of the U. S. supermax. Monthly Review, Vol. 61, 2009. 6. – <http://www.monthlyreview.org/091116eisenman.php>

mányzat legközismertebb ellenségeit, például Al Caponét. A híres börtönzinetet a Kennedy-kormányzat záratta be 1963-ban, ugyanis túlságosan drágának találták a fenntartási költségeket.²⁷

A magánzárkák újrafelfedezése, tömeges alkalmazásuk megalapozása Edgar Scheinnek, a Massachusettsi Műszaki Egyetem (MIT) kutatójának köszönhető, aki a kínaiak fogvatartási technikáját, az úgynevezett újratanítást (reeducation) vizsgálta, amelyet a koreaiak alkalmaztak az amerikai hadifoglyokon az 1950 évek elején. A kutató az amerikai veteránokkal készített interjúk eredményeit egy modellbe sűrítette, amelyet aztán előadott az Egyesült Államok Börtönhivatala által szervezett konferencián 1962-ben. A börtönök vezetői legfőképpen azon technikák iránt érdeklődtek, amelyekkel a leghatékonyabban kordában lehetett tartani a fekete muszlimokat, valamint a politikai meggyőződésből tiltakozó egyéneket. 1970-ben James V. McConnell publikált egy tanulmányt „A bűnözők agya mosható” címmel, melyben az érzékszervi ingerek megvonása és a társaságtól való elkülönítés használata mellett érvelt. A hetvenes évek során számos további magatartásformáló programot vezettek be az amerikai börtönökben, nemritkán pszichotróp anyagokkal való kísérletezésekkel egybekötve.²⁸

Az első klasszikus, maximális kontrollt biztosító körletet 1983-ban az illinoisai Marion Állami Bv. Intézetben bekövetkezett tragikus események után (éhségsztrájk, lázadás, két börtönőr meggyilkolása) hozták létre. Norman Carlson, a Börtönök Szövetségi Irodájának (Federal Bureau of Prisons) akkori vezetője, sikeresen meggyőzte a szövetségi kormányzatot, hogy több magasabb biztonsági fokozatú büntetés-végrehajtási intézetre van szükség, valamint a meglévő börtönökben olyan körletekre, ahol a legveszélyesebb elítélteket tartják fogva. Ekkor vette kezdetét a reagani korszak börtönépítési konjunktúrája és a „marionizáció”, amely a teljes izolációra törekvő fogvatartási struktúrák kiépítését jelenti. Ezek a folyamatok hívták életre a szupermaxnak nevezett büntetés-végrehajtási komplexumokat.²⁹

A szupermax börtönök kritikai megközelítései

A pönológiai írások többsége két fő problémára hívja fel a figyelmet. Egyrészt gazdasági érvekkel operálnak, jelezve, hogy a teljes biztonsági ellenőrzést nyújtó egységek kétszer- háromszor több fiskális és humán befektetést igényelnek, mint a normál fogvatartás.³⁰ Igaz, a nagyobb befektetés pozitív hozadéka, hogy munkahelyeket teremtenek az Egyesült Államok olyan részein is, ahonnan más mun-

²⁷ Riveland, Chase i. m. 11. oldal

²⁸ Shaylor, Cassandra i. m. 10. oldal

²⁹ Carlson, Peter M. – Garett, Judit Simon: *Prison and jail administration: theory and practice*. 255. oldal http://books.google.com/books?id=Lw_gMqvxWkoC&pg=PA255&lpg=PA255&dq=norman+carlson+need+more+prison&source=bl&ots=luUo0Admr3&sig=oezwBStV8RARz8hgka0jLEI7ieo&hl=hu&ei=5hrxTL33BoWPswbi_uSFCw&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=9&ved=0CD8Q6AEwCA#v=onepage&q&f=false

³⁰ Pizarro, Jesenia M. – Stenius, Vanja M. K. – Pratt, Travis C.: *Supermax prisons: myths, realities and the politics of the the punishment in American society*. *Criminal Justice Policy Review*, Volume 17, Number 1. March 2006. 6-21. oldal - <http://www.statechaplaincyboard.com/files/Supermax%20prisons2.pdf>

kaadók már régen kivonultak – bár vidéken, kisvárosokban nehezebb jól képzett munkaerőt találni –, és az is nyilvánvaló, hogy a szupermax rezsimek biztonságosabb fogvatartási körülményeket tesznek lehetővé. Másrészt az elemzők arra is rámutatnak, hogy a totális kontroll alkotmányos aggályokat is felvet, mert a hosszú ideig tartó, magánzárkában töltött büntetés lényegében érzékszervi depri-vációt (sensory deprivation) vagyis mindenfajta ingertől és emberi érintkezéstől való megfosztást eredményez, ami mentális károsodást okoz az elítélteknél.³¹

Craig Haney börtönpszichológus a kaliforniai Pelican Bay Állami Börtön speciális biztonsági egységében (Special Housing Unit) fogvatartott személyek-ről írt 2003-as tanulmányában, öncsonkító, kontrollálhatatlan dühöt érző, pánik-rohamokat átélő elítéltekről számol be.³² Végső soron, állítják a szakértők, a teljes izoláció kimeríti a kínzás és embertelen bánásmód fogalmát, ami ellentétes az amerikai alkotmányos elvek szellemével. Az Egyesült Államok alkotmányának 1791-ben elfogadott nyolcadik kiegészítése alapján „nem lehet túl magas óvadé-
kot megállapítani, túl magas pénzbírságot kiszabni, vagy szokatlan és kegyetlen büntetést kimondani.”³³ A szupermaxok rezsimjével azonban – bírálói szerint – kegyetlen büntetés valósul meg.

Az elítéltek emberi méltóságának sárba tiprása is mindennapos. Claudia Johnson, egy 52 éves fehér nőt szintén egy speciális megfigyelési egységben tartottak fogva. Miután visszatért a bíróságról, visszautasította, hogy az átvizsgálás ked-
véért pucérra vetközzön, ezért beküldtek a cellájába egy rendfenntartó brigádot (extraction team), hogy kikényszerítsék a büntetőintézet biztonságra vonatkozó szabályait. A csapat nyolc, rohamosztagos egyenruhát viselő férfiből állt, valamint egy női őrből, akinek le kellett tépnie az elítélt ruháját. Claudia később beszámolt róla, hogy az intézkedés alatt a férfi munkatársak folyamatosan vulgáris kifejezé-
sekkel illeték, és videóra vették az egész eseményt.³⁴ Mivel körülbelül a börtönben lévő nők 60%-a szenvedett el már valamilyen pszichikai vagy szexuális bántalma-
zást fogvatartása alatt, számukra az erőszakos cellaátvizsgálások nemcsak a pillan-
tatnyi megalázást jelentik, hanem annak lehetőségét is, hogy kényszerűen újra át
kell élniük korábbi traumatikus élményeiket. „Az egész a megalázásról és a méltó-
ság utolsó morzsájának elvesztéséről szól. Nem érdekel, hogy ők minek nevezik,
én úgy érzem, megerőszakolnak – mondta Claudia.”³⁵

Számtalan esetben nyújtottak már be keresetet a szupermaxokban uralkodó állapotok ellen. A Pelican Bay Állami Börtön esetében az egyik leghíresebb per az 1993-ben indult Madrid vs. Gomez ügy volt. A per során 3 600 elítélt együtte-
sen fordult jogorvoslatért a büntetés-végrehajtási intézet alkotmányellenes gya-

³¹ Eisenman, Stephen F. i. m.

³² The psychological effect of the supermax prisons. 3. oldal – http://www.insideprison.com/supermax-prisons-psychological-effects_3.asp

³³ Az Egyesült Államok Alkotmánya és a Bill of Rights, az első tíz alkotmánykiegészítés, http://hungarian.hungary.usembassy.gov/constitution_in_hungarian.html

³⁴ Shaylor, Cassandra i. m. 5. oldal

³⁵ Uo.

korlatának megszüntetéséért. A szövetségi bíróság kimondta, hogy a börtönt irányítók kötelessége megakadályozni, hogy az örök szükségtelen erőszakot alkalmazzanak, javítaniuk kell az egészségügyi ellátást, és ki kell emelni a mentálisan sérült embereket a SHU-részlegekből.³⁶

A pszichológiai és egészségügyi károk sajnos a rácsok mindkét oldalán jelentkeznek. Jelenleg körülbelül 445 ezer főt számlál a büntetés-végrehajtás tagállami és szövetségi személyi állománya. Kétszer annyi a férfi munkavállaló, mint a nő, a szövetségi intézetekben ez az arány még magasabb. Ott az elítéltekkel való közvetlen érintkezést megkívánó munkakörök 87%-át látják el férfiak.³⁷ Míg az amerikai állampolgárok várható átlagéletkora 77 év, az örök várható átlagos életkora – a munkájukból adódó folyamatos stresszes igénybevétel miatt – csak 59 év. Gyakori problémát jelentenek az alkoholizmus és a különböző hangulati és mentális megbetegedések is. Az öngyilkosságok száma például 39%-kal magasabb a börtönörök között, mint más szakmák képviselőinél.³⁸

Ráadásul a szupermaxokban szolgálatot teljesítők még jobban ki vannak téve a munkahelyi kockázatokkal járó stressznek, ugyanis a magasabb biztonsági rezsimú intézetekben az elítéltek hosszú börtönbüntetésre vannak ítélve, gyakran a szabadlábra helyezés minimális esélye nélkül, ezért a jó magaviselet tanúsítására rendkívül kevés a motivációjuk. „Ezek az elítéltek már tudják, hogy az életet a börtön falai jelentik. Ha 42 éves vagy, és 2034-ben szabadulsz, nem fogod azon törni a fejed, hogy munkát vállalj, és decens honpolgár légy” – jellemezte a helyzetet John F. Hurley egykori börtönőr.³⁹

Számos szakember kifogásolja az izolált részlegekbe történő bekerülések gyakorlatát. Főleg azon intézetek vezetése számára kényes kérdés ez, amelyek nem teljes egészségben maximális biztonságú fokozatúak, hanem csak néhány speciális biztonsági részleggel rendelkeznek. Nem tisztázott ugyanis, hogy milyen kritériumok alapján kerül egy-egy elítélt a kontroll-egységekbe. A gyakorlatban porózusak a határok, egyesek mentális problémáikból eredő kezelhetetlenségük miatt kerülnek ide, másokat a bandaháborúk miatt, védelmük érdekében helyeznek át, néhány személyt pedig a sorozatos rendbontásuk miatt utalnak szigorított felügyelet alá.⁴⁰ Látható tehát, hogy nincs egységesen kidolgozott szabályrendszer, amelyet az elítéltek heterogén csoportjára diszkrimináció nélkül lehetne alkalmazni, ezért mindenképpen aggályos, hogy a keményebb fogvatartási körülményekről való döntések nem bírósági határozaton, hanem adminisztratív jogkörben hozott börtönparancsnoki utasításokon alapulnak. Ebből

³⁶ Madrid vs. Gomez. U. S. 9th Circuit District of Appeals. – <http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?navby=search&case=/data2/circs/9th/9617277v2.html>

³⁷ Stephan. James J. i. m. 4. oldal

³⁸ Finley, Bruce: Prison horror hound guards' private life. Denver Post, March 24, 2007.– http://www.denverpost.com/news/ci_5510659

³⁹ Taylor, Michael: The last worst place. The isolation at Colorado's ADX prison is brutal compare. So are the inmates. Chronicle, December 28, 1998. – http://articles.sfgate.com/1998-12-28/news/17739209_1_supermax-federal-prisons-solitary-confinement

⁴⁰ Riveland, Chase i. m. 12. oldal

következően egyáltalán nem biztos, hogy minden esetben a társadalomra nagyobb veszélyességet jelentő egyedek bűnhődnek a magánzárkákban, mint ahogy azt az eredeti elképzelés sugallja, hiszen a bekerülés többnyire kvázi „önkényes” döntés eredménye.⁴¹

A szupermax nem csak egy egyszerű büntetőintézet, amelyben az elítéltek letölthetik büntetésüket, hanem egy nagyon szignifikáns szimbólum is, kikristályosodása annak a neokonzervatív stratégiának, amely előtérbe tolja a kockázati menedzselés koncepcióját (New Risk Management), és háttérbe szorítja a rehabilitáció szükségességét. Az új elképzelés az elkövetőket a társadalomra veszélyes kockázati elemeknek tekinti, akik ellen teljes szigorral kell fellépni – meghosszabbított letöltendő börtönbüntetések és keményebb fogvatartási körülmények formájában. Ez a büntetőpolitikai felfogás vezetett ahhoz, hogy napjainkban az Egyesült Államok 44 tagállamában van valamilyen szuperbiztonságos büntetőintézet.⁴²

A szigor egyik eklatáns példája, a Colorado állambeli Florence városának ADX börtöne, más néven a Hegyek Alcatraza (Alcatraz of the Rockies), amelyet az Egyesült Államok egyik lepszigorúbb büntetés-végrehajtási intézetének tartanak. A létesítmény 490 szabadságvesztés-büntetésre ítélt bűnelkövető befogadására alkalmas, megépítése 1994-es árfolyamon 60 millió amerikai dollárba került. A börtönben jelenleg 404 személyt tartanak fogva, akiknek több mint fele a büntetésének letöltése alatt elkövetett gyilkosságokért került az intézetbe. Letöltendő börtönbüntetésük átlagos időtartama 36 év. Az Egyesült Államok leghírhedtebb bűnözői közül ezen intézet falai között él például Theodore Kaczynski, másnéven Unabombert, aki jelenleg négy életfogytiglani és egy harmincéves börtönbüntetését tölti.⁴³

A coloradói ADX (a rövidítés az US Penitentiary Administrative Maximum kifejezést jelöli) egy speciális, a szocializálóra irányuló, hároméves időtartamot felölelő programot hozott létre az elítéltek számára, akik 95%-a más intézetben elkövetett erőszakos cselekményei miatt került át az ADX-be. Az első évben teljes az elzárás, ami a nap 23 órájára vonatkozik, a második évben az elítéltek már fokozatosan részt vehetnek a normál börtönpopuláció tevékenységében. A harmadik évben – jó magaviseletük eredményeképpen –reggel 6-tól este 10-ig elhagyhatják a cellájukat, és relatíve szabadon mozoghatnak a közös helyiségek-

⁴¹ Pizarro, Jesenia M. – Stenius, Vanja M. K. – Pratt, Travis C. i. m. 10. oldal

⁴² Slingeneyer, Thibaut: The new penology: a grid for analyzing the transformation of penal discourses, techniques and objectives. *Nem International Journal of Criminology*, Vol IV, 2007. 23. bekezdés – <http://champpenal.revues.org/7798>

⁴³ Medina, Jason: ADX Florence or the Alcatraz of the Rockies: A look at the toughest U. S. prison and the need for more like it . *Helium*, November 13, 2007.– <http://www.helium.com/items/697758-adx-florence-or-the-alcatraz-of-the-rockies-a-look-at-toughest-us-prison-and-the>

ben. A rendszer lényege, hogy úgy kontrollálják az elítéltek viselkedését, hogy közben a várható előjogok motiválják őket a szabályok betartására.⁴⁴

⁴⁴ Vö., Vókó György: Szupermax börtönök az USA-ban. Börtönügyi Szemle, 2005. 2. 104. oldal

A helyzet persze nem ilyen ideáltipikus. Az elítéltek szerint, ha beskatulyázzák őket valamilyen szerepbe, bandatagként tekintenek rájuk, vagy a szervezett bűnözéssel hozzák őket összefüggésbe, akkor a jövőben sem lesz esélyük a továbblépésre. „Kipécéznék, és mindenért retorzió jár, ha otthagysz a törölköződ a cellarácson, ha tiszteletlennek ítélik a viselkedésed az őrókkal szemben, ha nem elég gyorsan lépsz be a cellaajtón, vagy azt gyanítják, hogy szabályzatellenesen használod a telefont. Újra visszakerülsz a speciális egységekbe, és kezdheted előlről az egészet. Lélekölő, mert tudod, hogy igazából esélyed sem volt” – mesélte Jim Barrett fogvatartott.⁴⁵

Más börtönökben is alkalmazzák a jutalmak-retorziók rendszerét. Az emberjogi aktivisták által sokat kritizált Illinois állambeli Tamms börtönben például a jó magaviseletért cserébe elszeparált üvegkalitkákból nézhetik a televíziót az elítéltek.⁴⁶

Jim Barrett fogvatartott levelében a következőképpen jellemezte a coloradói körülményeket, egy évvel a megnyitás után: „Sok kontroll-részleg van az országban, némelyik talán brutálisabb, mint a Florence, mégis egy dolog teszi az ADX-et a legfélelmetesebb hellyé, és ez az állandó, 24 órás felügyelet. Bírószági jóváhagyással fosztanak meg a szabadságjogaidtól, az intimitás minimumától. Az ország régebbi elkülönítő egységeiben az elítélteknek nagy valószínűséggel szembe kell nézniük a brutális veréssel, az elmúlással, a bezártsággal, a kényszerített gyógykezelésekkel, a szegényes, alig létező orvosi ellátással és a mindennapos megalázások poklával. Ez mind meg fog történni a coloradói ADX csilivili új megfigyelő egységeiben is, miután elült az izgalom, és már senki nem figyel arra, mi történik velünk. Florence most a figyelem középpontjában van, így a fogvatartottak megtörésére és kontrollálására alkalmazott módszerek finomak. Ezt a helyet végső soron arra találták ki, hogy kiölje a lelket is az emberből, a nőkből, még a fiatalokból is. Félelmetes látni, ahogy tönkremennek. Még alig egy éve vagyunk itt, de már látványos, hogy mennyire összetöri az embereket ez a hely. Egyik séta alkalmával a szomszédom azt mondta: mókuserékben érzi magát, folyamatosan csak fut és fut, kétségbeesetten próbál menekülni üldözője elől. Minden ébren töltött óráját kocogással, felülésekkel igyekszik elütni, sokszor olvas, imádkozik, és néha kétségbeesetten próbál egy kis szappant kikönyörögni az órökből, hogy lemossa a cellájának falait. Tanul... bármit, akármit, csak, hogy elfoglalja magát, nehogy legyúrja a hely. Miközben hallgattam, csak bólogatni tudtam, és biztattam, hogy tartson ki. Én is megvívтам már ezt a harcot. Ha feladod – bebuksz mindent.”⁴⁷

⁴⁵ Reflection on the first year of control unit Prison at Florence. Sent to the October 21, 1995 Program. - <http://www-unix.oit.umass.edu/~kastor/fallprogram/florence-letters.html>

⁴⁶ Gorski, Terence T.: Colorado's ADX Supermax Prison the last worst place. - <http://www.tgorski.com/courses/PICS%20%20Post%20Incarceration%20Syndrome/PICS%20Reading%20Assignment%2002%20-%20Colorado's%20ADX%20Supermax%20Prison%2010831.htm>

⁴⁷ Reflection on the first year...

A coloradói intézet mellett még akad néhány börtön, amely hírhedt keménységéről. Az Lousianai Állami Fegyintézetben a rettegett SHU-részlegeket „Vörös Sapkácskáknak” becézik kis piros tetőcserepeik miatt. Az intézetben évente megrendezik a rodeó bajnokságot, amelyen rendszeresen életüket veszítik az elítéltek, miközben igyekeznek szórakoztatni a látogatókat.⁴⁸

A kilencvenes években az egyes szupermaxok szerepét vitató társadalmi diskurzus folyamánként néhány tagállamban feléledtek olyan megalázó büntetési formák, mint a chain gang, amely lehetőséget nyújt az elítélteknek, hogy láncra verve fizikai munkát végezhessek a külvilágban. A polgárjogi mozgalmak korában minden ilyen típusú megalázó büntetési formát betiltottak az Egyesült Államokban, mert a fekete lakosság testi-lelki megnyomorításának szimbólumává váltak. 1995-ben a kérésreletű, kísérleti jelleggel elindított programoknak véget vetettek, kivéve az arizonai állambeli Maricopa megyei börtönt. Itt még mindig lehet jelentkezni a munkabrigádokba, melyek önkéntes alapon szerveződtek, és a részvételért cserébe különböző előjogokra lehet szert tenni, vagy például kreditpontokat lehet szerezni a középiskolai érettségi megszerzése érdekében.⁴⁹

A kritikák ellenére az intézetek prosperálnak, mindazonáltal kérdéses, hogy mi lesz a szupermaxok jövője. Egyrészt kétségtelen, hogy nagy veszéllyel járna a speciális egységekben fogva tartott személyek visszaengedése a börtönpopulációba, másrészt a nagyszámú egyedi magánzárka fenntartása horribilis összegeket emészt fel. Jelenleg élénk polémia folyik az Egyesült Államokban a struktúra fenntarthatóságáról. A téma a guantanamoi fogolytábor bezárása kapcsán merült fel, melynek lakóit a meglévő szupermax börtönökbe irányítanák át, a büntetés-végrehajtási intézetek vezetői azonban fiskális okokra hivatkozva igyekeznek újtát állni az elnöki stáb kezdeményezésének. A fokozott biztonságú rezsimek fenntartási költségeiről pontos adatokkal egyenlőre a Börtönök Szövetségi Irodája sem tud szolgálni, de az Urban Institute nevű szervezet becslése szerint fogvatartás költségei évente átlagosan eléri a 75 000 dollárt elítéltenként, míg a normál rezsim olcsóbb, évente elítéltenként 25 000 dollárt emészt fel.⁵⁰

Fogvatartásuk költségeinek egy részét az elítéltek kitermelik. A foglalkoztatás rendkívül olcsó. Míg az átlagos minimálbér óránként a szövetségi kormány által meghatározott 7 dollár 25 cent, addig ennek töredékét fizetik ki az elítéltek számára.⁵¹ Az így megtermelődő extraprofit a börtönipari komplexum (prison-industrial complex - PIC) beruházóit gazdagítja. Észrevehető az analógia az Eisenhower elnök 1961-es leköszönő beszédében kiemelt katonai-ipari komplexummal.⁵² Mindkét gazdasági szerveződés lényege, hogy az államilag kiszervezett feladatok ellátása mellett jókora hasznot termeljenek a részt vevő üzleti

⁴⁸ Wallechinsky, David et al: Stephen Reid's 10 toughest prisons in North America. - http://www.macleans.ca/culture/books/article.jsp?content=20051222_140126_5452

⁴⁹ <http://www.youtube.com/watch?v=RmZdvNMXCc>

⁵⁰ Ross, Jeffrey Ian: Is the end in sight for supermax? - http://www.forbes.com/2006/04/15/prison-supermax-ross_cx_jr_06slate_0418super.html

⁵¹ <http://www.minimum-wage.org/wage-by-state.asp>

⁵² Eisenhower's farewell address to the nation. January 17, 1961. - <http://mcdams.posc.mu.edu/ike.htm>

partnereknek. A piac hatalmas, az olcsó, szabad munkaerő nagy tételekben áll rendelkezésre. Körülbelül 600 000 elítélt dolgozik teljes munkaidőben a különböző büntetés-végrehajtási intézetekben. Az elvégzendő munkák széles spektrumot ölelnek fel: vannak, akik irodabútorokat, egyetemi padokat, székeket készítenek, mások telefonközpontokként hotelfoglalásokat bonyolítanak le. Az amerikai hadsereg számára is készítenek védőfelszereléseket, és az autók rendszámának lepecsételése is a börtönipari komplexum cégein keresztül valósul meg.⁵³

A gazdasági társaságok a foglalkoztatási programokon keresztül megtermelt javait és szolgáltatásaikat később más kormányzati szervezetek vagy a magángazdaság egyéb szereplői számára értékesítik. A börtönökben munkát vállaló elítéltek foglalkoztatásának ez a legkényesebb és legtöbb vitát kiváltó pontja, mert az Ashurst-Summers törvény, már az 1930-as évek óta tiltja az elítéltek által gyártott termékek kereskedelmét a tagállamok között. Természetesen a kormányzati ügynökségekre a törvény hatálya nem terjedt ki.

De nem csak a gazdasági társaságok, hanem a tagállamok is igyekeznek strukturális munkaerő-piaci gondjaikat a börtönrendszer segítségével megoldani. Colorado állam például a közelmúltban farmerek számára kölcsönzött munkaerőt az állami börtönökből, hogy kitöltsék az illegális mexikói bevándorlók kitoloncolásával keletkezett űrt.⁵⁴

Nyilvánvaló, hogy az évente 2 milliárd dolláros hasznot termelő piacon mindenki megtalálja a számítását. Angliában a befektetések evolúciójának új fokán, a különböző magántársaságok a visszaesési ráták csökkenéséből profitálhatnak. A legújabb tervek szerint a befektetők az elítéltek rehabilitációs programjaiba investálnak, úgynevezett társadalmi hatásgyakorló kötvényeket (social impact bonds) vásárolnak, amelyek után a kormányzat bizonyos összegeket fizet, attól függően, hogy mennyit sikerül megspórolnia a bírósági intézményrendszerben a visszaesők számának csökkenésével.⁵⁵

A gazdasági lehetőségek korlátlanok, mert a „nyomor börtönei” folyamatosan újratermelik a rendszer fenntartásához szükséges emberanyagot. Mindazonáltal a kialakult helyzetre az individuum fontosságára nagy hangsúlyt helyező nyugati civilizáció a legkevésbé sem lehet büszke. Elképzelhető, hogy a jövő társadalma legalább olyan megvetéssel fogja szemlélni a XXI. század elején uralkodó fogvatartási körülményeket, mint amilyen döbbenettel a modern kor embere tekint a középkori tömlöcökre.

⁵³ Zatz, Noah D.: Working at the boundaries of markets: prison labor and the economic dimension of employment relationship. *Vanderbilt Law Review*, Vol 61., 2008, 868. oldal
http://scholar.google.hu/scholar?hl=hu&q=prison+labor+noah&bav=on.2,or.r_gc_r_pw.&biw=1259&bih=594&pd=500&wrapid=tljp130458221485932&um=1&ie=UTF-8&sa=N&tab=ws

⁵⁴ I. m. 865. oldal.

⁵⁵ Walker, Peter: Investors pay for rehabilitation. *The Guardian*, March 19, 2010. -
<http://www.guardian.co.uk/society/2010/mar/19/investors-pay-for-prisoner-rehabilitation>

Hírek a börtönvilágból

Kanadai börtönberuházás

Az illetékes szakemberek a kanadai Beaver Creek büntetőintézet bővítését tervezik. Az intézetet 1961-ben építették, azóta az egyes részlegeket már többször felújították és korszerűsítették. A 10 millió dolláros (kb. 2 milliárd forint) beruházás a túlzásfoltosság megszüntetését szolgálja. A munkálatokat 2012-re, de legkésőbb 2013 elejére be kell fejezni.

A férőhelyek számának növekedésétől azt is várják a vezetők, hogy a jövőben csökken az agresszivitás a börtönben, azaz a légkör javulásával kiegyensúlyozottabbá válnak az elítéltek. Az építkezés a börtönszemélyzet számára is megnyugtató változást hozhat, munkakörülményeik javulását eredményezheti.

A Fenbrook intézet 96 férőhellyel való kiegészítése szintén a tervekben szerepel. A kanadai Büncselekmények Áldozatainak Szövetségét képviselő Fran Coleman kiemelte, hogy a börtönök férőhelybővítésének pozitív hatását később a társadalom is érzékelné fogja. Néhány helyi lap azonban inkább a biztonsági berendezések korszerűsítését tartotta volna fontosnak, és az építkezés elhalasztását szorgalmazta. A börtön vezetése – Colemanhoz hasonlóan – szintén a férőhelyek számának növelését gondolja a legfontosabb változásnak.

Forrás: Allison Snelling: Beaver Creek Institution would be expanding. Cottage County News, 2011. 01. 10.

Modernizálást igénylő spanyol intézet

A tervek szerint a Lanzarote büntetés-végrehajtási intézetet 97 új zárkával bővítenék ki. Mercedes Gallizo, a spanyol büntetés-végrehajtás főigazgatója meglátogatta az 1980-ban épített intézetet, és nem tartotta elfogadhatónak az épület állapotát. A beruházás több mint 35 millió euró (kb. 9 milliárd forint) felhasználását igényli.

A déli államok abban a szerencsés helyzetben vannak, hogy rövid idő alatt megtérül a környezetbarát energia kiépítése. A napenergia időbeli eloszlása és intenzitása csak korlátozott mértékben tervezhető előre, megoszlása általában szezonális, azaz legnagyobb mennyiségben nyáron áll rendelkezésre, bár a Kanári-szigeteken – ahol a szóban forgó börtön található – a tél rendkívül rövid.

A napenergia hasznosítása jelentős beruházásigénnyel jár, ami komoly megtérülési számításokat követel, úgy pénzügyi, mint környezetterhelési szempontból. A Lanzarote börtönben szerencsére a napenergia az energia-szükséglet felét pótolja.

Forrás: Las necesidades actuales en centro penitenciario de Lanzarote. Europa Press, 2011. 03. 07.

„Üvegbörtön” Ausztriában

Az ausztriai Loeben büntetőintézetet a világ legmodernebb börtönei között tartják számon. Az épületben bíróság is működik. A tervező, Josef Hohen-sinn koncepciója az volt, hogy a büntetés-végrehajtási intézet kívülről és belülről is úgy nézzen ki, mint bármelyik új ház. Az épületben sok helyen a téglafalakat átlátszó üvegfalak helyettesítik, ami radikális változást jelent a börtönépítészetben.

A sok átlátszó felület a szabadság érzését kelti a szemlélődőben, a bútorok világosak vagy színesek, a cellákban televízió is van. A közösségi helyiségek könnyen megközelíthetőek. A börtön udvarán, amely inkább kertnek nevezhető, sokféle sport űzhető, többek között futás, pingpong és különféle labdajátékok is. A mesterséges világítás helyett az épület számos pontján elegendő a természetes fény, ami energiatakarékosság szempontjából nagyon kedvező.

Forrás: The 6 strangest prisons around the world. New World Order Report, 2011. 03. 21.

Bv. intézetek privatizálása Ohio államban

Ohio államban öt állami büntetőintézetet fognak átadni a magánszektor részére. A büntetés-végrehajtásért felelős minisztérium szóvivője, Carlo LoParo előre jelezte, hogy a graftoni börtönben 767, a marioni Északi Központi Büntetőintézetben 434 alkalmazott sorsa válik kérdésessé. A privatizáció érinti a graftoni Északi Parti Büntetőközpontot és a conneauti Lake Erie Büntetőintézetet is.

Forrás: New private operators in Ohio. Staff report. Ohio Daily Reporter, 2011. 03. 12.

Az olasz bv. lovas szolgálata új szerepkörben

A 2011. május 26-a és 29-e között megtartott ünnepségen a Villa Borghese adta a háttérrel az ideai római lovasbemutónak. A Siena téren többek között a büntetés-végrehajtás lovas szolgálatának tagjai is megjelentek.

2010 májusa óta a büntetés-végrehajtás lovas szolgálata is szerepet vállal a közparkok felügyeletében. Az Igazságügyi Minisztérium és a római önkormányzat írták alá azt a megállapodást, amely szerint a lovas egységek a Caffarella és a Capannelle parkokat tartják felügyeletük alatt, és jelenlétükkel erősítik a közbiztonságot.

Forrás: Il reparto a cavallo della Polizia Penitenziaria nei parchi di Roma. Roma.net, 2011. 06. 02.

Új drogprobléma a német börtönökben

Új kábítószer-fogyasztási mód jelent meg a düsseldorfi büntetés-végrehajtási intézetekben. Az elítéltek leplezetlenül fogyasztották a kábítószerrel oly módon, hogy orrcseppes üvegbe keverték a kokaint. A börtönszemélyzet azonban észrevette, hogy túl gyakori az orrcseppes üvegek használata. A laboratóriumi elemzés alá is támasztotta a gyanújukat.

Forrás: Mohit Joshi: Drog problem in Dusseldorf prisons. Top News, 2011. 02. 24.

A tbc kezelése sürgős lenne Zimbabwében

A zimbabwei kormány Nemzeti AIDS Tanácsa szeretné támogatni a tuberkulózis leküzdésére szolgáló egészségügyi programokat. Az Egészségügyi és Gyermekjóléti Minisztérium illetékes részlegének igazgatója, dr. Charles Sandy felhívta a figyelmet arra, hogy a HIV- fertőzöttek között továbbra is nő a tbc-fertőzöttek száma. Éppen ezért anyagi források biztosításával segítik, hogy mindenhová, így a börtönökbe is eljussanak a tbc felismerését segítő eszközök. Az elítéltek a különösen veszélyeztetett csoport tagjai közé tartoznak az összezárttság és a rossz elszállásolási körülmények miatt.

Forrás: NAC urged to support TB programme. ZBC, 2011. 01. 29.

Sikeres felnőttoktatási program egy spanyol börtönben

A Monterroso büntetés-végrehajtási intézet Bécsben mutatta be felnőttoktatási programját. Elképzelhető, hogy kezdeményezésüket Törökországban és Romániában is átveszik.

A lugói intézet az egyetlen spanyol börtön, amely az európai Grundtvig program „Nincs több könny” elnevezésű projektben részt vállalt. A Monterroso bv. intézet által kidolgozott metódus szerint a felnövekvő korban bekövetkezett tanulási hiányosságok pótolhatók. Az oktatási folyamat következő lépcsőfoka már egy segítő funkciót jelent. Fontos szereppel bír az ún. továbbvezető funkció is, hiszen az egyén egy képzési folyamatban való részvétel után akár további képzési folyamatba is beléphet.

Pedro Cantero börtönigazgató szerint nagy jelentőséggel bír, hogy a Monterroso intézetben 110 fő, a bentlakók 25%-a tanul. Az igazgató úgy véli, hogy a Grundtvig programmal az oktatás színvonala emelhető, a megszerzett tapasztalatok segítik a szervezőket, hogy a projekt más büntetés-végrehajtási intézetben is teret nyerhessen.

Forrás: La cárcel de Monterroso exporta su plan educativo. El Progreso, 2011. 03. 01.

A tanulási nehézséggel küzdő elítéltek segítése Angliában

A Prison Reform Trust, az Offender Health és az angol bv. szervezet, a NOMS (National Offender Management Service), közösen szeretnének segíteni azoknak az elítélteknek, akik tanulási nehézségekkel küszködnek.

Tevékenységük az összefogás pozitív példája. A Prison Reform Trust három évvel ezelőtt a „No One Knows” (Senki sem ismeri) kampány keretében vizsgálta meg a szóban forgó csoport tagjainak helyzetét. A tanulmányból kiderült, hogy a börtönszemélyzet számára gondot okoz a betegség típusának a felismerése és az elítéltekkel való foglalkozás is.

Francesca Cooney, a Prison Reform Trust vezetője és Carrie Cannings, a NOMS munkatársa úgy látják, hogy az autizmusban vagy az Asperger-szindrómában szenvedő fogvatartottak speciális bánásmódot igényelnek. Erre azonban a börtönszemélyzet nincsen felkészítve, csak az Offender Health támogatásával képesek megoldani ezt a feladatot.

A NOMS nemrég egy kutatás alkalmával a Birmingham, Durham és Holloway intézetekben azt vizsgálta: hogyan lehet tesztek segítségével megállapítani, hogy az elítélt milyen tanulási nehézséggel küzd pontosan. Mark Freeman, az Offender Primary and Social Care segítő szervezet vezetője úgy véli, hogy a büntetés-végrehajtási intézetben ki kell szűrni a tanulási nehézségtől szenvedő elítélteket, és csak így tud a börtön hatékony segítséget nyújtani a számukra.

Ann Singer, az Offender Health munkatársa és a Börtönszolgálat szakértői együtt látogattak meg négy bv. intézetet, és kérdőíveket töltettek ki azzal kapcsolatban, hogy az új, a tanulás fejlesztését szolgáló könyveknek milyen hasznos információkat kellene tartalmaznia. Az első kiadvány Easyread formátumban – a szöveg olvasását képek teszik könnyebbé – jelent meg, illetve CD-n és 26 nyelven is rendelkezésre áll.

Forrás: Elizabeth Lewis: Positive examples of joint working. Guardian, 2011. 03. 07.

Parkgondozói program egy olasz börtönben

A salernói Vallo della Lucania büntetés-végrehajtási intézet elítéltjei számára új, a későbbi társadalmi integrációjukat elősegítő kezdeményezés indult. A börtön vezetősége 40 fogvatartottak választott ki arra a feladatra, hogy Castelnuovo Cilento városában a zöldfelületeket gondozzák és ápolják a kertek növényeit.

A munka korán kezdődik, ezért a fogvatartottak a szabadban kapnak reggelit, majd hozzálátnak a fűnyíráshoz, gyomláláshoz és ültetéshez. Az elítéltek az Igazságügyi Minisztérium által ellenőrzött tanfolyam keretében sajátítják el a kertészek számára elengedhetetlen szaktudást a szabadságvesztés-büntetésük letöltése alatt.

Maria Rosaria Casaburo börtönigazgató szerint a projekt ugyan hasznos, de egyelőre csak egy évre ad munkát a résztvevőknek. Carlo Maria Stallone, a salernói önkormányzat nevében úgy nyilatkozott, hogy az elítéltek őrizete és felügyelete a munkavégzés ideje alatt is megoldott.

Forrás: Nicola Nicoletti: Progetto pilota nel carcere di Vallo della Lucania. Corriere del Mezzogiorno, 2011. 04. 06.

Egy amerikai börtön fogvatartotti programjai

A Kelet-Kentucky Büntető Komplexum oktatási és különféle fejlesztő programokkal segíti az elítéltek társadalmi beilleszkedését.

Az alkohol- és drogfüggők számára egy 13 hetes program biztosítja a leszokást, egy 26 hetes program keretében pedig megtanulhatják a lelki béke elérésének módjait. Egy másik, 10 hetes kurzus a mindennapi életben szükséges ismeretek terén nyújt tájékoztatást, hogy az elítéltek naprakészek legyenek a gazdasági, pénzügyi változások terén is.

Ezekon kívül létezik még haragkezelő tanfolyam is, ami segít elsajátítani a düh kezelésének a technikáját, aminek révén elérhető, hogy az erőszak ne törjön a felszínre. Ezt egészíti ki az elváltak számára indított, az egészségesebb kapcsolatok elérését célzó csoportos beszélgetés. A 13 hetes a keresztény vallást központba állító program pedig azokat támogatja, akik elvesztették valamelyik közeli hozzátartozójukat.

A Kelet-Kentucky Büntető Komplexum az oktatás, képzés terén jelentős előrelépést tett. A fogvatartottak az általános iskolai oktatástól kezdve, az érettségig át, a főiskolai oktatási programig mindenféle oktatásban részt vehetnek. Természetesen a szakmák iránti érdeklődés a legnagyobb, hiszen viszonylag kicsi erőbefektetéssel megélhetést biztosító képesítésre lehet szert tenni. 2010-ben a vízszerező, légkondicionáló-szerelő és az ács szakmák tartoztak a leginkább keresettek közé.

Forrás: Successful programs in Eastern Kentucky Prison Complex. 2011. 02. 03.

Az angliai HMP Buckley Hall díjat vehetett át

Az angliai Rochdale-ban található Buckley Hall büntetés-végrehajtási intézet 2010-ben az addig elért eredményeiért átvehette a Butler Trust díjat. Anna hercegnő a patrónusa ennek az elismerésnek. A büntetőintézet és a rochdale-i Sure Start Gyermekközpont azon fáradozott, hogy tanulás és játék keretében közelebb hozzák egymáshoz az elítélteket és családjaikat. A Butler Trust számos más kezdeményezést is támogat, például a munkavégzést a börtönökön belül.

Anna hercegnő a díj átadásának napján találkozott Simon Shepherddel, a Butler Trust igazgatójával is, majd a családi programokba is bepillantott.

Az oktatás a börtön új szárnyában működik, mivel szükségessé vált a bővítés. Az oktatás-képzés szervezését végző Manchester College munkatársa, Jean Woodward arról számolt be, hogy a fogvatartottak sokféle szakmát tanulhatnak. Ezek közül az ács az egyik legnépszerűbb. Az Allen Warburton által vezetett munkaműhely is fontos szerephez jut a börtön életében, mivel jelenleg 13 főt támogat az építőipari képzés megszerzésében.

Forrás: Tom Crabb: Royal visit for HMP Buckley Hall. Rochdale News, 2011. 02. 24.

Ékszerkészítő elítéltek Mantovában

A Partinverse Társadalmi Munkaközösség részt vett a március végi Milánóban megrendezett országos kirakodóvásáron. Ezen a rendezvényen a Munkaközösség által támogatott Mantovai Bv. Intézet is megjelent a börtön elítélteitől készített ékszerekkel. A „Nem mind arany, ami fénylik” program lehetővé teszi a női elítéltek számára, hogy kibontakoztassák tehetségüket az ékszerkészítés terén. A program vezetője, Barbara Ansaloni nagyon elégedett a fogvatartottak aktivitásával.

A Partinverse szervezet – többek között – művészeti, színházi, zenei, irodalmi programokat szervez, és szerepet vállal különféle ökoprogramokban is. Hisz abban, hogy a művészet ereje és az oktatás változtatni képes az emberek életmódján és gondolkodásán. A szervezet igyekszik minél szélesebb társadalmi rétegekhez, így a börtönlakókhoz is eljuttatni a projektjeit.

Forrás: Laboratorio gioielli. Gazzeta di Mantova, 2011. 03. 21.

Elmebeteg bűnelkövetők alkotásai

A spanyolországi Fontcalent börtönben működő Pszichiátriai Intézetben az elmebeteg bűnelkövetők festményeik és rajzaik révén fejezik ki mindazt, amit kimondani nem tudnak. A düh, a frusztráció, a gyűlölet, a szeretet és a szerelem a legfontosabb témái azoknak az alkotások, amiket az alicantei La Ereta parkban állítottak ki.

A büntetés-végrehajtási intézetben 1984 óta működik kerámiaműhely és a fogvatartottak munkáit értékesítő üzlet, ahol a hagyományos vázák, edényeken kívül szimbolikus jelentéssel bíró figurák is megjelennek a polcokon. A betegek munkáin egy bizonyos fejlődés évről-évre megfigyelhető. Kezdetben félve nyúlnak egy-egy témához, de később egyre magabiztosabban dolgoznak, és képessé válnak az önkifejezésre is.

Forrás: El Arte en el Hospital Psiquiátrico Penitenciario de Fontcalent. La Verdad, J. V. Pérez Pardo, 2011. 03. 02.

Művészeti kiállítás Kanadában

A kanadai Fenbrook Intézet elítéltei között sok kiemelkedően tehetséges festőt találunk. A bracebridge-i Chapel Galéria idén januárban állította ki a legjobb alkotásaikat. A Gravenhurstban található közepes biztonsági fokozatú intézet vezetősége fontosnak tartja, hogy az elítéltek munkái által a börtön lakóinak élete más megvilágításba kerüljön. A képek erőszaktól mentesek és harmóniát tükröznek. A kiállítás címe – Elfelejtett művészek – arra utal, hogy a társadalom igyekszik megfelelni a fogvatartottakról.

Forrás: Karen Longwell: Inmates' work on display at Bracebridge's Chapel Gallery. Cottage County News, 2011. 01. 12.

Börtönszótár

A Fontcalent büntetés-végrehajtási intézetben lelkes önkéntesek csoportja börtönszótárt állít össze. Az ötlet felvetői abból indultak ki, hogy az elítéltek könnyebben be tudnak illeszkedni a börtönéletbe, ha ismerik a börtön falain belül használt szlenget. A Valenciái Önkormányzat és a Szolidaritás Alapítvány finanszírozza a projektet. A szótár összeállítója pedig egy olyan fogvatartott, aki visszaesőként tölti szabadságvesztés-büntetését.

A készülő kiadványban már régóta létező és teljesen új szavak is megtalálhatók. Kiemelést érdemel, hogy kasztíliai spanyol nyelven íródott a könyv, más tartományokból származó szógyűjtemény nem került be a kéziratba. Bizonyos szavakat a roma fogvatartottaktól és sok kifejezést a dél-amerikai országokból érkező elítéltektől vettek át.

Forrás: Sandra Llinares:El argot de la trena. Diario Información, 2011. 03. 20.

Elítéltek versei Londonban

Londonban a költészet napja alkalmából számos kulturális program várta az érdeklődőket. Az idei év különlegessége volt, hogy a hallgatóság afrikai elítéltek verseit is megismerhette. A résztvevők nagyobb számának reményében az esti órákra ütemezték a versek felolvasását a londoni Reliance étteremben.

A költészet napján a nyelv kifejezőerejét ünnepeljük, az irodalom révén felszínre törhet az egyénben rejlő kreativitás. Az egyéni érzések kifejezésre juttatása különösen fontos a nehézségekkel küszködő afrikai börtönökben.

Forrás: Celebrate World Poetry Day in London. Africa Daily News, 2011. 03. 17.

Író-olvasó találkozó egy olasz bv. intézetben

A salernói Fuorni büntetés-végrehajtási intézetben Luciano De Crescenzo író és filozófus vezetésével az elítéltek különféle írók munkáit ismerhetik meg. A beszélgetések során az olasz és az európai kultúrával és a könyvekkel foglalkoznak.

A Delia irodalmi lap szerkesztősége szervezte meg az első találkozót, amely a „Tenger, Nap és kultúra” nevet viselte. Az ötlet pedig az újságíró Ketty Volpé-tól származik, aki közelebb akarja hozni az irodalmat az elítéltek számára, azért, hogy elsősorban a neves kortárs írókra koncentráljanak.

Forrás: Gabriele Bojano: Bellavista parla di felicità ai detenuti del carcere di Fuorni. Corriere del Mezzogiorno, 2011. 04. 05.

Erődbörtön Horvátországban

Egy városfejlesztési program keretén belül a horvátországi bródi erődben megnyílt az Osztrák-Magyar Monarchia egykori legnagyobb börtönének a mása. Ez az intézet a csehországi Brnóban működött. A börtönt teljes egészében az eredetinek megfelelően alakították ki, vakolat nélküli falait régi téglákból rakták ki. Csúpan a magánzárka leválasztását szolgáló támfalakat és a kínzóeszközök másolatát kellett elkészíteni.

A bródi erődítmenyt a Habsburgok építették 1715 és 1780 között a török határ védelmére. A Száva folyó partján épült erődben fénykorában, a 18. században 4 000 fős őrség és 150 ágyú volt elhelyezve. A védmű egyike Európa legjobb állapotban fennmaradt erődjeinek, és az egyik legnagyobb volt osztrák erődítmeny.

A monarchiabeli börtön kiállítását Bród, horvát nevén Slavonski Brod városa az „Élő történelem” program keretében nyitotta meg. A börtönön kívül az erődben 18-19. századi gyógyszertárat, kovácsműhelyt, konyhát és söntést is kialakítottak. Bród, Horvátország hatodik legnagyobb városa Közép-Szlavóniában, a horvát és bosnyák határ tőszomszédságában helyezkedik el.

Forrás: Vitalization Fortress Brod. Croatia Net News, 2011. 04. 07.

ESEMÉNYNAPTÁR

(2011. április 1-jétől június 30-áig)

ÁPRILIS 8.

A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságán tett látogatást az Oroszországi Föderáció büntetés-végrehajtási szervezetének delegációja Alexander Reymer bv. vezérezredes, országos parancsnok vezetésével. A küldöttség tagjait dr. Kökényesi Antal bv. altábornagy, a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka tájékoztatta a magyar büntetés-végrehajtási szervezet felépítéséről és jelenlegi helyzetéről, ezt követően a külföldi vendégek megtekintették a Fővárosi Bv. Intézet III. objektumát. Az orosz

delegáció vezetője a tárgyalások folyamán javaslatot tett a két ország közötti együttműködési megállapodás kidolgozására, és viszontlátogatásra hívta meg a magyar büntetés-végrehajtás országos parancsnokát.

ÁPRILIS 13.

A Bv. Szervezet Oktatási Központjában rendezték meg a büntetés-végrehajtási szervezet 2011. évi or-

szágos terepfutó bajnokságát. A versenyben 33 bv. szerv 512 versenyzője vett részt. Az első hat csapat részére a díjakat dr. Kökényesi Antal bv. altábornagy, országos parancsnok adta át. A csapatversenyt a Fővárosi Bv. Intézet nyerte, második helyezett a Szegedi Fegyház és Börtön csapata lett, a harmadik helyen az Állam-pusztai Országos Bv. Intézet végzett.

ÁPRILIS 15.

A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság tanácsstermében megalakult a Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsa. A testület elnökének dr. Huszár László bv. dandártábornokot, a BVOP Stratégiai Elemzési és Tervezési Főosztálya vezetőjét kérte fel dr. Felkai László, a BM köz-igazgatási államtitkára. A Tanács alapvető feladata a büntetés-végrehajtás tudományos értékeinek feltárása, azok létrejöttének elősegítése, valamint a tudományos eredmények gyakorlatban történő alkalmazásának szorgalmazása.

ÁPRILIS 18-20.

Az RTF Bv. Tanszékén rendezték meg az Országos Tudományos Diákköri Tanács Had- és Rendészettudományi Szekciójának konferenciáját, amelynek keretében értékelték a 2010/11. tanév országos tanulmányi versenyének döntőjébe jutott 130 hallgató dolgozatait. A versenyben a Bv. Tanszék hallgatói közül 8 fő vett részt. A bíráló bizottságok első helyre értékelték a szekció Társadalomtudományi Tagozatához benyújtott dolgozatok közül Schnautigel Károly, harmadéves bv. szakos hallgató, a Bv. Tagozathoz benyújtott dolgozatok közül pedig Kópis László, másodéves bv. szakos hallgató dolgozatát. A versenyben különdíjat nyert Gógh Roland és Schnautigel Károly harmadéves, továbbá Pálinkás Péter másodéves bv. szakos hallgató.

ÁPRILIS 20.

Féner Tamás „Büntetés” című fotókiállítása nyílt meg az Országgyűlési Biztos Hivatalában. A kiállítás megnyitójának résztvevőit prof. dr. Szabó Máté, az állampolgári jogok

országgyűlési biztosa köszöntötte, illetve megnyitotta a tárlatot. A büntetés-végrehajtási szervezet részéről dr.

Török Edina, a Fővárosi Bv. Intézet osztályvezetője méltatta a kiállítást. Ezt követően az intézet fogvatartottjainak műsora következett, majd Féner Tamás fotóművész mondta el gondolatait a kiállított művekről.

ÁPRILIS 21.

Dr. Pintér Sándor belügyminiszter és dr. Kökényesi Antal bv. altábornagy, a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka sajtótájékoztatót tartott a Kalocsai Fegyház és Börtönben az ott készülő rendvédelmi bevétési ruhákról, valamint a büntetés-végrehajtás informatikai rendszerének megújításáról. A fogvatartottak munkáltatásának fejlesztését meghatározó kormányzati és miniszteri elvárásnak megfelelően a belső ellátás

megvalósítása kiemelt feladattá vált, a BM irányítása alá tartozó rendvédelmi szervek egyenruházatát egységesítik és egyszerűsítik. A tevékenység előkészítésére és koordinálására a létrehozott munkacsoport a Kalocsai Konfekcióipari Kft.-t választotta ki a feladat megvalósítására, amelyben alvállalkozóként a büntetés-végrehajtás részéről az Ipoly Cipőgyár Kft. és az Ábránd Ágynemű Kft. vesz részt.

ÁPRILIS 27.

Sajtótájékoztatót tartottak a Belügyminisztériumban a 2011-ben megvalósítási fázisába lépett, az Európai Unió támogatásával megvalósuló TETT-programról (TETT – program az áldozatokért és tettesekért). A Belügyminisztérium részéről dr. Eiselt György szabályozási és koordinációs helyettes államtitkár mutatta be a programot, amelyet a konzorciumi partnerek részéről dr. Pálvölgyi Balázs, a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium Igazságügyi Szolgálatának főigazgatója, Csóti András bv. vezérőrnagy, az országos parancsnok koordinációs és stratégiai helyettese és dr. Szabó Miklós, a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának dékánja ismertette részletesen.

A Balassagyarmati Fegyház és Börtönben tartották meg a TÁMOP „Első lépés – alacsony foglalkoztatási eséllyel rendelkezők képessé tevő és önálló életvitelt elősegítő programjai” című pályázati programja záró konferenciáját. A rendezvényen a programot végrehajtó szervezetek mellett részt vettek a Márianosztrai Fegyház és Börtön, a Váci Fegyház és Börtön, a Heves Megyei Bv. Intézet, valamint a Fiatalok Bv. Intézetének szakemberei is.

ÁPRILIS 28.

A deviáns magatartás kialakulásáról rendezett tudományos konferenciát a Szegedi Fegyház és Börtön dísztermében a Szegedi Társadalomtudományi Szakkollégium. A konfe-

rencián dr. Kiszely Pál bv. dandártábornok, intézetparancsnok köszöntötte a vendégeket. A tanácskozáson – többek között – Éles Éva bv. alezredes, klinikai szakpszichológus tartott előadást „Az apa szerepe a deviancia kialakulásában” címmel.

A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bv. Intézetben április 28-án, illetve május 3-a és 5-e között egészségügyi szervezetek, szakorvosok meghívásával egészségügyi szűrőnapokat szerveztek a személyi állomány részére. A kötelező éves egészségügyi vizsgálatokon túl lehetőség nyílt olyan szűréseken is részt venni, amelyek a betegségek időbeni felfedezését, megelőzését segítik.

ÁPRILIS 29.

A Magyar Kriminológiai Társaság „A fiatalkorúak igazságszolgáltatásának aktuális kérdései” címmel tudományos ülést rendezett az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán. A rendezvényen előadást tartott dr. Kadlót Erzsébet, a Magyar Köztársaság Alkotmánybírósága főtanácsadója, dr. Vaskúti András bírósági tanácselnöke, a Fővárosi Bíróság büntető ügyszakos tanácselnöke, dr. Ligeti Miklós, a BM Statisztikai és Koordinációs Főosztályának helyettes vezetője, valamint Gyurnik Mária bv. alezredes, a tököli Fiatalok Bv. Intézetének osztályvezetője. A tanácskozást követően az ülés résztvevői megalkotották a Magyar Kriminológiai Társaság fiatalokúak elkövetők kriminológiájával és igazságszolgáltatásával foglalkozó önálló szekcióját.

Rázi Botond, Eger város alpolgármestere elismerő oklevéllel köszönte meg Juhász Attila bv. ezredes-

nek, a Heves Megyei Bv. Intézet parancsnokának, valamint az intézet személyi állományának azt a munkát, amelyet a „Börtön a városért” program során végeztek. A projekt 2008 áprilisában indult. Az azóta eltelt időben a fogvatartottak, akiknek az alpolgármester szintén köszönetét fejezte ki, 30 alkalommal dolgoztak Eger frekventált közterületein, azok takarítására, megszépítésére 3 000 munkaórát fordítottak.

MÁJUS 5.

A Hajdú-Bihar Megyei Bv. Intézetben ülésezett a Magyar Börtönügyi Társaság Biztonsági Szekciója. Az ülést dr. Pantali Zoltán bv. dandártábornok, a Sopronkőhidai Fegyház és Börtön parancsnoka, a szekció vezetője nyitotta meg, majd Gyenge-Bíró István bv. ezredes, a Hajdú-Bihar Megyei Bv. Intézet parancsnoka a fogvatartottak szállításáról, előállításáról, Szarka Péter bv. alezredes, a Sopronkőhidai Fegyház és Börtön parancsnok-helyettese pedig a biztonsági szemle végrehajtásának tapasztalatairól tartott előadást.

MÁJUS 6.

A Fővárosi Bv. Intézet harmadik alkalommal szervezett egészségmegőrző és környezetvédő szakmai napot a személyi állománya részére. Az intézet a rendezvényt idén – a Levegő Munkacsoporton keresztül – csatlakozott a Napos Napok európai kampány magyarországi programjához.

MÁJUS 7.

Koszorúzással egybekötött megemlékezést tartottak a Kalocsai Fegy-

ház és Börtön falán elhelyezett emléktáblánál a Politikai Elítéltek Közösségének kezdeményezésére. Az emlékező beszédek követően az ünnepség az intézet kápolnájában folytatódott, ahol dr. Kránitz Mihály katolikus teológus celebrált szentmisét, valamint a fogvatartotti énekharang egyházi énekeket adott elő. Ezután került sor a kápolna falán található Mester Margit-emléktábla megkoszorúzására.

MÁJUS 12.

A Magyar Börtönügyi Társaság „Gondolatok a fogvatartás szabályozásának fejlesztéséhez” címmel szakmai konferenciát tartott az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán. A téma kapcsán dr. Pallo József bv. ezredes, a BvOP Titkársági és Jogi Főosztályának vezetője tartott előadást, majd dr. Pacsek József, a Legfőbb Ügyészség Büntetés-végrehajtási Törvényességi Felügyeleti és Jogvédelmi Önálló Osztálya helyettes vezetőjének korreferátuma hangzott el. A hozzászólásokat követően Csóti András, bv. vezérőrnagy, az országos parancsnok stratégiai és koordinációs helyettese, a Magyar Börtönügyi Társaság elnökhelyettese, a tanácskozás levezető elnöke mondott zárszót.

MÁJUS 14.

A Győr-Moson-Sopron Megyei Bv. Intézet Szakszervezete megrendezte a büntetés-végrehajtási szakszervezetek első országos fekvényomó bajnokságát, amelyen hat kategóriában kilenc bv. intézet negyven versenyzője vett részt.

MÁJUS 18.

A Bv. Szervezet Oktatási Központjában rendezték meg a büntetés-végrehajtási szervezet 2011. évi országos járőrbajnokságát. Az eseményen 26 bv. szerv csapata 78 fővel vett részt. A csapatversenyt a Baranya Megyei Bv. Intézet nyerte, második helyezett a Állampusztai Országos Bv. Intézet csapata lett, a harmadik helyen a Fővárosi Bv. Intézet végzett.

Egészségnapot tartott a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Bv. Intézet a személyi állomány, illetve a ügyéségi és a bírósági dolgozók részére az intézet éttermében. Az érdeklődők vérnyomás- és vércukormérésen, testtömegindex-számításon, látásvizsgálaton is részt vehettek, illetve a kozmetikai és a masszázskézeltés előnyeit is megtapasztalhatták.

MÁJUS 19.

A büntetés-végrehajtási szervezettel együttműködő Váltó-sáv Alapítvány által meghirdetett, „Befogadjuk őket?” című pályázat ünnepélyes eredményhirdetésére és a fogvatartottak alkotásaiból összeállított kiállítás megnyitására került sor Budapesten, az alapítvány működési helyén. A kiállítást – a büntetés-végrehajtás részé-

ről – Csóti András bv. vezérőrnagy, az országos parancsnok stratégiai és koordinációs helyettese nyitotta meg. A pályázatra 26 bv. intézetből 4 kategóriában 207 pályamunka érkezett.

MÁJUS 20.

A Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának dékáni tancsstermében rendezték meg Fliegauf Gergely bv. alezredes, az RTF Bv. Tanszék tanársegédje PhD-értékelésének nyilvános vitáját. „A börtön és a kábítószer kapcsolata: európai és hazai kriminológiai helyzet-elemzés” című dolgozat, amelynek opponensei prof. dr. Vókó György tanszékvezető egyetemi tanár, a Legfőbb Ügyészség osztályvezetője és dr. Lőrincz József ny. bv. dandártábornok, c. egyetemi tanár voltak, maximális pontszámban részesült.

MÁJUS 27.

A Balassagyarmaton rendezték meg a „Palóc Kupa” sportversenyt, amelyen az északi régióhoz tartozó 7 bv. intézet csapatai négy versenyszámban – kispályás labdarúgás, sakk, asztalitenisz, lövészet – mérték össze tudásukat. Az összetett csapatversenyt a házigazdák nyerték, második

a Tiszalöki Országos Bv. Intézet, harmadik a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bv. Intézet csapata lett.

MÁJUS 28.

Új játszótér avattak a közigazgatásilag Baracska-hoz tartozó Annamajorban. A játszótér megépítéséhez szükséges területet az Annamajori Mezőgazdasági és Kereskedelmi Kft. biztosította, a Közép-dunántúli Országos Bv. Intézet szakemberek és a fogvatartottak munkájával járult hozzá a játszótér létrehozásához.

MÁJUS 30.

Dr. Mezey Barna, az ELTE rektora, a Magyar Börtönügyi Társaság elnöke „A munkáltatás szerepe a büntetés-végrehajtás történetében (A fenytőházi modelltől a rabdolgoztató házakig)” című, az MTA doktora címmel benyújtott értekezésének nyilvános vitájára került sor az MTA Székháza Nagytermében. Dr. Mezey Barna értekezését, amelynek opponensei Dr. Korinek László, az MTA levelező tagja, Dr. Kajtár István, az MTA doktora és dr. Vókó György az állam- és jogtudomány kandidátusa voltak, az MTA Doktori Tanácsa által kijelölt bíráló bizottság maximális pontszámra értékelte.

MÁJUS 31.

A Baranya Megyei Bv. Intézetben rendezték meg francia, német, olasz és magyar büntetés-végrehajtási szakemberek részvételével az ESPRIT európai uniós pályázati projekt záró rendezvényét. A megbeszéléseket követően a külföldi vendégek intézetlátogatáson vettek részt.

JÚNIUS 1.

Ünnepélyes keretek között adták át a Fővárosi Bv. Intézet II. számú, Gyorskocsi utcai felújított objektumát. Az esemény előjárója dr. Pintér Sándor belügyminiszter volt. Az ünnepségen részt vett dr. Láng Zsolt, Budapest Főváros II. kerületének polgármestere, országgyűlési képviselő, dr. Kökényesi Antal bv. altábornagy, a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka; az átadáson jelen voltak

az épületegyüttesben működő rendőri és igazságszolgáltatási szervek vezetői, valamint az írott és elektronikus média munkatársai.

A Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön területén működő Magyar Büntetés-végrehajtás Múzeumi Kiállítóhelyén „15 éves a kreatív szakkör” címmel időszakos kiállítás nyílt, ame-

lyen bemutatták az intézeti szakkör eredményeit, a nyertes pályamunkákat, valamint a friss alkotásokat. Kiállítottak több mint 50 kerámiát és 30 festményt is, melyeket az érdeklődők megvásárolhatnak. A befolyt összeget a szakkör tagjai és a börtönmúzeum a Sátoraljaújhegyi Mentőállomás számára ajánlották fel.

JÚNIUS 3.

Pedagógusnap alkalmából elismeréseket adtak át a Rendőrtiszti Főiskolán és a Bv. Szervezet Oktatási Központjában. A Magyar Köztársaság belügyminisztere eredményes szakmai munkája elismeréséül festmény emléktárgyat adományozott Molnár Gyula bv. alezredesnek, a Bv. Szervezet Oktatási Központja kiemelt főreferensének.

Prof. dr. Sárkány István ny. r. vezérőrnagy, az RTF rektora címzetes főiskolai docens címet adományozott dr. Kókényesi Antal bv. altábornagynak, a büntetés-végrehajtás országos parancsnokának és Csóti András bv. vezérőrnagynak, az országos parancsnok stratégiai és koordinációs helyettesének.

A büntetés-végrehajtás országos parancsnoka a Büntetés-végrehajtási Szolgálatért Emlékplakett „ezüst” fokozatát adományozta Gyurnik Mária alezredesnek, a tőköli Fiatalokorúk Bv. Intézete osztályvezetőjének és Furmanné Nagy Ilona főtörzszászlós-nak, a Pálhalmi Országos Bv. Intézet szociális segédelőadójának.

A Sopronkőhidai Fegyház és Börtönben rendezték meg a „Kőhida Kupa 2011” szolgálati kutyavezetők versenyét, amelynek előljárója Dömény

Sándor bv. vezérőrnagy, az országos parancsnok biztonsági és fogvatartási helyettese volt. A versenyen tíz magyar és egy szlovák csapat összesen 31 versenyzője vett részt. A csapatverseny győztese a Budapesti Fegyház és Börtön lett.

JÚNIUS 3., 5.

Gyermeknap programokkal várták a Hajdú-Bihar Megyei Bv. Intézet személyi állományát és gyermekeiket az Üdvhadsereg Szabadegyház Magyarországi debreceni központjában. A hagyományteremtő cézzal megrendezett eseményen az Üdvhadsereg fúvószenekara köszöntötte a gyerekeket, majd a Kölyökszínór Bábegyüttes előadását és bohóc műsorát tekinthették meg az érdeklődők.

Sopronkőhida-Tómalom-János-telep Településrészi Önkormányzata, valamint a Sopronkőhidai Fegyház és Börtön szervezésében családi juniálist rendeztek a bv. intézet sportpályáján. A rendezvényt dr. Simon István alpolgármester, a Sopronhoz tartozó településrész önkormányzatának elnöke nyitotta meg.

JÚNIUS 6., 8.

A Szegedi Fegyház és Börtönben a pedagógusnap alkalmából – június 6-án – ünnepséget tartottak, amelyen intézeti szintű elismerések átadására került sor. A rendezvényen a fogvatartottak színjátszó csoportja ünnepi műsorként bemutatta Horváth Péter „Kóma” című művét. Június 8-án a Tiszalöki Országos Bv. Intézetben rendeztek pedagógusnap ünnepséget, amelyen az intézet fogvatartottjai rövid műsort adtak elő.

JÚNIUS 9.

Dr. Bölcskei Gusztáv református püspök, a Zsinat lelkészi elnöke és Spányi Antal székesfehérvári püspök a Pálhalmi Országos Bv. Intézet bernátkúti objektumában ünnepélyes keretek között felszentelte az intézet kápolnáját, amelyet Szent Bernátról neveztek el. Ekkor került sor az intézetben kilenc éve börtönlelkészként szolgáló dr. Békefy Lajos református lelkész elköszönésére is. A kápolnaszentelést Balázs Péter bv. ezredes, intézetparancsnok köszönője, illetve a mélykúti Kodály Kórus és a sándorházai irodalmi szakkör ünnepi műsora zárta, amelyben Szent Bernát életét elevenítették fel.

JÚNIUS 10.

A Bv. Szervezet Oktatási Központjában rendezték meg a 14 hetes alapfokú szaktanfolyami képzésben részt vett A/4. osztály kibocsátó ünnepségét, amelynek keretében 41 fő, közöttük 13 kitűnő eredménnyel végzett hallgató vehette át oklevelét dr. Kökényesi Antal bv. altábornagy, országos parancsnoktól, a rendezvény előljárójáról.

JÚNIUS 13.

Pünkösd alkalmából a Magyarországi Evangélikus Egyház elnök-püspöke, Gáncs Péter tartott ünnepi istentiszteletet a Fővárosi Bv. Intézet Nagy Ignác utcai objektumában. Az istentiszteletet követően a Fővárosi Bv. Intézet parancsnoka, Schmehl János bv. dandártábornok köszönte meg Gáncs Péternek a fogvatartottak között végzett szolgálatát.

JÚNIUS 15.

A Pálhalmi Országos Bv. Intézet sándorházai objektumában ünnepélyes keretek között adták át az objektum biológiai szennyvíztisztító telepét.

A több mint 60 millió forint értékű, a meglévő szennyvíztisztító-telep hatásfokát növelő beruházást a Komplex Ipari Szerelő és Kivitelező Kft. hajtotta végre fogvatartotti munkaerő igénybevételével.

A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bv Intézet Szent Dániel ökumenikus kápolnájában „Szentlélek a börtönben” címmel tartottak pünkösd-i istentiszteletet. Bosák Nándor római katolikus megyéspüspök Mindszenty Józsefről és a raboskodó papokról szólt, majd dr. Korzenszky Richárd, a Tihanyi Bencés Apátság perjele megszentelte Szent Benedek ikonját, és a bencések több mint ezeréves tevékenységét méltatta. Ezt követően Kocsis Fülöp görög katolikus megyéspüspök megszentelte Szent Hierotheosz püspök és Szent István király ikonját. A rendezvény a fogvatartottak imájával és pünkösd-i műsorával zárult.

JÚNIUS 16.

A Pécsi Tudományegyetemen tanévzáró ünnepi szenátusi ülést tartottak, amelyen az egyetem Szenátusa

címzetes egyetemi docensi címet, valamint az egyetem címerét ábrázoló ezüst kitűzött adományozott Balázs Péter bv. ezredesnek, a Pálhalmi Országos Bv. Intézet parancsnokának.

JÚNIUS 17.

Lezsák Sándor, az országgyűlés alelnöke a Sopronkőhidai Fegyház és Börtönbe látogatott, ahol ötszáz könyvet adományozott az intézet fogvatartotti könyvtárának. A könyveket dr. Pantali Zoltán bv. dandártábornok, az intézet parancsnoka és a fogvatartottak egy csoportja vette át.

JÚNIUS 18.

A Börtönmúzeum, valamint a Sátorlajújhelyi Fegyház és Börtön az Eötvös József Börtönügyi Egyesület szervezésében, illetve a Balassagyarmati Fegyház és Börtön a Nógrád Megyei Levéltárral közösen csatlakozott a Múzeumok Éjszakája rendezvénysorozathoz. A két rendezvény érdekes, változatos programjai több száz látogatót vonzottak.

Második alkalommal rendezték meg a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Igazságügyi Triatlon Versenyt. A bajnokság rendezői a MH 86. Szolnok Helikopter Bázis, a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Bv. Intézet és a Rendezett Jövőért Egyesület voltak. A versenyen, amelyen 14 csapat 42 fővel vett részt, a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Bv. intézet csapata 5. helyezést ért el.

JÚNIUS 23.

Ünnepélyes keretek között tartották meg Pilisszentkereszten a rendszergazda-képzésben részt vett

informatikusok bizonyítványátadását. A legeredményesebb hallgatók bizonyítványát Varga Valéria bv. vezérőrnagy, az országos parancsnok gazdasági és informatikai helyettese adta át. A BVOP Informatikai Főosztálya szervezésében – az EKOP informatikai fejlesztési projekt részeként – 2010 novembere és 2011 májusa között 88 rendszergazda kapott alapképzést, majd az ezt követő haladó képzésén 28 központi rendszergazdát képeztek ki.

JÚNIUS 24.

A Váci Fegyház és Börtönben hagyományteremtő „Egészségnapot” szerveztek, amelyen részt vettek a társ rendvédelmi szervek és a közintézmények munkatársai is. A program az egészségmegőrzés és az egészséges életmód jegyében zajlott. A színes programok mellett szűrővizsgálatokon is részt vehettek az érdeklődők.

A Bv. Szervezet Oktatási Központjában rendezték meg a büntetés-végrehajtási felügyelő szakképzésben végzett hallgatók kibocsátó ünnepségét, amelynek keretében 16 fő

– közöttük 2 fő kitűnő eredménnyel végzett – hallgató vehette át bizonyítványát.

JÚNIUS 27-30.

A Közép-dunántúli Országos Bv. Intézet martonvásári objektuma adott otthont a Büntetés-végrehajtási Krízis Tárgyaló (Bv-KIT) tanfolyamnak. A nyugat-magyarországi intézetek részére meghirdetett, dr. Huszár László bv. dandártábornok vezetésével lezajlott tréningen 11 intézet 15 munkatársa vett részt. A képzésen megfigyelőként részt vettek a Terror Elhárítási Központ munkatársai is.

JÚNIUS 29.

A büntetés-végrehajtási szervezet 2011. évi kispályás labdarúgó bajnokságának döntőjét rendezték meg az ORFK RSZKK Vágóhíd utcai Sporttelepén, amelyen 6 bv. szerv csapata vett részt. A bajnokságot a Fővárosi Bv. Intézet nyerte, második helyezett a Pálhalmai Országos Bv. Intézet csapata lett, a harmadik helyen a Szombathelyi Országos Bv. Intézet végzett.

A „Büntetés-végrehajtás Hivatás Mestere” országos szakmai vetélkedő regionális versenyeit hat helyszínen bonyolították le. A szeptember 1-jén és 2-án megrendezendő országos döntőbe a következő bv. szervek csapatai jutottak: Állampusztai Or-

szágos Bv. Intézet, Balassagyarmati Fegyház és Börtön, Budapesti Fegyház és Börtön, Sopronkőhidai Fegyház és Börtön, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bv. Intézet, Szegedi Fegyház és Börtön.

Összeállította: D. F. I.

Megalakult a Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsa

2011. április 15-én a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság tanácstermében megalakult a Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsa. A Tanács létrehozásával kapcsolatos elképzelés már a „Felelősen, felkészülten” fejlesztési terv „Integráció és reintegráció” programjában is szerepelt, azonban a megfelelő jogszabályi és szervezeti keretek csak a Belügyi Tudományos Tanács megalakulásával váltak adottá.

Az alakuló ülés köszöntőbeszédét dr. Kökényesi Antal bv. altábornagy, a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka tartotta, zárszót Csóti András bv. vezérőrnagy, az országos parancsnok koordinációs és stratégiai helyettese mondott. A Tanács elnökének dr. Huszár László bv. dandártábornokot, a BVOP Stratégiai Elemzési és Tervezési Főosztálya vezetőjét kérte fel dr. Felkai László, a BM közigazgatási államtitkára. A Tanács állandó tagjai a büntetőügy területén elért kiemelkedő kutatási és szakmai eredményeik, elismertségük alapján lettek kiválasztva. Így külön említésre méltó, hogy a Tanács tagjai között olyan neves, nemzetközileg is elismert szakmai tekintélyeket köszönthettünk, mint Mezey Barna és Vókó György professzor urakat, vagy Lőrincz József nyugállományú bv. dandártábornok urat, címzetes egyetemi tanárt, akiket nem kell a Büntetőügyi Szemle olvasóinak bemutatnunk.

A Tanács alapfeladata a büntetés-végrehajtás tudományos értékeinek feltárása, azok létrejöttének elősegítése, valamint a tudományos eredmények gyakorlatban történő alkalmazásának szorgalmazása. Így a Tanács működése során állást foglal a büntetés-végrehajtási szervezet tudományos tevékenységét érintő kérdésekben, javaslatot tesz a tudományos kutatások irányainak kijelölésére, összesíti a szervezetet érintő tudományos kutatások eredményeit, továbbá javaslatokat fogalmaz meg azok hasznosítására.

A Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsa – a Belügyi Tudományos Tanáccsal együttműködve – figyelemmel kíséri azoknak a PhD-hallgatóknak a szakmai, illetve tudományos előmenetelét, akik vagy a büntetés-végrehajtás személyi állományába tartoznak, vagy nem a szervezet munkatársai, de doktori képzésük témája a börtönügyhöz, a büntetés-végrehajtáshoz kapcsolódik. A Tanács ezzel kapcsolatosan adatbázist hoz létre, amelynek köszönhetően hatékonyabb segítséget tudunk nyújtani a rendészet területén tanulmányokat folytató doktorandák és doktoranduszok mentorálásában, koordinálásában. Az adatbázis kiépítésével, működtetésével az általuk elért tudományos eredmények hasznosítása, a gyakorlati munkába való integrálása terén is komoly lépéseket tehetünk a jövőben.

Somogyvári Mihály

Tudományos ülés a fiatalok igazságszolgáltatásáról

A Magyar Kriminológiai Társaság „A fiatalok igazságszolgáltatásának aktuális kérdései” címmel tudományos ülést rendezett 2011. április 28-án az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán. A rendezvénynek az adott különös hangsúlyt, hogy napjainkban a fiatalok igazságszolgáltatása jelentős szervezeti és eljárásjogi változáson megy keresztül.

A tanácskozás első előadását – „A szakszervezetek szerepe az igazságszolgáltatás rendszerében” címmel – **dr. Kadlót Erzsébet**, a Magyar Köztársaság Alkotmánybírósága főtanácsadója, a Magyar Kriminológiai Társaság főtitkára tartotta, aki az ülés levezető elnöki teendőit is ellátta. Az előadó hosszabban beszélt az igazságszolgáltatás hatékonysága megítélésének problematikájáról, illetve arról, hogy a bírának milyen ismeretek a birtokában kell lenniük. Ezek közé olyan – látszólag nem súlyponti – tudnivalók is tartoznak, mint például az elkövetők szubkultúrájának ismerete.

Dr. Vasúti András bíró, a Fővárosi Bíróság büntető ügyszakos tanácselnöke a fiatalok büntető igazságszolgáltatásának aktuális kérdéseit tárgyaló előadásában abból a tényből indult ki, hogy a fiatalok elkövetők büntetőügyeiben 2011. szeptember 1-jével megszűnik a fiatalok bírósága kizárólagos illetékessége. Az előadó a fiatalok büntető felelősségre vonásának szigorodó jogszabályi hátterét ismertette hiányolta a nevelő jellegű szankciókat. Az aktuális teendők között felhívta a figyelmet a helyi bírósági bírák oktatására, képzésére, a pedagógus ülnökök szerepére, s hangsúlyozta, hogy az új helyzetben nagy feladat hárul a pártfogókra, a javítóintézetekre és a fiatalok bv. intézeteire.

Dr. Ligeti Miklós, a Belügyminisztérium Statisztikai és Koordinációs Főosztályának helyettes vezetője „A fiatalok büntetőjoga mint önálló szabályozási terület” című előadását történeti visszatekintéssel kezdte, majd statisztikai adatokkal mutatta be a gyermek- és fiatalkori bűnözés helyzetét. Mint elmondta: a 18 év alatti népességben a bűnelkövetők aránya állandó, számuk 2003 és 2010 között 10 és 12 ezer között mozgott. Dominál a vagyoni elleni bűnözés, a súlyos erőszak viszonylag ritka, ugyanakkor megfigyelhető az a tendencia, hogy a fiatalok erőszakosabb bűncselekményeket követnek el. Az erőszakos elkövetők között magas a 12 és 13 évesek aránya. Dr. Ligeti Miklós utalt arra, hogy a gyermekkori agresszivitás kezelésében a jogi eszközök önmagukban aligha lehetnek hatékonyak, s hogy a büntethetőség korhatárának leszállítása csak bizonyos feltételek (pl. a belátás képességének figyelembe vétele) teljesülésével valósítható meg.

A tudományos ülés utolsó előadója **Gyurnik Mária** bv. alezredes, a Fiatalok Bv. Intézete büntetés-végrehajtási osztályvezetője volt, aki bemutatta a tököli intézet sokrétű tevékenységét. A rezsimrendszer ismertetését követően kitért a fiatalok elzárására, amely 2010 augusztusától új feladatként jelentkezett. Beszélt a foglalkoztatás, ezen belül a munkáltatás és az oktatás helyzetéről. Kiemelte, hogy az oktatásban részt vevő fiatalok száma folyamatosan nö-

vekszik. A fegyelmi helyzetről szólva közölte, hogy a fiatalok közötti verekedések, bántalmazások száma az elmúlt három évben csökkent, viszont a bódító-szer-használat nőtt. Gyurnik Mária ezután az intézet szabadidős programjait, valamint a fiatalkorúak reintegrációja érdekében tett erőfeszítéseit ismertette, majd végezetül néhány javaslattal élt. Elmondta például, hogy átmeneti intézetek létrehozásával csökkenthető lenne a visszaesések száma.

Az előadások után számos hozzászólás hangzott el, amelyek közül jelen tudósításban kettőt emelünk ki. **Dr. Lőrincz József** ny. dandártábornok, c. egyetemi tanár megerősítette a tököli törekvések eredményességét, ugyanakkor hozzátette: a fiatalkorúak börtöneinek még volna mit átvenniük a javítóintézetek gyakorlatából, továbbá hangsúlyozta a zárt intézeti neveléssel foglalkozó szakemberek képzésének fontosságát. **Dr. Gönczöl Katalin** egyetemi tanár, a Magyar Kriminológiai Társaság elnöke hozzászólásában arra mutatott rá, hogy azokban a nyugat-európai országokban, ahol 14 év alattiakat is felelősségre vonnak, ez nem azt jelenti, hogy szabadságvesztés-büntetést rónak ki rájuk, hanem speciális intézkedést alkalmaznak velük szemben, és szakemberek foglalkoznak a gyermekekkel.

A tanácskozás **dr. Kadlót Erzsébet** zárszavával fejeződött be, ezt követően az ülés résztvevői – **dr. Vaskúti András** és **dr. Ligeti Miklós** kezdeményezésére – megalakították a Magyar Kriminológiai Társaság fiatalkorú elkövetők kriminológiájával és igazságszolgáltatásával foglalkozó önálló szekcióját.

A szerk.

Szakmai konferencia a fogvatartás szabályozásának fejlesztéséről

A Magyar Börtönügyi Társaság „Gondolatok a fogvatartás szabályozásának fejlesztéséhez” címmel szakmai konferenciát rendezett 2011. május 12-én az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán. A tanácskozás levezető elnöki teendőit Csóti András bv. vezérőrnagy, bv. főtanácsos, az országos parancsnok stratégiai és koordinációs helyettese, a Magyar Börtönügyi Társaság elnök-helyettese látta el.

Dr. Pallo József bv. ezredes, bv. főtanácsos, a BVOP Titkársági és Jogi Főosztályának vezetője nagy ívű előadásában a nemzetközi normák, elvárások, elsősorban az új Európai Börtönszabályok ajánlásai és az Emberi Jogok Európa Bíróságának döntései felől vizsgálta meg a hatályos bv. kódex, a 1979. évi 11. tvr. rendelkezéseit, tágabb értelemben: a magyar büntetés-végrehajtás helyzetét. Tisztázandó kérdésként vetette fel, hogy az új bv. kódex egységes legyen-e, illetve, hogy a büntetés-végrehajtás szakmai munkáját mely szervezetek ellenőrizzék a jövőben. Dr. Pallo József több esetben (pl. a fogvatartottak választójoga, társadalombiztosítása) rámutatott, hogy a jelenlegi hazai szabályozás átgondolásra szorul. A rezsimszisztem kapcsán kijelentette, hogy szűkebb a fokozatváltás lehetőségei, a magyar börtönszisztemet a progresszivitás irányában kellene fejleszteni. A munkáltatásról elmondta: cél, hogy a fogvatartottak minél nagyobb számban dolgozzanak, a foglalkoztatást a mostani 55%-os szintről 70%-os szintre lenne szükséges emelni. A jövő lehetséges útjairól szólva hangsúlyozta, hogy megoldandó feladat a hazai börtönök zsúfoltsága, valamint a fogvatartotti ráta csökkentése, amely nem csak új börtönök építésével, hanem az alternatív büntetések szélesebb körű alkalmazásával érhető el. Végezetül a büntetés-végrehajtás svéd modelljére, azon belül is az elektronikus felügyelet alkalmazásának pozitív tapasztalataira tért ki.

Dr. Pacsek József, a Legfőbb Ügyészség Büntetés-végrehajtási Törvényességi Felügyeleti és Jogvédelmi Önálló Osztálya helyettes vezetője korreferátumában az ügyészi munka gyakorlata felől közelítette meg a bv. kódex problematikáját. Az előadó az egységes szabályozás mellett érvelt, a büntetés-végrehajtás törvényességi felügyeletével foglalkozva kifejtette, hogy a civil kontroll is fokozatosan megtalálta a helyét. A rezsimszisztem kérdésével kapcsolatban arra figyelmeztetett, hogy a fogvatartottak fenytetésének lehetőségeit differenciálni kell, mert a jelenlegi gyakorlat erre szűk teret biztosít. Dr. Pacsek József a munkáltatásról elmondta, hogy a munkavégzés kötelező jellegét mindenképpen célszerű lenne fenntartani. A zsúfoltságról szólva megjegyezte, hogy az egyszemélyes elhelyezésre nincs tömeges igény, továbbá arra mutatott rá, hogy a bűnözési struktúra meghatározza a büntetések jellegét, így napjainkban az alternatív szankciók szélesebb körű alkalmazásának korlátozottak a lehetőségei.

Az előadást és a korreferátumot követően több hozzászólás hangzott el. **Dr. Vass Lucia**, Tököl város alpolgármestere – a Fiatalokért Bv. Intézetének egykori munkatársa – a bv. intézetek és a helyi civil társadalom együttműködésére hívta fel a figyelmet. **Dr. Lőrincz József** ny. bv. dandártábornok, c. egyetemi tanár a népszerű „önellátó börtön” elképzelésről elmondta, hogy a hazai börtönök az elmúlt 250 évben sohasem voltak, nem is lehettek képesek az önellátásra, illetve ilyen igény csak a magyar börtönrendszer szovjet típusú átalakítása idején mutatkozott. **Dr. Pantali Zoltán** bv. dandártábornok, a Sopronkőhidai Fegyház és Börtön parancsnoka a büntetés-végrehajtás törvényességi felügyelete kérdésében az ügyészség szakmai felkészültségét méltatta, a foglalkoztatás problematikájához hozzászólva pedig a kötelező munka és/vagy tanulás fontosságát emelte ki.

Csóti András zárszavában hangsúlyozta, hogy a konferencia témájával, a fogvatartás szabályozásának fejlesztésével folyamatosan foglalkozni kell, függetlenül attól, hogy a kodifikációs munka milyen stádiumában van. Kiemelte, hogy a 1040/2011. (III. 9.) kormányhatározat lehetőségeket biztosít a büntetés-végrehajtás munkájának, infrastruktúrájának fejlesztésére, és hozzátette: az elektronikus felügyelet bevezetése is szerepel a tervekben. A fogvatartottak elhelyezésével, a börtönök zsúfoltságával kapcsolatosan megjegyezte, hogy ma már Nyugat-Európában sem tudják megvalósítani a fogvatartottak egyszemélyes elhelyezését, ettől függetlenül nagy elmaradásokat kell pótolnunk. A munkáltatásról kifejtette többek között, hogy ha a bv. intézetek a saját ellátásukra – legyen szó az élelmezésről vagy a ruházatról – fognak termelni, ez egyaránt pozitívan hatással lesz a foglalkoztatás szintjének növelésére és a költségek csökkentésére.

D. F. I.

Híradás a Magyar Pszichológiai Társaság jubileumi tudományos nagygyűléséről

A Magyar Pszichológiai Társaság Jubileumi XX. Országos Tudományos Nagygyűlésére 2011. május 25–27-én Budapesten került sor. A „Hagyomány és megújulás” címet viselő tudományos konferenciához jól illeszkedett a bv. intézetekben és intézményekben, illetve az ELTE Pszichológiai Intézetében foglalkoztatott pszichológusok prezentációja az alábbi két fő témakörhöz kapcsolódóan.

Személyiségtényezők, jellegzetes problémák és mérési lehetőségek a fogvatartottak körében

A fenti témakörben a következő előadások hangzottak el:

- Eisinger Andrea, Magi Anna (ELTE Pszichológiai Intézet): Bűnelkövető fiatalok érzelem-felismerése és impulzivitása;
- Fiáth Titanilla, Huller Ervin, Kovács Ferenc, Nemszilaj Anita (Budapesti Fegyház és Börtön), Rózsa Sándor (ELTE Pszichológiai Intézet): A Kéz Tesztel nyert tapasztalatok agresszív és nem agresszív bűnelkövetők körében;
- Kovács Zsuzsanna (Veszprém Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet): Megküzdés a börtönbe kerüléssel: pszichés alkalmazkodás a börtönben töltött első négy hónapban;
- Fliegauf Gergely (Rendőrtiszti Főiskola Büntetés-végrehajtási Tanszék): Szexuális deprivációra és tartalomimportra utaló kommunikációs jelek börtönrajzokon és börtönfirkákon.

A szimpózium előadásai a fogvatartottak személyiségjellemzőinek és problémáinak összefüggéseit keresték, valamint mérési és feltárási lehetőségeit célozták.

Eisinger Andrea és Magi Anna fiatalok bűnelkövetőkkel végzett kutatása – számítógépes vizsgálatok eredményei alapján – az érzelmi arcfelismerés és az impulzivitás alakulását és összefüggéseit ismertette.

Fiáth Titanilla és munkatársai egy olyan, hazánkban egyelőre még nem használt projektív módszerrel szerzett tapasztalatokról számoltak be, amelyek lehetőséget teremtenek az agresszív magatartás bejósolására.

Kovács Zsuzsanna kutatása a fogvatartotti alkalmazkodás kitüntetett időszakát, a börtönben töltött első néhány hónap megküzdési stratégiáit vizsgálta, miközben a főbb eredmények bemutatása mellett a hatékony alkalmazkodás legfontosabb prediktoraira, előrejelzőire is felhívta a figyelmet.

A magyar és külföldi börtönökben megtalálható szexuális tartalmú ábrázolások (rajzok, falfirkák, festmények) tartalomelemzésével Fliegauf Gergely a fogvatartottak gondolatvilágát, a bűnözői mentalitás elemeit igyekezett megragadni.

Kezelési lehetőségek, terápiás próbálkozások a fogvatartottak körében

A témakörben elhangzott előadások a következők voltak:

- Horváth Andrea, Záhorszki Ilona (Sopronkőhidai Fegyház és Börtön): Önként vállalt magány- az egyszemélyes elhelyezésben élő fogvatartottak időszakos felülvizsgálatának tapasztalatai;
- Szucsáki Melinda (Közép-Dunántúli Országos Büntetés-végrehajtási Intézet): Az ötlépéses terápiás intervenciók modell börtönbeli alkalmazásának tapasztalatai;
- Lehoczki Ágnes (Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet): A börtönben elkövetett önkárosítások jellemzői és terápiás lehetőségei;
- Barna-Fóris Ágnes (Közép-Dunántúli Országos Büntetés-végrehajtási Intézet): A fókuszolás tapasztalatai alkoholbetegekkel.

Ennek a szimpóziumnak az előadásai a fogvatartottak körében alkalmazott pszichológiai kezelési és terápiás eljárásokról, ezek hatékonyságáról és korlátairól számoltak be.

Horváth Andrea és Záhorszki Ilona vizsgálata kiterjedt az egyszemélyes elhelyezésben élő fogvatartottak hangulati életére, megküzdésére, szorongás-szintjére. Az előadók elemezték, hogy jelentkezik-e szignifikáns változás az egyedül töltött idő során.

Szucsáki Melinda egy ötlépéses, rajzoláson alapuló terápiás módszert mutatott be, amely a különféle rendszerszemléletű technikákat ötvözte.

Lehoczki Ágnes a fogvatartotti önkárosítások motivációit, azok jellemzőit, az önbántalmazás prizonális kezelési és terápiás lehetőségeit ismertette.

Barna-Fóris Ágnes alkoholbetegek fogvatartottakkal végzett fókuszolás tapasztalatait mutatta be. A börtönbe kerülő alkoholbetegek számára nemcsak az ital utáni sóvárgás jelent gondot, hanem életmódjuk parttalan voltának megszűnése is. A fókuszolás arra ad módot és lehetőséget, hogy az egyén a szabályos keretbe illeszkedése során rátalálhasson mindazon erőforrásaira, amiket szenvedélybetegsége elfedett.

Összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy a magas szakmai színvonalú előadásoknak köszönhetően mindkét szimpózium a hallgatóság elismerését váltotta ki. A tudományos ülés egyben jó alkalmat teremtett egymás munkájának megismerésére és a szakma prominens képviselőivel történő egyeztetésre is.

Reider-Gera Ildikó

Deák Ferenc István

Ajánló

A börtön kultúrája – kultúra a börtönben. Nemzetközi tudományos konferencia. Pécs, 2010. szeptember 28-29. Szerk. Korinek László, Kóhalmi László. Pécs, PTE Állam- és Jogtudományi Kar, 2011. 175 oldal.

A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara a Pécs 2010 Európa Kulturális programhoz kapcsolódóan konferenciát rendezett tavaly szeptemberben, amely a büntetés-végrehajtás kulturális vonatkozásait jelenítette meg. A Kar ez év tavaszán külön kiadványban is megjelentette a tanácskozás anyagát. A könyv lektora Vókó György egyetemi tanár, osztályvezető ügyész volt, aki a konferencia megszervezésében is komoly szerepet vállalt.

A tanácskozásról a Börtönügyi Szemle 2010. évi 3. számában jelent meg tudósítás, így az előadások témájára általában nem térünk ki. A kötet sajátossága, hogy Berke Gyula, a konferenciát szervező Kar dékánja, Kovács Tamás legfőbb ügyész, Kökényesi Antal bv. altábornagy, a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka köszöntőjét, illetve Korinek László tanulmányát követően az előadások nem az elhangzás sorrendjében, hanem az előadók nevének abécérendjében követik egymást.

A kiadványban két olyan tanulmány is megjelent, amely előadásként nem hangzott el a tanácskozáson. Anton Fábry, a szlovák Katonai Főügyészség ügyésze tanulmányában elsődlegesen jogi szempontból közelíti meg a témát, ugyanakkor a szlovákiai börtönlakók „kulturális teljesítményeire” is kitér. A szerző véleménye szerint: „a börtönkultúra és a kultúra a börtönben kölcsönösen összefüggő és egymást befolyásoló tényezők, amelyek közvetlenül és közvetve is befolyásolják a szabadságvesztés-büntetés hatékonyságát.” Kóhalmi László, a PTE Állam- és Jogtudományi Kar egyetemi adjunktusa dolgozata azt vizsgálja, hogy a magyar bv. jog az elítélteket megillető jogokat, közülük is különösen a kulturális jogokat a nemzetközi elvárásokhoz képest milyen mértékben biztosítja.

Örvendetes, hogy a könyvben – Fliegaufer Gergely anyaga kapcsán – illusztrációik helyet is kaphattak. A kötet végén néhány fotó – Apró Andrea munkái – eleveníti fel a konferencia légkörét, illetve az olvasó rövid bepillantást nyerhet a fogvatartottak kreatív tevékenységeibe.

Dolgozatok Erdei Tanár Úrnak. Szerk. Holé Katalin, Kabódi Csaba, Mohácsi Barbara. Budapest, ELTE Állam- és Jogtudományi Kara, 2009. (Bibliotheca Iuridica. Az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar tudományos kiadványai, Libri Amicorum 30.) 436 oldal.

A szép kiállítású kiadvány a 70 éves Erdei Árpádot, az ELTE jogi karának és más egyetemek oktatóját, volt alkotmánybíráját köszönti. Az ünnepelt életútját Király Tibor professzor emeritus ismerteti a könyv bevezetőjében. A kötet 24 tanulmányt tartalmaz, amelyek közül – hely szűkében – csak azt a hármat ismertetjük, amelyek szorosan kapcsolódik a börtönügy, illetve a büntetés-végrehajtás témaköréhez.

Kabódi Csaba „A szabadságvesztés-büntetés határvonalai” című nagy ívű dolgozatának fő kérdése, hogy „mi a szabadságvesztés XXI. századi funkciója”, és ezzel összefüggésben „hol húzódnak a börtönbüntetés büntetéstani határai”. A szerző számos értékes gondolatot vet fel, egyszerre tekinti át a témát történetiségében, az európai ajánlások felől, ugyanakkor gyakorlatközeleli módon. Tanulmányának végén külön foglalkozik a tényleges életfogytig tartó, illetve a rövid tartamú szabadságvesztés problémakörével.

Lőrincz József tanulmánya az európai börtönügye a 2006-os Európai Börtön szabályok tükrében mutatja be. „Merre megy majd a világ, merre Európa? – teszi fel a kérdést a szerző, aki szerint „választ a következő évek ma még nehezen kifürkészhető gazdasági, politika változásaival kapunk. Csaknem bizonyos, hogy Európa sem tudja kivonni magát a főképpen migrációs és drogbűnözés kedvezőtlen hatásai miatt erősödő neokonzervatív és neorepresszív büntetőpolitikai változások alól.”

Mezey Barna dolgozata az 1796-os Zala megyei rablázas történetét dolgozza fel a kihallgatási jegyzőkönyvek, a törvényszéki eljárás dokumentumai és a külföldre közgyűlési iratok alapján. (A zalaegerszegi megyei tömlőc rabjai többszöri kitérés kísérletük nyomán több hajdút is megöltek, a megtorlás sem maradt el: a kivégzett lázadók száma a tízet is meghaladta.) A tanulmány az eset kapcsán bemutatja a hajdúk reguláit és a korabeli tömlőcrezsimre vonatkozó szabályokat is.

„Kapuláz.” Esély az életre. Összeáll és szerk. Csernyánszky Lajos, Hégely Péter. Sopronkőhida, Sopronkőhidai Fegyház és Börtön, 2011. 104 oldal.

Az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap finanszírozásával megvalósult projekt a börtönből szabadultak társadalmi és gazdasági integrációjának elősegítését, a bűnismétlések számának csökkentését tűzte ki célul. A Sopronkőhidai Fegyház és Börtön – a korábban megvalósított Equal-projektjére építve – sikeresen pályázott 2009-ben, a projekt nyitókonferenciájára 2009. november 5-én került sor, míg a zárókonferenciát 2011. január 19-én tartották meg.

A kiadvány döntően a projekttevékenységek eredményeit teszi közzé, részint a projekt során elvégzett felmérések elemzésének segítségével, részint a gyakorlatban hasznosítható eredmények közreadásával. Az első három bevezető jellegű fejezetet követően a negyedik fejezet a szabadulók foglalkoztatásának problematikáját, az ötödik fejezet a fogvatartottak és szabadulók társadalmi visszailleszkedését segítő személyeket, szervezeteket (nevelők, pártfogók, munkaügyi központok, önkormányzatok stb.) mutatja be, külön kitérve a szabadulásra felkészítés jogszabályi hátterére. A hatodik fejezet az intézmények közötti együttműködés jellegét vizsgálja, és a protokollok szükségességére hívja fel a figyelmet. A következő fontos két anyagrész a szabadulás sikerét elősegítő módszereket és tevékenységeket, valamint a lehetséges protokoll modelleket foglalja össze. A kilencedik, tizedik és tizenegyedik fejezet a Kapuláz projekt megvalósítása során megfogalmazott javaslatokat és a javasolt jogszabályi változtatásokat közli. A kötet végén található „függelék” a fennállásának 125. évfordulóját ünneplő Sopronkőhidai Fegyház és Börtön történetével ismerteti meg az olvasót.

A rendkívül informatív, képekkel, ábrákkal gazdagon illusztrált kiadvány számos megoldást felvázol a börtönből szabadultak társadalmi és gazdasági integrációjának elősegítésére, jó lenne, ha ezek közül minél több megvalósulna a gyakorlatban.

Kriminológiai Tanulmányok, 48. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet, 2011. 232 oldal.

A Kriminológiai Tanulmányok legújabb, 48. kötete a hagyományoknak megfelelően aktuális, magas színvonalú írásokat tartalmaz, a kiadvány – amelyhez Virág György, az Országos Kriminológiai Intézet igazgatója írt előszót – 11 tanulmányt tartalmaz.

Szabó Imre dolgozata azt a kérdést vizsgálja, hogy a számítástechnikai adatok hogyan használhatók bizonyítékként a büntetőeljárásban. Parti Katalin és Virág György „A szájbergerek és a bicikli” című tanulmánya a kelet-európai gyerekek nethasználatának sajátosságait térképezi fel. Kármán Gabriella és szerzőtársai a szellemi tulajdon-jogokat sértő bűncselekményekről szóló kutatásukat tették közre a kötetben. Gyurkó Szilvia dolgozata a jogellenesen külföldre vitt gyermekekkel kapcsolatos eseteket és a gyermekjóléti szolgálatok szerepét vizsgálja. Barabás Andrea Tünde dolgozata a börtönmediáció nemzetközi gyakorlatát vizsgálva tárja fel a módszer előnyeit, hátrányait, az érintettek mellett az intézmények és a társadalom szerepét is értékelve. Utasi Judit tanulmánya a gyűlöleti, más néven előítéletes bűncselekmények kezelési lehetőségeit veszi számba. Póczik Szilveszter dolgozata a gyűlöletbeszédnek és a holokauszttagadásnak a német nyelvű országokban történő szankcionálását mutatja be. Nagy László Tibor a közfeladatot ellátó személyek (tanár, orvos, buszvezető, ellenőr stb.) ellen elkövetett bűncselekményekről készült katasztrofális katatásait teszi közzé tanulmányában. Kerezsi Klára, Kó József és Antal Szilvia „A bűnözés társadalmi költségei” című kutatási összefoglalójukban – többek között – a büntető igazságszolgáltatási szervezetek (rendőrség, ügyészség, bíróság, büntetés-végrehajtás, Igazságügyi Hivatal) kiadásait elemzik. Kármán Gabriella és Kiss Anna tanulmányának témája a hamis és a meghamisított festmények azonosítása. Mészáros Ádám „Titkos gondolatok” című dolgozatában a titkos információszerezés és a büntetőeljárás feljelentés körül keletkező problémákra hívja fel a figyelmet.

„Méltóképpen másképp” Fogyatékosügyi projekt. Szerk. Borza Beáta, Lux Ágnes. Budapest, Országgyűlési biztos Hivatala, 2010. (ÁJOB Projektfüzetek, 2010/2.) 168 oldal.

Becslések szerint a világ népességének mintegy tíz százaléka – 650 millió ember – él valamilyen fogyatékosággal. Mindezek alapján az ENSZ a „világ legnagyobb kisebbségének” nyilvánította a fogyatékosággal élő személyek csoportját. Az Országgyűlési biztosok hivatala az „Emberi méltóság – korlátok nélkül” elnevezésű projektsorozatban 2009-ben „Méltóképpen másképp” címmel a fogyatékosággal élők emberi jogait, a 21. század elvárásait feltérképező és megoldásokat kereső programot indított, kutatva annak lehetőségeit, hogy az esélyek valóban egyenlővé válhassanak – a mégoly egyenlőtlen körülmények ellenére is.

A kötet tartalma hét fejezetre oszlik. Az első fejezet Thomas Hammarberg, az Európa Tanács emberjogi bizottságának előadását, illetve állásfoglalását közli. A következő két anyagrész a „Méltóképpen másképp” projektet mutatja be, a negyedik fejezet európai kitekintést tartalmaz. Az ötödik fejezet a projekttel kapcsolatos vizsgálatokat mutatja be, és – egyebek mellett – a fogyatékosokkal elő fogvartartottak emberjogi helyzetével is foglalkozik (erről a következő bekezdésben részletesebb is írunk). A hatodik gondolati egység további, a projekthez kapcsolódó vizsgálatokról tudósít, az utolsó fejezet a hasznosítható megoldásokat fogalmazza meg.

A fogyatékos fogvartartottak helyzetével foglalkozó rész – amelynek Fogarasi Edit a szerzője – az országgyűlési biztosoknak a büntetés-végrehajtás egészségügyi intézményeiben (a Budapesti Fegyház és Börtön területén található IMEL-ben, Tökölön, a Bv. Kórházában és Nagyfán, az intézet krónikus beteg elítélteket befogadó utókezelő részlegében) 2009-ben lefolytatott vizsgálatai alapján készült. A vizsgálatok számos orvosolandó problémát tártak fel.

Sztrájkjogi projekt. Szerk. Zemlényi Adrienn. Budapest, Országgyűlési Biztos Hivatala, 2010. (ÁJOB Projektfüzetek, 2010/4.) 129 oldal.

Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa 2008 őszén az Alkotmányban deklarált „sztrájkjoghoz való jog” érvényesülése, illetve a „sztrájkjogi gyakorlat” kimunkálása érdekében átfogó, a kérdés valamennyi releváns alapjogi szempontot feltáró projektet indított. A sztrájkjogi projekt elindítása úttörő feladatot jelentett, hiszen – Szabó Máté, az állampolgári jogok országgyűlési biztosa szerint – „sem a hazai, sem a külföldi ombudsmanok gyakorlatában nem került még sor hasonló vizsgálat lefolytatására”.

A kötet nyolc fejezetből áll. Az első három fejezet általánosan mutatja be a sztrájkjogi projektet. A negyedik anyagrész a projekt tevékenységéhez kapcsolódó publikációkat és az egyéb kommunikációt ismereti. Az ötödik fejezet a sztrájkjog szabályozásával kapcsolatos nemzetközi gyakorlatot tekinti át. A következő gondolati egység a projekt keretében lefolytatott ombudsmani vizsgálatok tapasztalatait foglalja össze, kitérve a rendvédelmi szervek hivatásos állományú tagjainak sztrájkhoz való jogára is. A „Sztrájk és felelősség” című hetedik fejezet a sztrájk következményeként kialakuló lehetséges jogi helyzeteket írja le. Az „Összegzés és zárszó” után található „Melléklet – háttéranyagok” című „függelék” – többek között – az egészségügyi, illetve az oktatási ágazatban lezajlott, továbbá a vasutasokat érintő sztrájkokat sorolja fel az elmúlt húsz évre visszatekintve.

A rendvédelmi szervek hivatásos állományú tagjainak sztrájkhoz való jogával foglalkozó részből (a szerző: Pajcsicsné Csóré Erika) kiderül, hogy az országgyűlési biztos 2009-ben felkérte az Országgyűlést, hogy „fontolja meg a fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról szóló törvény 27. (2) bekezdése olyan tartalmú módosítását, kiegészítését, amely [...] meghatározott feltételek mellett a törvény hatálya alá tartozó rendvédelmi szervek munkavállalói számára biztosítja a sztrájkjog gyakorlását.”

(Válogatás a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság Szakkönyvtára legújabb szerzeményeiből)